

TAMPEREEN YLIOPISTO

Risto Ryttilähti

LAPUALAISET –KEITÄ HE OLIVAT JA MITÄ HE TEKIVÄT?
Hämeenlinnan seudun Lapuan liike 1929 – 1932

Suomen historian pro gradu –tutkielma
Tampere 2007

Tampereen yliopisto

Historiatieteen laitos

RYTILAHTI, RISTO: Lapualaiset –keitä he olivat ja mitä he tekivät? Hämeenlinnan seudun Lapuan liike 1929 – 1932.

Pro gradu –tutkielma, 120 s., 16 liites.

Suomen historia

Elokuu 2007

Pro gradu –tutkielma käsittelee vuoden 1929 lopulla alkanutta kommunisminvastaista liikehdintää, Lapuan liikettä, paikallishistorian kautta. Tutkimuskohteena on Hämeenlinnan seutu Etelä-Hämeessä, jossa Lapuan liike sai voimakasta kannatusta. Hämeenlinnan seutuun kuuluivat Hämeenlinna, Vanaja ja Hämeenlinnan maalaiskunta. Tutkielmassa käydään läpi Hämeenlinnan seudun Lapuan liikkeen tapahtumat joulukuulta 1929 Mäntsälän kapinaan maaliskuussa 1932. Lisäksi tarkastellaan myöhemmin vaikuttaneen Lapuan liikkeen henkisen perillisen Isänmaallisen kansanliikkeen kannatusta ja yhteyttä Lapuan liikkeeseen.

Työn tutkimuskysymyksenä on, mitä seudulla oikein tapahtui Lapuan liikkeen aikana. Yhtä lailla tarkastellaan ketkä olivat toiminnan taustalla sekä millaisissa ryhmissä ja verkostoissa Lapuan liike sai kannatusta. Lisäksi työssä pohditaan, miksi oikeistoradikalismi sai kannatusta alueella. Tapahtumahistoriasta ja Lapuan liikkeen toimintaan osaa ottaneiden selvittäminen on vaatinut paikallislehdistön systemaattista läpikäyntiä. Lisäksi on hyödynnetty arkistolähteitä koskien tutkimusajankohdan omavaltaisuuksia, lapualaisjärjestöjä ja paikallisten kokoomusvaikuttajien suhdetta kansanliikkeeseen. Lapuan liikkeeseen osaa ottaneiden taustaa on tarkasteltu ammatilliseen luokitukseen perustuvan sosiaalisten kerrostumien kautta. Lisäksi lapualaisten ikärakenteesta ja sitä kautta hahmottuvasta tavasta havainnoida maailmaa on otettu selvää. Suuresta määrästä lapualaisia on eroteltu ydin, joka ohjaili kansanliikkeen toimintaa.

Tutkielmassa tullaan tulokseen, että Hämeenlinnan seudulla tapahtui paljon Lapuan liikkeen hyväksi tehtyjä mielenilmaisuja ja tekoja tutkimusajankohtana. Se on erikoista, sillä alueella kommunistien kannatus oli vähäistä. Seudun Lapuan liike kohdistikin toimintansa hyvin nopeasti paikalliseen sosialidemokraattiseen lehdistöön ja sosialidemokraattisen työväestön omistamia kiinteistöjä kohtaan. Lapualaisjärjestö Suomen Lukosta kehittyi alueella porvarillisten puolueiden vaaliliittojen menestyksen tae. Se hoiti vaalityön puolueiden puolesta.

Seudun Lapuan liikkeen taustalla olivat paikalliset kokoomusvaikuttajat ja kokoomuslainen sanomalehti Hämeen Sanomat. Lehdestä tuli lapualaisaikana erittäin radikaali ja se karkotti kannanotoillaan monet kokoomuslaisetkin kansanliikkeestä. Kaikki kokoomusvaikuttajat eivät kuitenkaan koskaan ottaneet osaa Lapuan liikkeeseen. IKL:n ilmaantuessa poliittiselle kartalle, kokoomus menetti seudulla noin puolet kannatuksestaan. Selvin yhteinen nimittäjä lapualaisille oli suojeluskuntalaisuus. Paikallissuojeluskuntien päällystään kuuluneet osoittivat tukensa Lapuan liikkeelle lähes poikkeuksetta. Seudun lapualaiset kuuluivat sosiaalisilta kerrostumiltaan useimmiten vanhaan sivistyneistöön ja nousevaan keskiluokkaan. Työväestön osuus kansanliikkeessä oli marginaalinen. Myös seudun vauras talonpoikaisto asettui tukemaan liikkeen päämääriä. Liikkeen voima kumpusi seudun voimakkaasta vasemmiston ja oikeiston kannatuksesta sekä tärkeäksi yhteiskunnallisten kompromissien mahdollistaneeksi osoitetun keskustasuuntauksen heikosta asemasta. Lisäksi sisällissodan runtelemalla seudulla säilyi jako 'punaisten' ja 'valkoisten' välillä pitkään ja se voimistui

Lapuan liikkeen retoriikassa tutkimusajankohtana. Kyseessä haluttiin nähdä olevan uusi taistelu kommunismia ja vasemmistolaisuutta vastaan, jotta isänmaa pelastuisi.

Asiasanat: Lapuan liike, lapuanliike, Isänmaallinen kansanliike, IKL, poliittinen historia, sosiaalhistoria, oikeistoradikalismi, 1930-luku, Hämeenlinna, Vanaja, Hämeenlinnan maalaiskunta, Hämeen lääni, Etelä-Häme

SISÄLLYSLUETTELO

1. JOHDANTO.....	1
1.1. Lapuan liike 1929 - 1932.....	1
1.2. Hämeenlinnan seutu 1930 –luvun alussa.....	3
1.3. Tutkielman teoreettinen pohja	8
1.4. Tutkimuskysymys ja lähdeaineisto	12
2. KOMMUNISMINVASTAISEN KANSANLIIKKEEN ALKUTAIVAL	16
2.1. Kansalaiskokous aloittaa kommunisminvastaisen taistelun	16
2.2. Hämeenlinnalaiset asettuvat Suomen Lukon Etelä-Hämeen piirin johtoon.....	22
3. VALTIOLLISTA ELÄMÄÄ UUDISTETAAN MARSSIN VOIMIN	27
3.1. Marssijat näyttävät voimiaan Hämeenlinnassa.....	27
3.2. Talonpoikaismarssi oli suojeluskuntamarssi	31
4. KESÄN 1930 KYYDITYKSET	37
4.1. Hämeenlinnan seudun etappimiehet.....	37
4.2. Kommunistivaltuutettu Jalmari Nurmen kyyditys	42
5. SUOMEN LUKKO VAALIORGANISAATIONA.....	47
5.1. Suomen Lukko käy sisällissotatunnelmissa eduskuntavaaleihin 1930	47
5.2. ”Pois punainen valta kunnanvaltuustoista!”	54
6. SYKSYN 1930 PYSÄYTYSKUVA: LAPUALAISET ILMOITTAUTUJA- AINEISTON VALOSSA.....	58
7. SOSIALIDEMOKRATIAN VASTAINEN LAPUAN LIIKE SYKSYSTÄ 1930 VUODEN 1932 ALKUUN	69
7.1. Uudet lapualaisjärjestöt	69
7.2. Kansanliikkeen radikalisoituva linja jakaa porvariston mielipiteet	74
7.3. Vuosien 1931 – 1932 omavaltaisuudet.....	80
8. LOPPUHUIPENNUSTA SEURAA UUSI ALKU	88
8.1. Mäntsälän kapinalliset.....	88
8.2. IKL:n perustaminen jakaa kokoomuksen kahteen leiriin	93
9. LAPUAN LIIKKEESEEN OSALLISTUNEET JA LIIKKEEN SELITYSMALLIT	98
10. YHTEENVETO	109
LÄHDELUETTELO JA TUTKIMUSKIRJALLISUUS	115
Liite 1. Hämeenlinnan seudun lapualaiset.....	121

1. JOHDANTO

1.1. Lapuan liike 1929 - 1932

Kommunisminvastainen Lapuan liike vaikutti Suomessa aivan 1920 –luvun lopulta Mäntsälän kapinaan 1932 saakka. Sen jälkeen perustettiin Isänmaallinen kansanliike vaalimaan Lapuan liikkeen perintöä. Lapuan liike sai alkunsa marraskuun lopulla 1929, kun nuorkommunistien ja paikallisen valkoisen väestön välille syntyi konflikti, jonka seurauksena paikalle saapuneet kommunistit häädettiin Lapualta. Tämän jälkeen ympäri maata järjestettiin kommunisminvastaisia kansalaiskokouksia, joissa vaadittiin hallitukselta toimia kommunismia vastaan. Kansanliikkeen syntyyn vaikuttivat oikeistossa 1920 –luvulla kiihtynyt demokratiakritiikki ja tunne vallan luisumisesta liiaksi vasemmalle. Ääri vasemmisto koettiin uhkaksi ja sen olemassaolo loukkasi vapaussodan vaalijoiden maailmankuvaa. Lapuan liike oli yritys palauttaa valta vuoden 1918 sisällissodan voittajille ja pakottaa muut kumartamaan samaa arvojärjestelmää. Tavoitteena oli saavuttaa porvarien yhtenäisyys vuoden 1918 tapaan. Kansalaiskokousten jälkeen säädettiin kommunistien toimia vaikeuttavia lakeja, mutta se ei vielä riittänyt orastavalle kansanliikkeelle.¹

Vuonna 1930 Lapuan liike nousi sisäpolitiikan määrääjäksi. Antikommunistinen kansalaisjärjestö Suomen Lukko perustettiin keväällä 1930 vauhdittamaan kommunisminvastaisten lakien syntyä. Keväällä ja alkukesästä 1930 tilanne näytti riistäytyvän hallinnasta. Maaliskuun lopulla tuhottiin Vaasassa ilmestyneen kommunistisen Työn Äänen kirjapaino. Teosta seuranneesta oikeudenkäynnistä Vaasassa kesäkuun alussa kehkeytyi Lapuan liikkeen joukkomielenosoitus, jonka jälkeen asianajaja Asser Salo kyydittiin pois paikkakunnalta. Vasemmistossa pelkoa herättäneitä kyydityksiä tehtiin erityisen paljon kahden viikon ajanjaksolla kesällä 1930 ennen kuin Kallion hallitus vaihtui Svinhufvudin hallitukseen. Organisoituissa yöllisissä kyydityksissä kohti itärajaa kohteena olivat yleensä kommunistit. Moni päästettiin vapaaksi ennen määränpäättä.²

Lapuan liikkeen suurin demonstraatio järjestettiin 7.7.1930, kun noin 12 000 miestä marssi Helsinkiin. Talonpoikaismarssiksi kutsutussa voimannäytössä pääosaa näytteli valkoisen

¹ Siltala 2005, 31-55.

² Siltala 2005, 68-69, 75-78, 92-93, 201-214, 338-341.

Suomen ydinjoukko. Vapaussoturit ja ennen kaikkea suojeluskuntalaiset marssivat järjestäytyneesti pääkaupunkiin, jossa heidät otti vastaan uusi oikeistolainen pääministeri Svinhufvud rinnallaan 'vapaussodan' kenraali Mannerheim. Talonpoikaismarssijat ja muut lapualaiset pettyivät noin viikon päästä marssista, kun hallituksen ehdottamat perustuslain muutokset vaalilakiin, valtiopäiväjärjestykseen ja tasavallan suojeluslakiin kaatuivat sosialidemokraattien ja muutamien RKP:n edustajien määrävähemmistöllä. Uudet vaalit määrättiin järjestettäväksi lokakuun 1930 alussa. Kommunistit olivat suljettu ulos vaaleista. Porvaripuolueet saivat määräenemmistön ja loputkin kommunistilait hyväksyttiin syksyllä 1930.³

Uusien lakimuutosten myötä Lapuan liike oli saavuttanut alkuperäiset tavoitteensa. Poliittinen keskusta oli alkanut vieroksua kansanliikettä sen ulkoparlamentaaristen toimintatapojensa vuoksi. Lopullisesti keskustaporvarit sanoutuivat irti liikkeestä syksyllä 1930 Ståhlbergin kyydityksen jälkeen. Samalla Lapuan liike menetti asemansa yleisporvarillisena liikkeenä ja se radikaalistui entisestään. Kansanliike ei tahtonut vetäytyä päivänpolitiikasta. Tärkein uusista tavoitteista oli sosialidemokratian kieltäminen kommunismin tavoin. Sosialidemokratian kansanliike näki kommunismin liittolaisena ja juurena. Suomen Lukon tilalle perustettiin Lapuan Liike ry. Syksystä 1930 alkaen kansanliike oli entistä spontaanimpi, organisoimattomampi ja se sai paikallisia ominaispiirteitä.⁴

Lapuan Liike asettui tukemaan alkuvuoden 1931 presidentinvaaleissa Svinhufvudia. Riittävä määrä maalaisliittolaisia valitsijamiehiä äänesti vaalien toisella kierroksella Svinhufvudia Ståhlbergin sijaan. Äänestykseen liittyi uhka mahdollisesta oikeistoradikaalista liikehtimisestä ellei Svinhufvudia olisi valittu presidentiksi. Presidentin valinta oli viimeinen Lapuan liikkeen voitto.⁵ Syksy 1931 oli vallankaappausuhujen aikaa. Tiedossa oli, että Lapuan Liikkeen vaatimukset sosialidemokratian kieltämisestä eivät olisi olleet mahdollisia parlamentaarisin keinoin. Terrori sosialidemokraattisia työväentaloja kohtaan kiihtyi. Helmikuun lopussa 1932 alkoi Mäntsälän kapina. Suojeluskunta piiritti Mäntsälän Ohkolan työväentalon sosialidemokraattien iltamien aikana ja ampuivat talon kattoa kohti. Piiritys käynnisti kapinan. Epäilyksiä oli suojeluskuntalaisten ja kokoomusvaikuttajien lojaaliudesta

³ Siltala 2005, 109-134, 179-180; Huttula 2000, 155-161.

⁴ Siltala 2005, 187-192; Huttula 2000, 207-210.

⁵ Vares 1996, 473.

valtiovaltaa kohtaan. Monin paikoin suojeluskunnat liikehtivät ja tilanne oli vakava. Svinhufvudin päättäväisen kielteinen kanta laukaisi lopulta kapinan.⁶

Kapinan jälkeen Lapuan Liike lakkautettiin. Kesäkuussa 1932 sen tilalle perustettiin Hämeenlinnassa Isänmaallinen kansanliike. Eduskuntavaaleihin 1933 Lapuan liikkeen myötä aallonharjalla ratsastanut kokoomus lähti yhdessä IKL:n kanssa. Vaalien jälkeen IKL erosi omaksi eduskuntaryhmäkseen. Ero oli valtava isku kokoomukselle, jolle jäi enää 18 edustajaa. Lapuan liikkeen aikana jyrkentynyt kokoomus palasi eron jälkeen maltilliselle linjalle.⁷

1.2. Hämeenlinnan seutu 1930 –luvun alussa

Hämeenlinnan kaupunki sijaitsee Etelä-Hämeessä Vanajaveden rannalla. Tutkimusajankohtana se oli Hämeen läänin pääkaupunki ja samalla läänin hallinnollinen keskus. Hämeenlinnasta ei kehittynyt suurta kauppaa- ja teollisuuskaupunkia edullisesta sijainnista huolimatta. Liikenneyhteydet olivat hyvät sekä Helsinkiin että Tampereelle erityisesti rautatieyhteyksien vuoksi. Suuryrittäjät eivät kuitenkaan asettuneet Hämeenlinnaan, koska muilla paikkakunnilla oli tarjolla paremmat energiansaantimahdollisuudet ja edullisemmat uittoväylät. Hämeenlinna pysyi hiljaisena koulu- ja virastokaupunkina pitkään. Teollisuuden työpaikkojakin syntyi kohtalaisesti verrattuna kaupungin asukaslukuun. Teollisuus oli kuitenkin lähinnä pienteollisuutta. Suurteollisuuteen oli luettavissa vain Hämeenlinnan Verkatehdas, säilyketehdas Oy. Sotilassäilyke Ab., ja Hämeenlinnan maalaiskunnan puolella sijainnut Hämeenlinnan höyrysaha, jotka työllistivät kaikki satoja työntekijöitä.⁸

Verkkaisen kehityksensä vuoksi Hämeenlinnan talousalue supistui käsittämään vain naapuripitäjät, Vanajan, Hämeenlinnan maalaiskunnan, Hattulan, Tyrvännön, Hauhon, Tuuloksen, Janakkalan ja Rengon. Hämeenlinna oli kuitenkin edelleen merkittävä kauppapaikka ja koulu- sekä kulttuurikaupunki. Hämeenlinnan lyseo, Hämeenlinnan

⁶ Ahti 1990, 117-126, 153-155, 192-202, 234-237, 298-303; Huttula 2000, 272-273.

⁷ Uola 1982, 16-45; Vares 1996, 498-500, 503-505.

⁸ Koskimies 1966, 449-451, 460-461, 484, 486-488; Vilkuna 2004, 297-298.

yhteiskoulu ja Hämeenlinnan tyttökoulu vetivät kaupunkiin opiskelijoita. Maakunnan sanomalehtiä toimitettiin kaupungissa ja urheilu-, teatteri-, sekä museotoiminta oli aktiivista.⁹

Pienelle pinta-alalle rajoittunutta Hämeenlinnan kaupunkia ympäröi maatalousvaltaiset Vanajan ja Hämeenlinnan maalaiskunnan pitäjät. Vanaja ja Hämeenlinnan maalaiskunta olivat tiiviissä vuorovaikutuksessa kaupungin kanssa. Sekä Vanajan että Hämeenlinnan maalaiskunnan kyliä oli heti kaupungin rajojen ulkopuolella. Esimerkiksi Hämeenlinnan rautatieasema oli rakennettu Hämeenlinnan maalaiskunnan puolelle. Rautatieaseman kupeessa oleva Hätilän kylä kuului maalaiskuntaan ja Hätilän naapurikylä Idänpää puolestaan Vanajaan. Kaupungin työläiskaupunginosan Myllymäen vieressä ollut Punaportin kylä kuului Vanajaan. Välimatkat seudulla olivat usein lyhyitä ja alueiden välinen kanssakäyminen vilkasta.¹⁰ Tuntuiskin teennäiseltä rajata tutkielma maantieteellisesti vain Hämeenlinnan kaupunkiin. Käytän tässä tutkielmassa mainituista kolmesta kunnasta nimitystä Hämeenlinnan seutu ja se on myös tutkimuskohteeni.

TAULUKKO 1.

Hämeenlinnan kaupungin, Vanajan, Hämeenlinnan maalaiskunnan ja näiden yhteenlasketun väestön prosentuaalinen jakautuminen eri elinkeinoryhmiin vuonna 1930.

Elinkeino	Hämeenlinna	Vanaja	Hämeenlinnan mlk.	Hämeenlinnan seutu yhteensä
Maa- ja metsätalous	1,3	61,0	53,0	25,5
Teollisuus ja käsityö	28,7	9,6	17,7	21,8
Rakennustoiminta	2,7	8,6	0,0	3,9
Kauppa	10,3	2,5	3,5	7,1
Liikenne	8,4	4,4	6,7	7,0
Palvelut	23,7	4,2	6,8	15,8
Sekatyömiehet	13,5	3,1	11,0	10,4
Elinkeino tuntematon	4,1	1,7	0,0	2,8
Itsenäiset ammatittomat	7,3	4,9	1,3	5,7
YHTEENSÄ	100,0	100,0	100,0	100,0
n	8094	3719	2300	14113

Lähde: Tilastollisia tiedonantoja N:o 63 1979, 107-108.

Taulukosta 1 nähdään, että Hämeenlinnan seudulla asui vuonna 1930 noin 14 000 asukasta. Kaupunkilaisia oli hieman yli 8 000, vanajalaisia noin 3 700 ja Hämeenlinnan maalaiskunnan

⁹ Koskimies 1966, 510-519, 534-537.

¹⁰ Koskimies 1966, 8-32.

asukasluku oli 2 300. Hämeenlinna oli kaupan, palveluiden ja teollisuuden keskus. Maalaiskunta oli muodostunut esikaupunkimaiseksi; teollisuuden osuus oli nousussa ja maa- ja metsätalouden osuus laskussa. Vanaja oli maatalousvaltaisempi kuin Hämeenlinnan maalaiskunta. Vanajan muutostendenssi kohti teollisuuden osuuden kasvua oli Hämeenlinnan maalaiskuntaa hitaampaa maailmansotien välisenä aikana. Molempien kaupunkia ympäröivien maalaispitäjien viljelmistä noin 70 % oli alle kymmenen hehtaarin kääpiö- tai pienviljelmiä. Vanajassa viljelmiä oli 307 ja Hämeenlinnan maalaiskunnassa 58. Vanajan viljelmien yhteenlaskettu kokonaispinta-ala oli noin kolme kertaa suurempi kuin maalaiskunnan, mikä heijastaa maatalouden tärkeyttä Vanajassa.¹¹

Päinvastoin kuin suurimmassa osassa Suomea, oikeisto¹² oli Etelä-Hämeessä vahvempi kuin keskusta. Se onnistui saamaan Hämeen läänin eteläisessä vaalipiirissä aina enemmän kannatusta eduskuntavaaleissa sotien välisenä aikana kuin keskusta lukuun ottamatta yksitäisiä vaaleja. Oikeiston asema oli siis poikkeuksellisen vahva Etelä-Hämeessä. Erityisen vahva oikeisto oli Hämeenlinnan seudulla. Kaupungissa Kansallisen Kokoomuksen kannatus oli yli 50 % ja Vanajassa sekä maalaiskunnassa se oli suosituin porvaripuolue vuoden 1929 eduskuntavaaleissa. Kokoomuksen suosio kumpusi alueen poliittisesta traditiosta. Etelä-Häme oli ennestään vanhasuomaisten tukialuetta. Kokoomus sai rakennettua alueelle harvinaisen voimakkaan puolueorganisaation ja laajalevikkisen päivälehdin Hämeen Sanomien avulla puolue sai äänensä kuuluviin.¹³

¹¹ Vilkuna 2004, 259, 262.

¹² Kokoomus ja vuosina 1933-1939 kokoomus ja IKL yhdessä.

¹³ Hakalehto 1979, 304-306, 370; Niemi 2003, 137, 307; Hämeen Sanomien levikki oli vuonna 1930 7780 kappaletta. Ks. Suomen lehdistön historia 5 1988, 160-162.

TAULUKKO 2.

Puolueiden prosentuaaliset äänimäärät Hämeenlinnassa, Vanajassa ja Hämeenlinnan maalaiskunnassa vuoden 1929 eduskuntavaaleissa.

Puolue	Hämeenlinna	Vanaja	Hämeenlinnan mlk.
Kansallinen Kokoomus	51,3	22,1	38,5
Kansallinen Edistyspuolue	12,4	5,3	5,7
Maalaisliitto	1,2	9,0	5,3
Porvaripuolueet yhteensä	64,9	36,4	49,5
SDP	29,3	53,3	46,0
STP	5,5	8,6	4,4
Sosialistit yhteensä	34,8	61,9	50,4
Muut puolueet ja hylätyt	0,3	1,7	0,1
Yhteensä	100,0	100,0	100,0
n	2118	1201	838

Lähde: SVT XXIX, Vaalitulasto 14.

Poliittisen keskustan¹⁴ kannatus jäi heikoksi Hämeen läänin eteläisessä vaalipiirissä. Edistyspuolue sai vuosien 1922 – 1936 eduskuntavaaleissa vaalipiirissä keskimäärin 10,4 % kannatuksen. Maalaisliitto onnistui raivaamaan tilaa alueella, mutta kuitenkin varsin heikosti. Se onnistui saamaan sotien välisenä aikana saamaan parhaimmillaan vaalipiirissä 14 % kannatuksen. Tulos oli heikko verrattuna puolueen kannatukseen maanlaajuisesti. Taulukosta 2 huomataan, että Hämeenlinnan seudulla poliittinen keskusta sai vielä heikomman kannatuksen kuin vaalipiirissä keskimäärin. Edistyspuolue menestyi välttävästi kaupungissa ja Maalaisliitto Vanajassa. Poliittinen keskusta jäi pahasti oikeiston jalkoihin Hämeenlinnan seudulla. Maalaisliiton esteenä juurtua Etelä-Hämeeseen oli *Ilkka Hakalehdon* mukaan muiden puolueiden traditionaalinen vahvuus. Oikeistolla ja vasemmistolla oli alueella toimivat järjestöt ja vakiintunut lehdistö.¹⁵ Hämeenlinnassa toimitettiin tosin edistyspuolueen Häme –lehteä, jonka levikki jäi sangen pieneksi.¹⁶ Poliittisen keskustan heikko asema vaikeutti oikeiston ja vasemmiston välisten kompromissien syntyä. Tärkeän välittäjäryhmän puuttuessa vastakohtaisuudet säilyivät ja jako sisällissodan linjojen mukaan punaisiin ja valkoisiin säilyi Etelä-Hämeessä Hämeenlinnan seutu mukaan lukien.¹⁷

¹⁴ Edistys ja Maalaisliitto yhdessä.

¹⁵ Hakalehto 1979, 364-365, 374-375.

¹⁶ Suomen lehdistön historia 5 1988, 151-152. Vuonna 1926 lehden levikki oli 700 kappaletta.

¹⁷ Hakalehto 1979, 309; Keskustaryhmien tärkeydestä ks. Alapuro 1994, 271-276.

Oikeiston vahvan kannatuksen vastinparina oli menestyksekkäs sosialidemokraattinen puolue. Porvarillisessa kaupungissa sosialidemokraattisen työväenliikkeen kannatus oli noin 30 %. Hämeenlinnan maalaiskunnassa puolueen SDP:n kannatus hipoi 50 % ja Vanajassa puolueen kannatus vuoden 1929 eduskuntavaaleissa oli yli 50 %. Sosialidemokraattien kannatuksen takeena oli laaja järjestöverkosto ja laajalevikkinen Hämeenlinnassa painettu maakuntalehti Hämeen Kansa.¹⁸ Yleisesti ottaen Etelä-Häme kuului runsasväkiseen suureen suorakaiteen muotoiseen sosialidemokraattiseen kannatusalueeseen, jonka rajoina olivat Jyväskylän ympäristö, Satakunta, Hämeen lääni ja läntinen Uusimaa.¹⁹

Erityistä huomiota täytyy kiinnittää kommunistisen työväenliikkeen kannatukseen Hämeenlinnan seudulla, koska Lapuan liikkeen alkuperäisenä tarkoituksena oli taistella kommunismia vastaan. Kommunistien (STP²⁰) kannatus oli Etelä-Hämeessä aina muutaman prosenttiyksikön jäljessä koko maan kannatuksesta. Kommunistien tärkeimmät tukialueet Etelä-Hämeessä sijaitsivat varsin kaukana Hämeenlinnasta, sillä voimakkaimmin kommunistit menestyivät vaaleissa vyöhykkeellä Sysmästä Riihimäelle. Kommunistien kannatus Hämeenlinnassa ja sen ympäristökunnissa²¹ oli vaatimatonta. Vanajassa kommunistit saivat tosin kohtuullisesti ääniä vuoden 1929 eduskuntavaaleissa. Kommunistien toiminta oli vähäistä Hämeessä ja kommunistit eivät pystyneet saamaan kannatusta perinteisesti sosiaalidemokraattien vahvalla tukialueella.²² Havainto kommunismin suhteellisen heikosta kannatuksesta alueella on merkittävä. Hämeenlinnan seudulla Lapuan liikkeen ja sen seuraajan IKL:n kannatus oli suuri, kommunismin heikosta asemasta huolimatta. Hämeenlinnan seudun Lapuan liikkeen erityispiirteeksi muodostuikin taistelu kaikkea 'punaista' kohtaan, jolloin toiminta sosialidemokratiaa vastaan tuli hyväksyttäväksi.

¹⁸ Hakalehto 1979, 370; Hämeen Kansan levikki vuonna 1930 oli 4500 kappaletta. Ks. Suomen lehdistön historia 5 1988, 153-154.

¹⁹ Rantala 1970, 28, 49-51.

²⁰ Sosialistinen Työväen ja Pienviljelijöiden vaalijärjestö.

²¹ HML:n mlk, Vanaja, Renko, Janakkala, Kalvola, Tuulos ja Hattula.

²² Hakalehto 1979, 346-347, 364-365, 373-375; Rantala 1970, 28-29, 53.

1.3. Tutkielman teoreettinen pohja

Perusteellisin tutkimus kansanliikkeestä on *Juha Siltalan* väitöskirja Lapuan liike ja kyyditykset 1930 vuodelta 1985.²³ Perustan oman pro gradu tutkielmani *Siltalan* esittämälle teorialle oikeistoradikaalista kansanliikkeestä. Hän on osoittanut, että Lapuan liike oli kansalaissodan jälkinäytös. Valkoisen Suomen mielestä vallitseva yhteiskuntajärjestys ei vastannut vuoden 1918 perintöä. Hävinneellä osapuolella nähtiin olevan liikaa valtaa, jota se käytti hyväkseen. Kommunistien toimintaa ei vuoden 1918 näkökulmasta ymmärretty. Kumouspuolue sai toimia eduskunnassa ja kunnanvaltuustoissa isänmaan tehtävissä tavoitteenaan saattaa Suomi proletariaatin diktatuuriin Neuvostoliitossa toimineen SKP:n välityksellä. Punainen Suomi sai toimia maassa, vaikka se oli vuonna 1918 kaadettu. Sitä ei ollut pystytty lakaisemaan maton alle vaan näkyvä toiminta jatkui 'räikeinä esiintymisinä', joissa loukattiin valkoisen Suomen perusarvoja, uskontoa ja isänmaata. Kommunistien tosiasiallinen voima oli heikko, mutta sen olemassaolo ja näkyvyys loukkasivat.²⁴

Kommunistien toiminnan näkyvyys ja toisaalta porvarillisten puolueiden yhteistyökyvyttömyys eduskunnassa synnytti oikeistossa parlamentarismikritiikin. Eduskunta nähtiin taistelukenttänä, jossa puolue-edut menivät isänmaan edun edelle. 'Isänmaallista yhteistyörintamaa' eivät porvarilliset puolueet kyenneet järjestämään eduskunnassa. Poliittisen järjestelmän legitimizeettia oikeiston silmissä järsi 1920-luvulla lukuisat hallitusten kaatumiset. Sovinnollinen poliittinen keskusta ei lämmennyt aina yhteistyölle oikeiston kanssa, koska se ei halunnut säilyttää sisällissodan repiviä rintamalinjoja. Liittoutuessaan vasemmisto ja RKP yhdessä pystyivät milloin tahansa kaatamaan hallituksen. Oikeisto moitti keskustaa sosiaalimenojen kasvusta ja turvallisuuspolitiikan unohtamisesta. Myös virkamiehistön palkkojen paikallaan polkeminen katkeroitti keskiluokkaa. Oikeisto koki jääneensä paitsioon 'saaliinjaosta' ja vieläpä itse olevansa maksajan roolissa uusien menojen kasvusta. Oikeiston samaistuminen valtioon koki kolauksen. Itsenäisestä Suomesta ei

²³ Tässä työssä käytän Siltalan väitöskirjasta tehtyä toista painosta vuodelta 2005. Se ei eroa millään lailla alkuperäisestä painoksesta. Painoksia voidaan siis käyttää rinnakkain.

²⁴ Siltala 2005, esim. 31-50.

muodostunut vapaussotasukupolven ja aktivistien valkoista Suomea. Turvattomuus ja katkeruus porvaririntamassa kasvoi.²⁵

Lapuan liikkeen voima perustui porvarilliseen yhtenäisyyteen. Kansanliike keräsi hetkeksi porvarilliset rivit yhteen vastustamaan kommunismia. Samalla lujittui porvarillinen nationalismi, maanpuolustushenki ja uskonnon korostaminen. Porvaristo yhdistyi hetkeksi ja palautti Lapuan liikkeen avulla sille epämieluisat päätökset turhauttavalla tuntuneen 1920 –luvun jälkeen.²⁶ *Vesa Vareksen* teos *Vanhasuomalainen Lauri Ingman* ja hänen poliittinen toimintansa valottaa kokoomuksen sympatioiden syitä Lapuan liikkeelle, jotka johtuivat 1920 –luvun turhaumasta, jolloin puolue jäi keskustan ja vasemmiston jalkoihin. Lapuan liike oli kokoomukselle mahdollisuus nousta vallankahvaan ja samalla itsetunnon vahvistaja. Lisäksi *Vares* näkee yhtäläisyyksiä Lapuan liikkeen nousulla ja vuoden 1917 tapahtumilla. Kansanjoukot radikalisoivat sisällissodan aattona SDP:n ja puolueen voima perustui mahdolliseen liikehtimisen uhkaan. Samalla tapaa Lapuan liikettä puolusteltiin kansanliikkeen luonnonvoimalla yli vuosikymmen myöhemmin. Väitettiin, että 'kansa' ei rauhoittuisi ennen kuin ongelmat olisi korjattu. Tällä kertaa aallonharjalla ratsasti kansanjoukkojen voimalla suomalainen oikeisto.²⁷

Työni teoreettisena pohjana on myös monin osin *Risto Alapuron* tutkimukset suomalaisten sosiaalisista kerrostumista sotien välisenä aikana. *Alapuro* on valottanut erityisesti suomalaisen sivistyneistön ja liike-elämän johdon taipumusta oikeistoradikaaliin liikehtimiseen. Hän näkee mainittujen ryhmien syynä lapualaissympatialle yhteiskunnan muutostendenssin sääty-yhteiskunnasta parlamentarismiin, jolloin sivistyneistön asema heikkeni. Sivistyneistön kuva kansasta koki kovan kolauksen sisällissodan aikaan ja usko suomalaisten integraatioon haihtui.²⁸ *Juha Siltala* on tukeutunut osin *Risto Alapuron* teorioihin ja metodeihin tieteellisessä artikkelissaan Lapuan liikkeen joukkokannatus. Artikkelin on auttanut mittaamaan ja analysoimaan Lapuan liikettä Hämeenlinnan seudulla.

Tapio Huttula on väitöskirjassaan *Nauloilla* laadittu laki lähestynyt Lapuan liikettä työväentalojen sulkemisten kautta. *Huttulan* teos on perusteellinen selvitys kansanliikkeestä. Oman työni kannalta se on ollut erityisen arvokas analysoitaessa Lapuan liikkeen aikana

²⁵ Ibid.

²⁶ Siltala 2005, passim.

²⁷ Vares 1996, 412-428.

²⁸ Alapuro 1973, 37-38, 45-55; Alapuro 1994, 282, 288.

tehtyjä omavaltaisuuksia työväen kiinteistöjä kohtaan Hämeenlinnan seudulla. *Huttulan* teos avaa myös vertailevan lähtökohdan Lapuan liikkeen yleisen kehityksen ja Hämeenlinnan seudun Lapuan liikkeen välille. Toisin kuin useimmat tutkijat, *Huttula* on ollut myös kiinnostunut kuvaamaan Lapuan liikettä kiihkeimmän vuoden 1930 jälkeen, ja se on helpottanut omaa työtäni. Vuosien 1931 ja 1932 osalta tukeudun myös *Martti Ahdin* teokseen *Kaappaus?*, jossa *Ahti* avaa Mäntsälän kapinan tapahtumat ja sitä edeltäneen tapahtumien kulun varsin seikkaperäisesti. Maininnan arvoinen on myös *Reijo Perälän* väitöskirja Lapuan liike ja sanan mahti. *Perälä* käy tarkasti läpi aikakauden tapahtumat lehdistön kautta, mikä on helpottanut tapahtumien kulun ymmärtämistä ja hämeenlinnalaisten lehtien uutisoinnin analysointia.

Lapuan liikettä on tutkittu paikallisella tasolla jonkin verran. Väitöskirjassaan, *Viholliskuvien ja viranomaisiin vetoamalla vaiennetut työväentalot*, *Esa Ruuskanen* on tutkinut Pohjois-Savon Lapuan liikettä. Pohjois-Savo ja Etelä-Häme olivat 1930 –luvulla varsin poikkeavia ja poliittiselta ilmastoltaan. Pohjois-Savon Lapuan liike pyrki sulkemaan uudenaikaisessa poliittisessä tilanteessa kaikki kommunistiset työväentalot. Etelä-Hämeessä Lapuan liike muodostui hyvin erilaiseksi, koska työväentalot olivat sosialidemokraattien hallussa. *Ruuskasen* teos auttaakin pohdittaessa millaiseksi Hämeenlinnan seudun Lapuan liike muodostui. *Risto Alapuro* on puolestaan tutkinut teoksessaan Suomen synty paikallisena ilmiönä 1890 – 1933 Huittisten Lapuan liikettä. *Alapuro* pureutuu teoksen lapualaisosuudessa kansanliikkeeseen osallistuneiden asemaan ja verkostoihin paikallisyhteisössä. Siitä on ollut paljon apua omassa työssäni. Erityisen lähellä omaa työtäni on Lapuan liikkeen paikallisen näkökulman vuoksi *Ville Kivimäen* pro gradu –tutkielma Lappeenrannan seudun kommunismin vastaisesta liikkeestä.²⁹ Tutkielmani on sekä sattumalta että tarkoituksellisesti käytettyjen metodien osalta hyvin lähellä *Kivimäen* työtä. Työn suunnitteluvaiheessa sain käsiini *Kivimäen* pro gradun ja se vahvisti omaa ajatustani erilaisten sosiaalisten kerrostumien analysoimisen mahdollisuudesta lapualaisuuden taustalla. Lisäksi metodien samankaltaisuus mahdollistaa peilaamisen Hämeenlinnan ja Lappeenrannan seudun Lapuan liikkeen välillä seutujen erilaisuudesta huolimatta. Erityisen tärkeä *Kivimäen* tutkielma on ollut tietynlaisena mallina suunnitellessani omaa osittain vastaavaa pro graduani Hämeenlinnan seudun Lapuan liikkeestä.

²⁹ Kivimäki 2002.

Y. S. Koskimies ja *Anna-Maria Vilkuna* ovat käsitelleet varsin laajasti Hämeenlinnan seudun historiaa teoksissaan. Niistä saa hyvän yleiskuvan alueen historiasta, mutta Lapuan liikettä teokset eivät juurikaan käsittele. Molemmissa teoksissa todetaan oikeistoradikaalin liikehtimisen olleen voimakasta Hämeenlinnan seudulla, mutta toimijoita ja tapahtumien syitä tuodaan hyvin vähän esille.³⁰ Hämeenlinnan työväenliikettä koskevissa teoksissa käsitellään myös jonkin verran Lapuan liikkeen aikakautta ja sosialidemokraattisia henkilöitä ja kiinteistöjä kohtaan tehtyä ilkivaltaa. Silti ne jäävät vain pintaraapaisuiksi kansanliikkeen vaikutuksesta Hämeenlinnan seudulla.³¹ Tähän mennessä perusteellisimmin oikeistoradikalismien laajan kannatuksen syitä Etelä-Hämeessä on käsitellyt *Ilkka Hakalehto*.³² Hän toteaa oikeistoradikalismien saaneen jalansijaa Hämeessä, koska alueelta puuttui kompromisseihin kykenevä poliittinen keskusta. Lisäksi raskaasti sisällissodan kokeneessa Etelä-Hämeessä juopa oikeiston ja vasemmiston välillä säilyi. Tätä seikkaan Hämeen osalta Lapuan liikkeen kannatuksessa on painottanut myös *Juha Siltala*. Hämeen vauras talonpoikaisto, joka oli joutunut kosketuksiin vuonna 1918 punaisen vallan kanssa, radikaalistui 1930 –luvulla.³³

Lapuan liikkeen potentiaalinen voima kumpusi suojeluskunnista. Lapualaiset olivat usein suojeluskuntalaisia. Suojeluskunnissa toteutui porvarillisen valkoisen Suomen ideaali. Suojeluskuntien suhtautuminen vasemmistoon oli kapinalähtöistä. Sen vuoksi Lapuan liikettä käsiteltäessä on otettava huomioon myös suojeluskuntiin liittyvä tutkimuskirjallisuus. Edellä mainitut *Siltala*, *Alapuro*, *Ruuskanen* ja *Huttula* ovat huomioineet suojeluskuntien ja Lapuan liikkeen suhteen. Pyrin täydentämään suojeluskuntien ja suojeluskuntalaisten kuvaa lähinnä *Ali Pylkkäsen*, *Kari Selenin* ja *Juhani Myllyn* tutkimusten avulla.³⁴ Lisäksi *Seppo Myllyniemi* on kirjoittanut Etelä-Hämeen suojeluskuntapiirin historian, joka avaa suojeluskuntaorganisaation toimintaa ja asemaa maakunnassa sekä Hämeenlinnan seudulla.³⁵

Käsitteellä 'valkoinen Suomi' tarkoitetaan tässä työssä ihannetta, jollaiseksi 'vapaussodan' voittajat tahtoivat Suomen olevan. Samalla se on vapaussodan henkistä perintöä vaalinut

³⁰ Koskimies 1966; Vilkuna 2004.

³¹ Saari 1988; Isomäki 1956.

³² Hakalehto 1979, 355-370. Mainittakoon, että myös Ari Komulainen on tutkielmassaan pohtinut IKL:n kannatuksen syitä Etelä-Hämeessä. Hän on päätenyt samanlaisiin tulkintoihin oikeistoradikalismien kannatuksen syistä Hakalehdon kanssa. Komulainen 1990.

³³ Siltala 1984, 23-24; Komulainen 1990, 27.

³⁴ Pylkkänen 2001; Selen 2001; Mylly 1998.

³⁵ Myllyniemi 1994.

ryhmä, joka liikehti uudestaan vuonna 1930.³⁶ Käytän sisällissodan käsitteitä melko vapaasti, mutta sanalla 'vapausota' tarkoitan näkökulmaa, jolla sodan voittajat käsittelivät vuoden 1918 tapahtumia. Käsitteellä 'vapausoturi' tarkoitan valkoisten puolella taistelleita sotilaita. Substantiivilla lapualainen tarkoitetaan henkilöä, joka hyväksyi Lapuan liikkeen painostustoimet ja otti niihin itse myös jollain muotoa osaa.

1.4. Tutkimuskysymys ja lähdeaineisto

Ensimmäisenä tutkimuskysymyksenä on mitä Hämeenlinnan seudulla oikein tapahtui Lapuan liikkeen aikana joulukuusta 1929 Mäntsälän kapinaan 1932. Lisäksi sivuan työssäni IKL:n tuloa poliittiselle kentälle Hämeenlinnan seudulla. Perusteluna IKL:n mukaan ottamiseen tähän työhön on sen saama laaja kannatus Etelä-Hämeessä ja Hämeenlinnan seudulla. IKL repi kokoomuksen kahteen leiriin ja onnistui vakiinnuttamaan asemansa alueella. Oireellista oli, että IKL:n perustava kokous pidettiin kesäkuussa 1932 Hämeenlinnassa. Ulottamalla tutkielma koskemaan IKL:n kannatusta voidaan melko hyvin mitata myös Lapuan liikkeen kannatusta, koska IKL oli Lapuan liikkeen henkinen perillinen. Toiseksi kysyn keitä seudun lapualaiset olivat. Olen ottanut selkoa Lapuan liikkeeseen osallistuneiden ammateista ja verkostoistaan selvittääkseni asiaa. Kolmanneksi selvitän mistä Hämeenlinnan seudun lapualaisuus kumpusi. Kysymys jää hieman taka-alalle muihin tutkimuskysymyksiin nähden. Lapuan liikkeen kannatuksen pohdinnassa olen yhtynyt lähinnä aikaisempiin tutkijoiden esittämiin teorioihin Lapuan liikkeestä. Niiden rinnalla olen pyrkinyt ottamaan huomioon paikalliset Lapuan liikkeen kannatukseen vaikuttaneet tekijät.

Lapuan liikkeen tapahtumista selkoa ottaminen on ollut aikaa vievää ja hankalaa. Lopulta mainitsemisen arvoisia tapahtumia kertyi niin paljon, että työ uhkasi muodostua vain kerronnalliseksi kronologisesti eteneväksi työksi. Päätin säilyttää työn kronologisesti etenevän luonteen, mutta pyrin kontekstoimaan lukujen kannalta mielekkäitä pohdinnallisia teemoja kronologisen etenemistavan rinnalle. Olen kokenut tapahtumahistorian selvittämisen arvokkaaksi työn kannalta, koska kattavaa selvitystä ei ole ollut aikaisemmin olemassa. Tapahtumien kulun selvittäminen avaa lisäksi paremmat mahdollisuudet analysoida paikallista Lapuan liikettä kokonaisuudessaan. Olivathan Lapuan liikkeen nimissä tehdyt teot

³⁶ Siltala 1985, 16.

olennainen osa kansanliikkeen toimintaa. Paikallishistorioissa ja tutkimuskirjallisuudessa on kerrottu jonkin verran oikeistoradikaalista liikehtimistä Hämeenlinnan seudulla.³⁷ Siitä huolimatta tutkimuskirjallisuuden ja historiikkien kertomat tapaukset ovat olleet vain johtolankoja ja kiinnepisteitä työni kannalta.

Ensiksi tapahtumien hahmottaminen edellytti paikallisen lehdistön systemaattista läpikäyntiä. Kokoomuslainen Hämeen Sanomat ajautui tosiasiallisesti Lapuan liikkeen ja myöhemmin IKL:n äänenkannattajaksi.³⁸ Hämeen Sanomista löytyy paljon kuvauksia Lapuan liikkeen toiminnasta. Lisäksi se avaa näkökulman Lapuan liikkeen aikalaisnäkemykselle. Lehdestä voidaan seurata miten Lapuan liikkeen olemassaolo perusteltiin ja selitettiin parhain päin. Hämeen Sanomien jyrkentyntä linjaa lapualaisaikana on myös käsitelty työssä, koska se oli olennainen osa paikallista Lapuan liikettä. Lehden kautta kansanliike sai Etelä-Hämeessä sanansa kuuluviin. Lapuan liikettä kuvasi sosialidemokraattisesta näkökulmasta Hämeen Kansa. Se piti yllä vastarintaa Lapuan liikettä kohtaan ja uutisoi herkästi lapualaisten omavaltaisuuksista. Hämeen Kansa joutui tutkimusajankohtana lapualaisten epäsuosioon ja paikallinen Lapuan liike olisi halunnut lakkauttaa lehden. Edistysmielinen Häme –lehti asettui ensiksi porvarilliseen antikommunistiseen rintamaan, mutta kääntyi nopeasti epäilevälle kannalle suhteessaan Lapuan liikkeeseen. Häme –lehti täydentää kuvaa seudun Lapuan liikkeestä. Lehtien uutisia analysoidessani olen pyrkinyt lähdekriittisyyteen. Lehtien näkemuserot kansanliikkeestä olivat luonnollisesti kaukana toisistaan ja uutisointi oli usein mustavalkoista.

Lapuan liikkeen aikaisia tapahtumia valottavat lehdistön lisäksi arkistolähteet. Niistä on myös löydettävissä monet seudun lapualaiset. Suurimman osan arkistolähteistä olen löytänyt Hämeenlinnan maakunta-arkistosta (HMA). Hämeen lääninhallituksen alaisesta Hämeen lääninkanslian arkistosta löytyy aineistoa liittyen viranomaisia kiinnostaneisiin tapahtumiin, kuten kyydityksiin ja mahdollisiin ilkvallantekoihin. Hämeenlinnan raastuvanoikeuden arkistosta olen löytänyt aineistoa koskien Hämeenlinnassa tapahtunutta kunnanvaltuuston jäsenen kyyditystä. Aiheeseen liittyvää materiaalia on löytynyt paljon myös 1930 –luvulla ja myöhemmin toimineen hämeenlinnalaisen kokoomusvaikuttajan Felix Seppälän yksityiskokoelmasta. Kansallisarkistossa (KA) sijaitsevat Valpo II:n arkiston

³⁷ Saari 1988, 184-187; Koskimies 1966, 609-612; Vilkuna 2004; Isomäki 1956, 82-93; Niemi 2003, 115-124; Korjus & Halla 1980, 64-88; Korjus 1998, 177-189; Halla 1978, 28-32; Myllyniemi 1994, 205-221; Hakalehto 1979, 355-363.

³⁸ Esim. Teikari 1973, 9.

asiakirjakokonaisuudet ja Suomen 1920-40 luvun Historian Säätiön arkisto pitävät sisällään Etelä-Hämeen Lapuan liikettä ja Isänmaallista kansanliikettä koskevaa materiaalia.

Tutkimuskysymyksen selvittämiseen keitä lapualaiset olivat, ei ole olemassa yksiselitteistä keinoa. Mitään valmiita nimilistoja lapualaisista ei ole olemassa. Lapualaisuus tulee esille, kun tarkastellaan tiettyihin järjestöihin, joukkokokouksiin, väkivaltaisuuksiin ja tihutöihin osaa ottaneita. Substantiivilla lapualainen tarkoitan henkilöä, joka hyväksyi Lapuan liikkeen painostustoimet ja otti niihin jollain muotoa osaa. Lapuan liikkeen toiminnaksi on laskettu näkyvä osallistuminen kansalaiskokouksiin, johtokunnan jäsenyys tai luottamustehtävä lapualaisjärjestöissä Suomen Lukossa, Lapuan Liikkeessä ja Vapaussodan Rintamamiesten Liitossa (VRL). Kyydityksiin ja ilkivaltaisuuksiin osallistuminen sekä ilmoittautuminen kyyditysten kannattajaksi on luettu myös lapualaiskannanotoksi. Lisäksi talonpoikaismarssijat on rinnastettu lapualaisiin.³⁹ Hämeenlinnan seudun talonpoikaismarssijat löytyvät *Arvo Kokon* teoksesta.⁴⁰

Kaikista lähteistä koottu Hämeenlinnan seudun lapualaisten listalle tuli yhteensä 244 nimeä (Liite 1). Käsittääkseni luettelo on kattavin paikallisesti kerätty aineisto Lapuan liikkeeseen osallistuneista. Olen tarkastellut lapualaisten joukkoa eri puolilta vastatakseni tutkimuskysymykseen. Lapualaisten ja suojeluskuntalaisten yhteys on ollut selvitettävissä *Jaakko Korjuksen* ja *Erkki Öhbergin* seudun paikallissuojeluskunnista tekemien historiikkien suojeluskuntalaisten ja vapaussoturien luetteloiden kautta. Suojeluskuntalaisten luettelot ovat tosin epätäydellisiä, koska kattavia yhtenäisiä nimilistoja ei ole olemassa.⁴¹ Kokoomusvaikuttajien ja lapualaisten suhteen olen selvittänyt Porvarillisen Työn Arkistosta (PTA) löytyvien lähteiden avulla. Tutkimusalueen kunnista Vanajasta ei ole löytynyt kokoomuksen paikallisyhdistyksen arkistomateriaalia. Lapualaisten mahdollista siirtymistä kannattamaan sen seuraajaa IKL:ttä voidaan tarkastella arkistomateriaalin avulla. Olen ottanut tarkasteluun myös kokoomuksen hajoamisen kahtia IKL:n ilmaantuessa poliittiseen elämään. Hämeenlinalaisia –matrikkeliteoksesta on ollut paljon hyötyä selvittäessäni lapualaisten taustoja, ammattiluokitusta ja syntymäaikoja.

³⁹ Lisää lapualaisista Liitteessä 1; Ks. vastaavista tutkimuksista esim. Alapuro 1994, 285-287; Kivimäki 2002, 62-63.

⁴⁰ Kokko 1930, 125-126, 129.

⁴¹ Korjus 1998; Öhberg 1997.

Suurimman osan lapualaisten ammattiluokitus on myös eri lähteiden kautta saatu selville. Olen luokitellut lapualaisia ammattien perusteella saadakseni selville millaisiin ryhmiin lapualaisuus vetosi. Käyttämäni ammattiryhmiin perustuva luokittelu on samanlainen kuin mitä *Juha Siltala* käyttää tutkimuksessaan Lapuan liikkeen joukkokannatuksesta koko maan osalta.⁴² *Siltala* on kehittänyt luokituksensa *Heikki Wariksen* ja *Risto Alapuron* teoksissaan käyttämistä luokittelujen pohjalta ja se on vahvasti sidoksissa niihin.⁴³ Varteenotettava vaihtoehto *Siltalan* luokitukselle olisi ollut *Ali Pylkkäsen* kokoama sosiaalisia kerrostuneisuuksia ammattien pohjalta luotaava luokittelu.⁴⁴ Myös hänen luokittelunsa pohjana ovat *Wariksen* aikaisemmat tutkimukset. *Siltalan* luokitteluun on kuitenkin helpompi päätyä, koska Lapuan liikettä koskevat tutkimukset käyttävät hänen metodiaan. *Esa Ruuskanen* käyttää tutkimuksessaan Pohjois-Savon Lapuan liikkeestä *Siltalan* luokitusta, tosin yksinkertaistettuna.⁴⁵ Lisäksi *Ville Kivimäki* on päätenyt käyttämään *Siltalan* luokittelua pro gradussaan Lappeenrannan seudun kommunisminvastaisesta liikkeestä.⁴⁶ Tutkimusperinteen viitoittamana on tarkoituksenmukaista käyttää *Siltalan* luokittelua. Se on myös hedelmällinen lähtökohta mahdolliselle vertailevalle tutkimukselle eri alueiden välillä, vaikka se ei ole itsetarkoitus tässä työssä. Ajoittain kuitenkin vertailen työn tuloksia muiden tutkimusten kanssa analysoidessani Hämeenlinnan seudun Lapuan liikettä.

Vaikeinta työssä on ollut selvittää Lapuan liikkeen kannatuksen syitä. Olen hyvin pitkälti yhtynyt aikaisempiin tutkimustuloksiin, joiden mukaan Lapuan liike sai voimansa tuntemuksesta 'vapaussodan' kesken jäämisestä. Etelä-Hämeessä korostui lisäksi konkreettiset kokemukset sisällissodasta. Hämeenlinnan seutu joutui punaisen vallan alle ja koki raskaasti sekä punaisen että valkoisen terrorin.⁴⁷ *Siltalan* mukaan Lapuan liike sai Hämeessä lisää polttoainetta raskaasti koetusta sisällissodasta. Kansanliikkeen retoriikka vapaussodan kesken jäämisestä ja mahdollisesta sisällissodan uusiutumisen löysi hedelmällistä maaperää Hämeestä.⁴⁸ Tuon työssäni myös esille tutkimusalueen kuntien erilaisia elinkeinorakenteita ja poliittisia voimasuhteita selittäessäni kansanliikkeen kannatusta. Jonkin verran olen myös paneutunut lapualaisten henkilökohtaisiin taustoihin. Monien kohdalta on löydettävissä dramaattisia kokemuksia vuoden 1918 ajalta. Liitteessä 1

⁴² Siltala 1984, 21-23.

⁴³ Alapuro 1973, esim. taulukot 4-5; Waris 1952, 177-188; Siltala 1984, 21.

⁴⁴ Pylkkänen 2001, erit. 16-21.

⁴⁵ Ruuskanen 2006, esim. taulukot 3-4.

⁴⁶ Kivimäki 2002, esim. taulukko 3.

⁴⁷ Ks. esim. Paavolainen 1967, 119, 137, 139-140; Arvi A. Kariston päiväkirjat 27.1.-31.5.1918.

⁴⁸ Siltala 1984, 24.

olen maininnut henkilön suhteen vuoteen 1918, jos siitä on säilynyt viitteitä. Henkilökuvaukset syventävät tutkimuskohdetta ja antavat lapualaisille äänen. Olen sisällyttänyt työhön paljon alkuperäisiä sanomalehtitekstejä ja lainauksia puheista, jotta ajan henki näkyisi tekstissä. Ne auttavat myös analysoitaessa lapualaisten ajatusmaailmaa tutkimusajankohtana.

2. KOMMUNISMINVASTAISEN KANSANLIIKKEEN ALKUTAIVAL

2.1. Kansalaiskokous aloittaa kommunisminvastaisen taistelun

Lapuan liikkeen katsotaan saaneen alkunsa tapahtumasarjasta marras- ja joulukuussa 1929. Punaisissa paidoissa esiintyneet nuorkommunistit järjestivät Lapuan työväentalolla 23. –24. 11. 1929 niin sanotut haastejuhlat. Lapuan Nuorten Työläisten Opintoyhdistys oli haastanut juhliin osallistumaan muita nuorkommunisteja Vaasan läänin alueelta. Paikallinen väestö oli tietoinen tapahtumasta, eikä seurannut sitä suopeudella. Jo edellisenä keväänä Lapuan yhteiskoululaiset olivat ajaneet punapaidat pois paikkakunnalta. Nuorkommunistit uhkasivat palata myöhemmin paikkakunnalle uudelleen. Lapualaiset repivät irti juhlien seinäilmoituksia sitä mukaa, kun niitä ilmestyi. Etenkin haastejuhlien uskonnonvastaista sävyä paheksuttiin. Lauantaina 23.11. juna-aseamalla kommunisteja vastassa oli paljon 'vastaanottajia', mutta pientä nahistelua vakavampaa asemalla ei tapahtunut. Illalla poliisi keskeytti haastejuhlat työväentalolla, koska tilanne oli ajautunut sekasortoiseksi. Juhliin oli päässyt sisälle 'valkoisia' ja jossain vaiheessa oli syntynyt tappelu. Sunnuntaina 24.11. juhlia jatkettiin, kunnes tuhatpäinen väkijoukko maanviljelijä Vihtori Kosolan johdolla keskeytti ne väkivaltaisesti.⁴⁹

Noin viikko Lapuan tapahtumien jälkeen ympäri maata pidettiin kansalaiskokouksia. Suurin kokous pidettiin Lapualla, jossa paikalle saapui noin 2 000 kansalaista. Kansalaiskokousten puhujat toistivat ympäri Suomen katkeruuttaan eduskunnan saamattomuutta kohtaan. Kokoukset vaativat kommunismin ehdotonta nujertamista. Hallituksen tietoon saatetuissa ponsissa korostettiin vapaussodan perintöä. Isänmaan nähtiin olevan vaarassa ja vuoden 1918 työn valuvan hukkaan, kun 'maanpetoksellisen' kommunistisen puolueen sallittiin toimivan

⁴⁹ Huttula 2000, 56-57; Siltala 2005, 51-53.

maassa. Ponnet saivat vastakaikua hallitukselta ja pääministeri Kallio sanoi eduskunnassa ymmärtävänsä kansalaisten tunteja ja hätää. Kansanliikkeen orastava toiminta oli tuloksekasta. Ennen joulua eduskunta hyväksyi hallituksen esityksen muutoksesta yhdistyslakiin. Lain avulla viranomaiset pystyivät lakkauttamaan yhdistyksen, joka oli perustettu jonkin aiemmin lakkautetun yhdistyksen tilalle. Laki helpotti viranomaistyöskentelyä ja vaikeutti kommunistien järjestötoimintaa. Hallituksen esittämät painovapaus- ja rikoslain koventamisesitykset lykkääntyivät kevätistuntokaudelle sosialidemokraattien vastustaessa niitä tarmokkaammin kuin yhdistyslain muutosta. Yhdistyslain muutos tyydytti kansanliikettä, mutta se janoisi lisää uudistuksia kommunismin poistamiseksi yhteiskunnasta.⁵⁰

Kansalaiskokous järjestettiin Hämeenlinnassa laatuun ensimmäisten joukossa 1.12.1929.⁵¹ Kokoomuksen äänenkannattaja Hämeen Sanomat kutsui ilmoituksissaan ”hyviä tapoja harrastavia kansalaisia” keskustelemaan ja päättämään ”tilanteen vaatimista toimenpiteistä”, koska tilanne oli käynyt maassa ”kommunistisen huliganismin vuoksi sietämättömäksi”.⁵² Lehti pohjusti pääkirjoituksessa tilaisuutta valistamalla lukijoitaan värikkäin sanamuodoin kuinka työmailla määräävät nykyään ”rettelöitsijät” ja ”virkakoneistokin pannaan tanssimaan ryssänkätöriin pillin mukaan”. Hämeen Sanomat vaati maahan komentoa sekä järjestystä ja epäili, että puolueet olivat tässä voimattomia. Tilannetta verrattiin myös vuoden 1917 ”hulinoihin”. Myös eduskunnan saamattomuus ja porvaripuolueiden hampaaton työ nostettiin esille. Lehti vaati kovia otteita kommunismin nujertamiseksi valistustoiminnan kustannuksella.⁵³

Hämeenlinnan kansalaiskokoukseen saapui noin 300 henkilöä kaupungista ja sitä ympäröivältä maaseudulta. Kokouksen avasi Etelä-Hämeen suojeluskuntapiirin piiripäällikkö Ernesti Suolahti Hämeenlinnasta. Sihteerinä toimi Hämeen Sanomien päätoimittaja Aarne Kauhtio ja loppupuheen piti kokoomuksen kansanedustaja Evert Nukari Hämeenlinnan maalaiskunnasta. Kokouksen puheenvuorojen jälkeen valittiin 4-henkinen ponsitoimikunta laatimaan ponsia saatettaviksi hallituksen tietoon. Toimikunnan jäsenistä kolme – rovasti ja Hämeenlinnan yhteiskoulun rehtori Verner Vartia, pankinjohtaja Yrjö Leiwo ja lehtori Felix Seppälä – oli hämeenlinalaisia. Ponnet hallitukselle vei vajaan viikon päästä

⁵⁰ Kangas 2007, 48-52; Huttula 2000, 65-66, 77; Siltala 2005, 53-56.

⁵¹ Kangas 2007, 48-50.

⁵² HäSa 29.11.1929 ja 1.12.1929, Kansalaiskokous, ilmoitus.

⁵³ HäSa 29.11.1929, Kuinka pitkälle annetaan asioiden kehittyä, pääk.

kansalaiskokouksesta 9-henkinen lähetystö, jossa olivat mukana hämeenlinnalaisista johtaja Ossian Lindqvist Skogsterin kauppahuoneesta ja Hämeen Sanomien päätoimittaja Aarne Kauhtio.⁵⁴ Kansalaiskokoukseen ja sen jälkeiseen ponnet hallituksen tietoon saattaneeseen lähetystöön siis osallistui näkyvästi Hämeenlinnan seudulta yhteensä seitsemän henkilöä, mikä on tasan puolet kaikista osallistujista (ks. Taulukko 3).

Kansalaiskokouksessa pitämässään avauspuheessa suojeluskunnan piiripäällikkö Ernesti Suolahti kertasi kuulijoille mikä oli kansalaiskokouksen tarkoitus ja päämäärä. Kommunistien kiihotustyölle oli saatava hänen mukaansa loppu. Suolahti suomi puheessa valtiovaltaa siitä, että kommunistien annettiin toimia maassa. Hän jyrisi kansan tekevän lopun kommunistien toiminnasta, ellei hallitus siihen kykenisi. Suolahti vertasi tilannetta myös vuoteen 1918 jolloin⁵⁵

”kolmen kuukauden aika saatiin punaisen vallan aikana näilläkin seuduilla elää kauhun vallassa. Annettiin pyhä lupaus siitä, että maata puolustetaan kaikin voimin idän saastaa vastaan. Viimeaikaiset tapahtumat kuitenkin jälleen osoittavat, että olemme siirtymässä samaan kuiluun kuin alun toistakymmentä vuotta sitten.”

Suojeluskunnan piiripäällikkönä Suolahti tuli näyttäneeksi mallia millä asenteella ja tarmolla suojeluskuntalaisten tuli suhtautua kommunismin tukahduttamiseen. Suolahden mielipiteet eivät toki voineet heijastella piirin kaikkien suojeluskuntalaisten asenteita, mutta tosiasia on, että Hämeenlinnankin seudulla suojeluskuntalaisuus yhdisti lapualaisia. Tämä seikka näkyi jo ensimmäisessä kansalaiskokouksessa, sillä Hämeenlinnan seudun seitsemästä näkyvästä osallistujasta kuusi kuului paikallissuojeluskuntiin.⁵⁶ Lisäksi pankinjohtaja Leiwo toimi Etelä-Hämeen suojeluskuntapiirin valistusohjaajana⁵⁷ ja maanviljelijä Nukari kuului Hämeenlinnan maalauskunnan suojeluskunnan esikuntaan⁵⁸.

Suolahden vertaus vuoden 1918 punaisen vallan aikaan ei ollut pelkästään retorinen keino vaikuttaa yleisöön. Suolahdella oli voimakkaita tunteita herättäviä omakohtaisia kokemuksia Suomen valtion synnyn ensi hetkistä. Suolahti oli jääkäriväriväri ja Hämeenlinnan

⁵⁴ HäSa 3.12.1929, Sunnuntainen kansalaiskokous muodostui voimakkaaksi tahdonilmaukseksi kommunismin vastustamiseksi, uutinen; 8.12.1929, Etelä-hämäläiset lausuneet sanansa hallitukselle kommunistivaarasta, uutinen.

⁵⁵ HäSa 3.12.1929, Sunnuntainen kansalaiskokous muodostui voimakkaaksi tahdonilmaukseksi kommunismin vastustamiseksi, uutinen. Lehti lainaa Suolahden puhetta.

⁵⁶ Suojeluskuntalaisuus tulee ilmi verrattaessa henkilöitä Korjuksen laatimaan suojeluskuntalaisten luetteloon HML:sta ja HML:n maalauskunnasta. Luettelo ei ole täydellinen. Kauhtion nimeä ei ole suojeluskuntalaisten joukossa. Korjus 1998, 442-453, 472-474; Suojeluskuntalaisten ja lapualaisten yhteydestä esim. Alapuro 1994, 291; Ruuskanen 2006, 91, 171-173.

⁵⁷ Raninen 1931, 192.

⁵⁸ Korjus 1998, 473.

suojeluskunnan perustajajäsen vuodelta 1917. Punaisen vallan aikana hänet vangittiin ja Suolahti ryhtyi vankeudessa syömälakkoon, mikä vei hänet lopulta lääninsairaalaan.⁵⁹ Kansalaiskokouksen osallistujien joukossa oli myös muita vuosien 1917 – 1918 aktivisteja ja punaisesta terroristista kärsineitä. Maanviljelijä Evert Nukari johti etelähämäläisten maanviljelijöiden kokousta elokuussa 1917, kun he tahtoivat säilyttää koti- ja työrauhan perustamalla suojeluskuntia. Punaisten otettua vallan Hämeenlinnan maalaiskunnassa aseet takavarikoitiin Nukarin tilalta. Tämän jälkeen Evert Nukari pysytteli piilossa kapinan ajan peläten henkensä puolesta.⁶⁰ Kansalaiskokouksen loppupuheessa yli kymmenen vuotta myöhemmin Nukari painotti, että ”maahamme on saatava järjestys keinolla millä hyvänsä”.⁶¹ Yhteiskoulun johtaja ja rovasti Verner Vartia oli vuoden 1917 suojeluskunta-aktiivi ja varojen hankkija. Myös hänet vangittiin punaisen vallan aikana ja omien sanojensa mukaan Vartia oli lähellä menettää henkensä.⁶² Merkittävää on osittain samojen henkilöiden aktivoitumisessa vuosina 1917 – 1918 ja vuonna 1929.⁶³ Tilanne koettiin taas uhkaavaksi ja itsenäistymisen ajan aktiivit alkoivat toimia. Vertauksissaan vuoteen 1918 Suolahti antoi ymmärtää, että oli herättävä ja hyökättävä kohti vihollista, ennen kuin olisi liian myöhäistä. Suolahden ja Nukarin asenteessa on nähtävissä *Toivo Nygårdin* tähdentämä aktivistinen perinne – oli hyökättävä ennen kuin vastustaja hyökkäisi. Kansalaissodan muistot siis velvoittivat.⁶⁴

Puoluekannalta tarkasteltuna kaikki Hämeenlinnan seudun seitsemän osallistujaa olivat kokoomuslaisia⁶⁵ lukuun ottamatta johtaja Lindqvistiä⁶⁶. Se ei ole yllättävää, sillä kansanliikkeen arvot olivat lähellä kokoomuksen vastaavia. Liikehdintä tuli kokoomukselle kuin tilauksesta turhauttavalta tuntuneen 1920-luvun jälkeen. Alkanut kansanliike nähtiin kokoomuksessa väylänä vaikuttaa ohi parlamentarismia, joka näyttäytyi oikeistolaisten silmissä rämettyneeltä järjestelmältä. Demokratiakritiikki voimistui kokoomuksessa ja

⁵⁹ Hersalo 1955, 259, 555; Koskimies 1966, 168; Arvi A. Kariston päiväkirja 30.1., 3.2.1918.

⁶⁰ Myllyniemi 1994, 32; Vilkuna 2004, 185, 195.

⁶¹ HäSa 3.12.1929, Sunnuntainen kansalaiskokous muodostui voimakkaaksi tahdonilmaukseksi kommunismin vastustamiseksi, uutinen

⁶² HKM, 444:3, Kertomus Hämeenlinnan suojeluskunnan toiminnasta 1917-1938 (Vartian itse kirjoittamaa muistitietoa sisällissodan ajalta), 34-50; Hersalo 1955, 555.

⁶³ Ruuskanen 2006, 91, on päätynyt samanlaiseen tulokseen Pohjois-Savon osalta.

⁶⁴ Nygård 1982, 77.

⁶⁵ PTA, Hämeenlinnan Kansalliskerho, Kansio Ca: Pöytäkirjat 1921-1929, pöytäkirja kokouksesta 27.11.1925 ja pöytäkirja johtokunnan kokouksesta 24.1.1928; PTA, Hämeenlinnan Kansallisseura, Kansio Ca: Pöytäkirjoja ja kirjeitä 1921-1944, Kertomus Hämeenlinnan Kansallisseuran toiminnasta v. 1930; Hämeenlinalaisia 1989, 174, 218-219, 275-276.

⁶⁶ Hän oli ainakin vuoteen 1928 saakka edistyspuoluelainen. HMA, Hämeenlinnan Kansallisen Edistysseuran arkisto, Side 1, Jäsenkirja 1928-1931.

esitettiin, että demokratia ei ole paras mahdollinen tapa toteuttaa kansan tahtoa ja hoitaa asioita kokonaisuuden kannalta.⁶⁷

Lisäksi seudun porvarillinen väestö äänesti selvästi enemmän kokoomusta kuin poliittista keskustaa, edistyspuoluetta ja maalaisliittoa, yhteensä. Potentiaaliset lapualaiset olivat siis seudulla todennäköisemmin kokoomuslaisia kuin edistyspuolueen tai maalaisliiton kannattajia. Kokoomuslaiset Vartia ja Suolahti olivat olleet 1920 –luvulla useita vuosia yhtä aikaa kaupunginvaltuustossa ja Leiwo oli noussut sinne vuonna 1929.⁶⁸ Vartia ja Suolahti olivat pitkäaikaisia Hämeen Sanomien johtokunnan jäseniä ja päätoimittaja Aarne Kauhtio tunsii heidät varmasti hyvin. Hämeen Sanomien rooli kansalaiskokouksessa näyttääkin olleen hyvin keskeinen.⁶⁹ Nukari oli maalaiskuntalaisena ehkä muista hieman erillään, mutta toi kansalaiskokoukseen kansanedustajan kokemuksellaan arvokkuutta.

Kokoomuksen etelähämäläinen äänenkannattaja Hämeen Sanomat alkoi heti ajamaan kansalaiskokouksen vaatimusta kommunismin juurimisesta. Se oli luonnollista, sillä lehden päätoimittaja Aarne Kauhtio oli itse mukana organisoimassa kansalaiskokousta ja hän oli toimittamassa kokouksen ponsia hallitukselle. Hämeen Sanomien mukaan kansanliikkeessä oli kysymys⁷⁰

”isänmaalle ja yhteiskunnalle vaarallisen järjestelmän tukahduttamisesta, kansallisen sairauden parantamisesta, kodin ja työn rauhan turvaamisesta. On kysymys siitä, miten kommunismin julkea uhma on lopetettava.”

Hämeen Sanomien mukaan ”onneton puoluepeli” teki porvarillisen yhteistyön mahdottomaksi ja porvarilehdetkin olivat alkaneet ylistämään kommunisteja. Varsin epämääräinen käsite ”Suomen kansa” tulisi tekemään lopun kommunismista, ellei hallitus siihen kykenisi. ”Vapaussodassa kalliisti maksettuja saavutuksia” oltiin tallaamassa maahan, kun kommunismit saivat toimia maassa laillisesti. Pelastuksena maalle lehti näki Lapuan liikkeen, joka oli saanut ’kansan’ hereille.⁷¹ Hämeen Sanomien kansanliikettä suitsuttava linja ei ollut joulukuussa 1929 mitenkään poikkeuksellinen. Oikeistolehdistö, ja myös keskustan lehdistö hieman varauksellisemmin, asennoitui positiivisesti syntyneeseen liikehdintään.⁷²

⁶⁷ Vares 1996, 419, 424-425.

⁶⁸ Koskimies 1966, 95-97.

⁶⁹ Johtokunnan jäsenistä Halla 1978, 59-61. Mainittakoon, että Yrjö Leiwo nousi myös Hämeen Sanomien johtokuntaan vuonna 1930.

⁷⁰ HäSa 1.12.1929, Kommunistien uhmailu on lopetettava, palstalla Hämeenlinnasta ja lähiseudulta.

⁷¹ HäSa 29.11.1929, Kuinka pitkälle annetaan asioiden kehittyä, pääk, lainaukset; 3.12.1929, Alentuuko hallitus?, pakina; 3.12.1929, Kommunistien toiminta on lopetettava, uutinen; 8.12.1929, Etelä-hämäläiset lausuneet sanansa hallitukselle kommunistivaarasta, uutinen.

⁷² Perälä 1998, 80-85.

Hämeenlinnalainen edistysmielinen Häme –sanomalehti ei sanonut pahaa sanaa syntyneestä liikehdinnästä. Sen uutisointi kansalaiskokouksesta ja lähetystön käynnistä hallituksen luona ei merkittävästi eroa Hämeen Sanomien linjasta.⁷³ Kansalaiskokousten vaatimusten taakse asettautuivatkin aluksi kaikki keskusta- ja oikeistopuolueet.

Alun perin lähetystöön saattamaan kansalaiskokouksen ponnet hallituksen tietoon valittiin vain neljä henkilöä, joista kolme olisi edustanut Hämeenlinnan seutua. Pian varmasti ymmärrettiin, että Etelä-Hämeen kansanliike pitäisi saada näyttämään talonpoikaiselta. Talonpoikien tuki kansanliikkeelle oli ratkaisevassa asemassa, kun Lapuan liikkeen lähtökohtia tuotiin esille. Lapuan liikkeen ympärille kiedottiin alusta lähtien myytti ahdistetuista talonpojista, jotka tahtoivat pelastaa maan turmiolta kuten vuonna 1918. Hämeenlinnan kokoomuslaisen sivistyneistön ja liike-elämän ratkaiseva rooli kansanliikkeen alkuun saattamisessa piti häivyttää näkymättömämmäksi. Asia ratkaistiin paisuttamalla ponsia hallituksen tietoon viemään valitun lähetystön kokoonpanoa yhdeksään henkilöön, jotka edustivat kahdeksaa etelähämäläistä kuntaa ja viljelijäväestöä. Kansanliikkeen talonpoikaisuus ja laajuus tulivat samalla osoitetuksi. Pääministeri Kallio otti vastaan lähetystön seuranaan oikeusministeri, sisäministeri ja kulkulaitosministeri. Lähetystön puhemies maanviljelijä Albert Eerola Tuuloksesta toisti kokouksen vaatimusta kommunismin tukahduttamisesta ja vaati hallitukselta toimeliaisuutta asian loppuun saattamiseksi.⁷⁴

TAULUKKO 3. Kansalaiskokoukseen ja lähetystöön osallistuneet joulukuussa 1929 Etelä-Hämeestä.

Ammattiryhmä	HML	Muualta	Yhteensä
Julkinen virka tai vapaa ammatti	4	3	7
Maanviljelijät	1	4	5
Liike-elämä	2	0	2
Yhteensä	7	7	14

Lähde: HäSa 3.12.1929 ja 8.12.1929

⁷³ Häme 3.12.1929, Sunnuntainen kansalaiskokous Hämeenlinnassa vaati kommunismin nopeata ja päättävää tukahduttamista, uutinen; Häme 10.12.1929, Etelä-Hämeen miehet hallituksen puheilla, uutinen.

⁷⁴ Vrt. lähetystön kokoonpanon muutosta HäSa 8.12.1929, Etelä-hämäläiset lausuneet sanansa hallitukselle kommunistivaarasta, uutinen; HäSa 3.12.1929, Sunnuntainen kansalaiskokous muodostui voimakkaaksi tahdonilmaukseksi kommunismin vastustamiseksi, uutinen; Kansanliikkeen verhoamisesta talonpoikaiseksi liikkeeksi ks. esim. Kangas 2007, 48-52.

Ammatillisesti tarkasteltuna julkisen viran haltijat ja vapaan ammatin harjoittajat olivat runsaimmin edustettuina Hämeenlinnan seudulta. Heitä yhdisti korkea koulutus ja sosiaalinen status paikallisyhteisössä. Vernerin Vartiassa yhdistyivät pappi ja opettaja. Felix Seppälä oli historian vanhempi lehtori Hämeenlinnan lyseossa. Kuuluisan tiedemiessuvun vesa Ernesti Suolahti oli toiminut 20 vuotta voimistelun opettajana Hämeenlinnan lyseossa ennen sisällissotaa sekä oli vuonna 1929 suojeluskunnan piiripäällikkö ja Hämeenlinnan kirjastonhoitaja.⁷⁵ Aarne Kauhtio oli yliopistossa opiskellut toimittaja.⁷⁶ Paikallisyhteisön sivistyneistö oli siis merkittävällä tavalla mukana synnyttämässä kansanliikettä seudulle. *Risto Alapuron* mukaan sivistyneistön lapualaisuus johtui vuoden 1918 tapahtumista, jolloin kansallisen yhtenäisyyden myytti mureni. Lisäksi tämän ryhmän tehtävänä oli perinteisesti ollut arvojärjestelmän ylläpitäminen. He edustivat arvokonservatismia ja patriarkaalista kasvatusideaalia, jonka mukaan työväestön vasemmistolaisuus johtui yhteiskunnallisesta kypsymättömyydestä –ei yhteiskunnallisista ristiriidoista.⁷⁷ Liike-elämää edustivat pankinjohtaja Leiwo ja johtaja Lindqvist. He kuuluivat molemmat Hämeenlinnan kauppayhdistykseen.⁷⁸ Nukari oli ammatiltaan ainoa kansalaiskokoukseen osallistunut maanviljelijä Hämeenlinnan seudulta.

2.2. Hämeenlinnalaiset asettuvat Suomen Lukon Etelä-Hämeen piirin johtoon

Alkuvuosi 1930 oli Lapuan liikkeen suvantokausi. Lehdistö tulkitsi Lapuan haastejuhlista lähteneen liikehdinnän olleen väliaikaista ja kansalaiskokousten sarjan yksittäisiksi välikohtauksiksi.⁷⁹ Maaliskuussa kansanliike heräsi eloon niin sanotussa Lapun toisessa kokouksessa 15. – 16.3.1930. Kokous oli kutsuttu koolle samaan aikaan, kun eduskunta äänesti painovapauslakia koskevista muutoksista, jotka olivat joulukuusta lykkääntyneet kevätistuntokaudelle. Niillä olisi estetty kommunistien lehtien painaminen Suomessa. Kokouksen puhujat ilmaisivat ärtyneisyyttään kommunistien vapaata toimintaa kohtaa. Antipatioita lisäsi kokousväen keskuuteen tullut tieto painovapauslain kaatumisesta samanaikaisesti eduskunnassa vasemmiston ja RKP:n vastustaessa muutoksia. Eräät olivat valmiita suoraankin toimintaan vuoden 1918 perinnön velvoittamina. Keskustalainen

⁷⁵ Hämeenlinnalaisia 1989, 275-276, 324; Koskimies 1966, 167-168.

⁷⁶ Hämeenlinnalaisia 1989, 120.

⁷⁷ Alapuro 1994, 288; Ruuskanen 2006, 92.

⁷⁸ Raninen 1931, 192-193.

⁷⁹ Perälä 1998, 63, 77.

valtiovalta sai moitteita siitä, ettei se ollut tehnyt äänestyksestä hallituksen luottamuskysymystä.⁸⁰ *Tapio Huttulan* mukaan Lapuan toisessa kokouksessa kansanliike jakaantui radikaaleihin ja maltillisiin. Radikaalit olivat valmiita jyrkkiin toimenpiteisiin ja väkivallan käyttökin oli esillä keskusteluissa. Maltilliset puolestaan halusivat pitää syntyneen kansanliikkeen toiminnan ehdottomalla laillisuuspohjalla.⁸¹

Lapuan toisen kokouksen tärkein päätös oli Suomen Lukon perustaminen. Sen tuli olla kommunismia vastustava järjestö, joka ulottaisi toimintansa jokaiseen Suomen kuntaan. Järjestömuotonsa vuoksi Suomen Lukon tuli noudattaa lain kirjainta ja sen virallisena tehtävänä oli harjoittaa julkaisu- ja esitelmätoimintaa.⁸² Suomen Lukko valitsi itselleen 32-miehisen koko maan kattavan valtuuskunnan.⁸³ Maltilliset olivat valtuuskunnassa suhteellisesti ylliedustettuina, sillä suoran toiminnan kannattajia siihen otettiin vain kolme henkilöä. Tämän vuoksi järjestön toimintamahdollisuudet heikentyivät radikaalien jäädessä sen ulkopuolelle.⁸⁴ Keskustalaisille antikommunisteille Suomen Lukko merkitsi vain parlamentarismien täydentäjää, kun taas radikaalit odottivat sen olevan vaihtoehtoisen politiikan tekemisen väylä.⁸⁵

Hämeen Sanomat oli mielissään ensimmäisen lapualaisjärjestön perustamisesta. Lehti selosti kevään 1930 aikana Suomen Lukon toimintaa ja tehtäviä sekä kehotti 'isänmaallisia kansalaisia' liittymään kommunisminvastaiseen järjestöön.⁸⁶ Huhtikuussa 1930 aktivoitui Hämeenlinnan seudun VRL:n paikallisyhdistys. Se oli perustettu jo aikaisemmin, mutta sen toiminta ja näkyvyys oli jäänyt vähäiseksi. Hämeen Sanomat otti tehtäväkseen selostaa ajan hengen mukaan VRL:n kommunisminvastaista toimintaa ja työmaaterrorin kitkemiseksi tähtäävää työtä.⁸⁷ Hämeen Sanomat alkoi myös pelotella kevään 1930 aikana kasvavasta kommunistivaarasta ja rakensi kuvaa meneillään olevasta hyvän ja pahan välisestä taistelusta.

⁸⁰ Siltala 2005, 64-65.

⁸¹ Huttula 2000, 96-97.

⁸² Siltala 2005, 338; Kajan 1930, 64, 78.

⁸³ Joukossa ei ollut ketään Hämeenlinnan seudulta. Vanajan naapurikunnasta Tuuloksesta valtuuskuntaan valittiin maanviljelijä Albert Eerola. Hän edusti lapualaisuuden maltillista linjaa huomauttaen puheenvuorossaan, että kommunistivaaraa on liioiteltu. Kajan 1930, 77, 80.

⁸⁴ Siltala 2005, 66.

⁸⁵ Huttula 2000, 97.

⁸⁶ HäSa 1.4.1930, Suomen Lukko perustettiin eilen lopullisesti Helsingissä pidetyssä valtuuskunnan kokouksessa, uutinen; 2.4.1930, "Suomen Lukko", pääk.; 24.4.1930, Suomen Lukko alottaa toimintansa sääntöjensä pohjalta ja kaikkien isänmaallisten kansalaisten myötätuntoon vedoten, uutinen.

⁸⁷ HäSa 15.4.1930, Hämeenlinnan Seudun Rintamamiesten Yhdistys, uutinen; 18.4.1930, Työmaaterrorin ja kommunismin vastustaminen Vapaussodan Rintamamiesten Liiton tärkeimpiä tehtäviä, uutinen; 30.4.1930, "Vapaussodan Rintamamiesten Liitto", uutinen; 31.5.1930, Vapaussodan Rintamamiesten Liitto piti helatorstaina Tampereella edustajakokouksensa, uutinen.

Lehden mukaan Hämeenlinna ei ollut suojassa kommunistien 'julkeilta' hyökkäyksiltä. Hämeen Sanomat kehotti ryhtymään taisteluun kristinuskon puolesta sen vihollista, kommunismia, vastaan.⁸⁸ Keväällä 1930 Hämeen Sanomien linja ei poikennut kokoomuslehdistön suhtautumista Lapuan liikkeeseen.⁸⁹ Hämeen Sanomat oli innostunut jatkoa saaneesta kommunisminvastaisesta toiminnasta. Se kommentoi 'kansannousua' ihaillen ja muokkasi mielipideilmastoa sille suotuisaksi.

Eniten innostusta keväällä 1930 Hämeen Sanomissa herätti Suomen Lukon Etelä-Hämeen piiri perustaminen 25.5.1930 Hattulan kunnassa Hämeenlinnasta pohjoiseen. Lehden mukaan kokoukseen osallistui yli 300 miestä lähes jokaisesta Etelä-Hämeen 35 kunnasta. Kokouksen avasi Suomen Lukon valtuuskunnan jäsen maanviljelijä Albert Eerola Tuuloksesta puhuen kokouksen tarkoituksesta kommunisminvastaisen hengen herättäjänä. Suomen Lukon sihteeri Mikko Jaskari oli saapunut selostamaan kokousväelle valtiollista tilannetta ja järjestön perustamisen syitä. Hämeenlinalaisista näkyvästi oli mukana maisteri Veli Nieminen ja opettaja E. Kahri, jotka toimivat kokouksen sihteereinä. Perustamisen jälkeen kokous päättyi Maamme –lauluun. Hämeen Sanomien mukaan ”mieliala kokouksessa oli innostunut ja kuvastui siinä tietoisuus Suomen Lukon suuresta isänmaallisesta tehtävästä”. Piiri sanoutui irti puoluepyyteistä ja taistelussa kommunismia tultiin toimimaan isänmaallisina kansalaisina –ei puolueiden edustajina.⁹⁰

Piiri perustettiin ja sille valittiin 8-miehinen piiritoimikunta. Etelähämäläiset talonpojat olivat vahvasti edustettuina, sillä heitä oli piiritoimikunnassa viisi henkilöä. Hämeenlinalaisedustus muodostui suureksi, kun valituiksi tulivat maisteri Veli Nieminen, kauppaneuvos A. Gust. Skogster ja maanviljelijä Kalle Mikkola.⁹¹ Nieminen ja Skogster kuuluivat Hämeenlinnan suojeluskunnan esikuntaan ja Skogster kuului lisäksi Etelä-Hämeen suojeluskunnan piiriesikuntaan. Suomen Lukon Etelä-Hämeen piirin toimintaa ohjaili Veli Nieminen.⁹² Joulukuun kansalaiskokouksen ponsitoimikuntaan kuulunut lehtori Felix Seppälä kuului

⁸⁸ HäSa 26.4. 1930, Olemmeko unohtaneet?, uutinen; 27.4.1930, Esimerkillinen päätös, pääk.; 27.4.1930, Hämeenlinnan kirje, uutinen; 1.5.1930, Hämeenlinnan kommunistinen toveriseura lakkautettu. uutinen; 20.6.1930, Kommunismi kristinuskon perivihollinen, pääk.

⁸⁹ Perälä 1998, 97-98.

⁹⁰ HäSa 27.5.1930, Suomen Lukon Etelä-Hämeen piiri perustettu, uutinen. Opettaja E. Kahrin nimi ei ole tullut esille muissa lapualaisyhteyksissä tämän jälkeen.

⁹¹ KA, Suomen 1920-40 –luvun Historian Säätiön arkisto. Kansio Säätiö 28 Suomen Lukko, irtopaperi. Muut jäsenet olivat maanviljelijä Albert Eerola (Tuulos), agronomi Eero Eerola (Jokioinen), maanviljelijä Martti Hinkka (Sääksmäki), varatuomari Pentti Mäkelä (Urjala) ja maanviljelijä Toivo Paakkola (Janakkala).

⁹² Esim. HMA, Felix Seppälän kokoelma, Kansio 5, Muut asiakirjat, Suomen Lukon Etelä-Hämeen piirin kirje tukimiehille, päivätty 12.8.1930 ja allekirjoittajana Veli Nieminen.

lähteiden perusteella myös piiritoimikuntaan tai oli ainakin läheisessä yhteydessä siihen.⁹³ Aktiivisen lapualaisen kanslisti Ensio Aunion kuulumisesta piiritoimikuntaan ei ole varmuutta. Hän ei välttämättä kuulunut piiritoimikuntaan, mutta teki vuonna 1930 'valistustyötä' lähettelemällä Suomen Lukon Etelä-Hämeen aluejärjestön leimalla varustettuja uhkauksia liikkeille, jotka mainostivat sosialidemokraattisessa Hämeen Kansassa. Toiminnassa hän oli siis mukana, mutta ei välttämättä piiritoimikunnan edustajana vaan sen (painostus)työntekijänä.⁹⁴

Merkittävää on, että joulukuun kansalaiskokouksen näkyvät henkilöt eivät olleet esillä Suomen Lukon Etelä-Hämeen piirin perustamisessa. He eivät myöskään tulleet valituiksi perustetun järjestön piiritoimikuntaan. Tätä seikkaa on vaikea analysoida. Varmaa on vain se, että aloite oli siirtynyt maltillisimmilta antikommunisteilta radikaalimmille. Maisteri Veli Nieminen, kauppaneuvos A. Gust. Skogster, lehtori Felix Seppälä ja kanslisti Ensio Aunio tulivat olemaan mukana Lapuan liikkeen toiminnassa aina vuoteen 1932 saakka. Suomen Lukon Etelä-Hämeen piirin alkuvaiheissa oli kuitenkin alussa mukana maltillistakin väkeä⁹⁵. Se on osoituksena Lapuan liikkeen linjan hakemisesta ja toiminnan ensivaiheen tietynlaisesta hapuilusta. Keväällä 1930 ei vielä tarkkaan tiedetty mihin suuntaan kommunisminvastainen toiminta oli kehittymässä.

Suomen Lukon kyvyttömyys ohjailta kansanliikettä tuli nopeasti esille kevään ja alkukesän 1930 kuluessa. Järjestö ei kyennyt estämään Lapuan liikkeen radikaaleja tekemästä omavaltaisia laittomuuksia. Painovapauslain kaatumisesta ärsyyntyneet radikaalit hajottivat kommunistisen Työn Äänen kirjapainon maaliskuun lopulla 1930 Vaasassa. Tekoa puolustaneet sympatisoijat ilmoittautuivat joukolla painon särkeijöiksi. Tekoa seuranneeseen oikeudenkäyntiin saapui autoilla 2 000 miestä Vaasaan. He pahoinpitelivät

⁹³ HäSa 1.8.1930, Suomen Lukon Janakkalan paikallisosasto perustettu, uutinen. Seppälä esitelmöi Janakkalassa Suomen Lukon tehtävistä piirin edustajana; Seppälän läheisen suhteen Suomen Lukon Etelä-Hämeen piirin piiritoimikuntaan osoittaa myös hänen kokoelmastaan löytyvät piirin kirjeet. Esim. HMA, Felix Seppälän kokoelma, Kansio 5, Muut asiakirjat, Martti Pihkalan kirje 24.7.1930 Helsingistä Suomen Lukon piiritoimikunnille.

⁹⁴ Vp. II 1930 ptk., 74, Edustaja Myllymäen puheenvuoro; HMA, Felix Seppälän kokoelma, Kansio 5, Muut asiakirjat, E. Aunion allekirjoittama salainen kirje "Hämeenlinnan Juntalle" ilmeisesti eduskuntavaalien jälkeen syksyllä 1930.

⁹⁵ Esim. tuuloslainen Albert Eerola edusti liikkeen maltillista linjaa ja maanviljelijä Kalle Mikkola oli ilmeisesti aatteiltaan keskustalainen. Suomen Lukon Etelä-Hämeen piirin piiritoimikunnan kahdeksasta jäsenistä vain kaksi jatkoi toimintaansa joulukuussa 1930 valitussa Lapuan Liikkeen Etelä-Hämeen piirin piiritoimikunnassa. Ks. KA, Suomen 1920-40 -luvun Historian Säätiön arkisto. Kansio Säätiö 28 Suomen Lukko, irtopaperi; Kansio Säätiö 32 Lapuan Liikkeen kirjeenvaihtoa, Lapuan Liikkeen Etelä-Hämeen piirin kirje Lapuan liikkeen toimistoon 4.3.1931.

kommunistitodistajia oikeudenkäynnin väliajalla ja istunnon päätyttyä asianajaja Asser Salo riistettiin autoon ja kyydittiin pois paikkakunnalta.⁹⁶

Suomen Lukon piiri- ja paikallisjärjestöt radikalisoituivat nopeasti omavaltaisuuksien lisääntyessä. Alkuperäisen tarkoituksen vastaisesti paikallisosastoista tuli suoran toiminnan kannattajien järjestöitä sen sijaan, että niihin olisivat liittyneet pitäjien kaikki antikommunistit. Paikallisosastojen olisi pitänyt lähettää perustamisilmoituksensa Suomen Lukon toimistoon Helsinkiin, mutta useammin ilmoitusten määränpää oli Kosolan talo Lapualla.⁹⁷ Painostustyö, vaaliterrori, kunnanvaltuustojen puhdistukset, ilkityöt ja kyyditykset kiinnostivat lukkolaisia enemmän kuin kansanvalistustyö.⁹⁸ Suomen Lukko toimi aktiivisesti piiri- ja paikkakunnittain aina marraskuulle 1930 asti jolloin se sulautui syntyneeseen Lapuan Liike ry:een. Suomen Lukon piiri- ja paikallisosastoja syntyiikin keväästä syksyyn vuonna 1930 yli 300 kappaletta.⁹⁹

Hämeenlinnassa oltiin valmiita, kun merkki kommunisminvastaisen kansanliikkeen synnystä tuli. Sen synnyttivät Hämeenlinnan seudulle, ja oikeastaan koko Etelä-Hämeeseen, aktiiviset kokoomuslaiset vaikuttajat. Kokoomuslainen Hämeen Sanomat ryhtyi heti kansanliikkeen asianajajaksi päätoimittaja Aarne Kauhtion johdolla. Lehti muokkasi maaperää kansanliikkeelle suotuisaksi ja pyrki vaikuttamaan kansalaisten asenteisiin Etelä-Hämeessä. Merkittävää osa kansanliikkeen synnyssä seudulle oli sisällissodan aikaisilla aktivisteilla. Tilanne koettiin vastaavanlaiseksi kuin sisällissodan alla vuonna 1917. Hyökkäys koettiin parhaaksi tavaksi puolustautua. Tällä kertaa se aiottiin tehdä riittävän aikaisin, toisin kuin vuosina 1917 – 1918, jolloin Etelä-Häme joutui kokemaan punaisen vallan. Liikkeen synnyssä ei ollut merkittävällä tavalla mukana Etelä-Hämeen talonpoikaisväestö. Se tavallaan temmattiin mukaan liikkeeseen vasta suunnitteluvaiheen jälkeen. Suomen Lukon Etelä-Hämeen piiriin talonpojat saivat sen sijaan heti vahvan edustuksen, vaikka piiriä johdettiin Hämeenlinnasta. Joulukuun kansalaiskokouksen toimijat eivät olleet enää mukana Suomen Lukon toiminnassa lehtori Felix Seppälää lukuun ottamatta. Aloite näyttää siirtyneen jo keväällä 1930 radikaalimmille henkilöille. Toisaalta Suomen Lukossa oli alussa mukana maltillisiakin. Kansanliikkeen toiminta haki vielä uomiaan ja odotukset Suomen Lukolta saattoivat olla ristiriitaisia.

⁹⁶ Siltala 2005, 76-78.

⁹⁷ Siltala 2005, 338-341

⁹⁸ Ibid; Ruuskanen 2006, 128-131; Huttula 2000, 165-166; Alapuro 1994, 284; Soikkanen 1975, 519, 521.

⁹⁹ Siltala 2005, 339-341; Huttula 2000, 210.

3. VALTIOLLISTA ELÄMÄÄ UUDISTETAAN MARSSIN VOIMIN

3.1. Marssijat näyttävät voimiaan Hämeenlinnassa

Suomen Lukon Etelä-Hämeen piirillä ei näytä olleen suurempaa funktiota vielä kesäkuussa 1930. Myös paikallisosastoja perustettiin kesäkuussa piirin alueelle laiskasti.¹⁰⁰ Todennäköisesti piiri oli masinoimassa 19.6. Hämeenlinnassa järjestettyä Etelä-Hämeen maakuntakokousta. Kokous yhtyi Lapuan kokousten aikaisempiin vaatimuksiin ja painotti, että eduskunnan on hyväksyttävä 1.7. käsittelyyn tuleva suojelulaki, joka olisi antanut presidentille mahdollisuuden antaa poikkeusasetuksia, jos valtakunnan turvallisuutta uhattaisiin. Paikalla oli edustajia 27 kunnasta, mutta puhujista ei ole tietoa.¹⁰¹ Todennäköisesti kokouksessa keskusteltiin mahdollisesta toteutuvasta talonpoikaismarssista Helsinkiin ja Lapuan tulevasta kokouksesta 20. – 21.6.¹⁰²

Lapuan kokouksessa aloite siirtyi lopullisesti Suomen Lukolta radikaaleille. Sen elimeksi tuli 31-jäseninen Lapuan liikkeen valtuuskunta ja Etelä-Hämeen edustajaksi valittiin jo Suomen Lukon Etelä-Hämeen piirissä toiminut maisteri Veli Nieminen.¹⁰³ Kokous päätti lopullisesti talonpoikaismarssista Helsinkiin, jonka tarkoituksena oli vauhdittaa uusien lakien voimaansaattamista ja muistuttaa valtionjohtoa oikeanlaisen perinnön vaalimisesta. Myös vallankaappaushuhuja – osin aiheellisestikin – oli liikkeellä.¹⁰⁴

Lapuan liike marssitti 7.7.1930 Helsinkiin yhteensä 12 600 miestä Suomen jokaisesta maakunnasta. Liikkeen valtakunnallisen kannatuksen osoittamiseksi marssijoita värvättiin heikon kannatuksen seuduilta, kun taas toisaalla määrättiin tiukat kiintiöt marssijoille. Välikohtausten välttämiseksi ikäraja oli nostettu 24 vuoteen ja marssijat kustansivat matkansa

¹⁰⁰ HäSa:sta löytyy kesäkuun ajalta paikallisosaston perustamista käsittelevä uutinen vain Kuhmoisista ja Padasjoelta. HäSa 22.6.1930, Suomen Lukko, uutinen; HäSa 27.6.1930, Suomen Lukko, uutinen.

¹⁰¹ HäSa 20.6.1930, Etelä-Hämeen maakuntakokous nykyisten tapahtumien johdosta eilen Hämeenlinnassa, uutinen. Puhujista ja kokouksen järjestäjistä lehti ei mainitse mitään; Kommunistilakeja vauhdittavia kansalaiskokouksia järjestettiin samanaikaisesti ympäri maata. Ks. Huttula 2000, 122; Tasavallan suojelulaista Siltala 2005, 124.

¹⁰² Olettamusta tukee Lappeenrannan seudun vastaava kokous 18.6.1930, jossa valittiin edustaja suurempaan kokoukseen Viipuriin ja annettiin tuki talonpoikaismarssikaavailuille. Kivimäki 2002, 28-29.

¹⁰³ Myllyniemi 1994, 206.

¹⁰⁴ Siltala 2005, 98-100.

itse.¹⁰⁵ Marssijat jaettiin suojeluskuntaorganisaation mukaisesti maakunnittain rykmentteihin, pataljooniin ja komppanioihin. Hämeen rykmenttiin kuului Etelä-Hämeen pataljoona, joka oli jaettu kolmeen komppaniaan. Hämeenlinnan, Vanajan ja Hämeenlinnan maalaiskunnan marssijat kuuluivat 1. komppaniaan yhdessä 13 muun etelähämäläisen kunnan marssijoiden kanssa.¹⁰⁶

Sunnuntaina 6. heinäkuuta talonpoikaismarssin hämäläiset autokolonnat olivat valmiit lähtemään kohti Helsinkiä. Hämeenlinnalaiset saivat mahdollisuuden seurata ulkoparlamentaarista jännitysnäytelmää kotikulmillaan. Hämeenlinnan ympäristökuntien marssijat saapuivat autoilla kaupungin torille päivällä. Lopulta autoja oli parkissa limittäin torilla puolisensataa. Tampereelta saapui paikalle Pohjois-Hämeen edustajat pitkänä autoletkana niin, että voimannäytöksessä Hämeenlinnan torilla oli lopulta yli 200 autoa. Miehet käyskentelevät keskustassa sinimustat nauhat käsivarsissaan ja söivät eväitään. Uuden Hotellin sivuhuoneisiin perustetuissa kanslioissa suunniteltiin vielä reissua ja marssipäälliköt tekivät vahvuusilmoituksia. Kello yhden jälkeen päivällä lakia säätämään Helsinkiin matkalla olevat miehet kaasuttivat pois Hämeenlinnasta. Hämeen Sanomien mukaan keskustaan kerääntynyt kansa huuteli perään onnentoivotuksia ja heiluttivat nenäliinojaan päättäväsille matkamiehille.¹⁰⁷

Itse marssi 7.7. sujui rauhallisesti ja siitä muodostui *Juha Siltalaa* lainaten ”valtiovallan ja kansanliikkeen mahtavaksi lavastetuksi kädenlyönniksi”. Kallion hallitus oli jättänyt eropyyntönsä heinäkuun alussa ja valkoisen Suomen arvostama Svinhufvud oli ottanut tehtäväkseen uuden hallituksen muodostamisen. Hän ei suostunut Lapuan liikkeen vaatimukseen kolmesta hallituspaikasta, mutta osoitti olevansa periaatteellisesti heidän kannallaan kommunismin juurimisesta. Kaksi päivää ennen marssia uusi kaikkien porvaripuolueiden muodostama hallitus antoi kommunistikansanedustajista pidätysmääräyksen. Sen lisäksi hallitus määräsi suurista ratsioista kommunistikeskuksiin. Lapuan liike luuli painostaneensa lähestyvällä marssilla hallituksen tekoihin, vaikka kysymys oli vain uuden hallituksen johdonmukaisesta linjasta, johon kuului myös laittomuuksien kitkeminen ja Lapuan liikkeen ulkoparlamentaarisen vaikuttamisen vieroksuminen. Marssin

¹⁰⁵ Siltala 2005, 120; Siltala 1984, 17.

¹⁰⁶ Kokko 1930, 125-129; Myllyniemi 1994, 206, 208.

¹⁰⁷ HäSa 8.7.1930, Yli 2,000 hämäläistä, uutinen; Ks. myös Korjus 1998, 179.

aikana hallitus ja Lapuan liike näyttivät olevan täsmälleen samoilla linjoilla ja vallankaappausuhka väistyi.¹⁰⁸

Marssipäivänä itsenäisen Suomen synty vapaussodan näkökulmasta elettiin uudelleen. Maan ydinväestönä pidetty talonpoikaisto marssi sotilaallisesti pääkaupunkiin. Paraatin otti vastaan itsenäisyysmies ja nyt pääministeriksi noussut Svinhufvud rinnallaan kutsuvieraana itse valkoinen kenraali Mannerheim. Puolue-, luokka-, ja kielierot unohtaneena porvaristo yhdistyi ahdistettuna isänmaalliseksi kansanliikkeeksi bolsevismia vastaan. Marssi muistutti valtiovaltaa oikeanlaisen perinnön vaalimisesta vuoden 1918 näkökulmasta. Maan johto sai toimintavaltuutensa vain ja ainoastaan isänmaallisesti ajattelevalta kansanosalta. Vallanpitäjien oli *Juha Siltalan* mukaan ”toistamiseen otettava maan vapaus vastaan soturien ja aktivistien kädestä velvoitettuna hoitamaan tällä kertaa leiviskänsä paremmin”. ’Valkoisen Suomen’ marssin rituaaleihin kuuluivat sotilaallinen järjestys, saarnat, virret ja isänmaalliset laulut, jotka vahvistivat ’valkoisen Suomen’ identiteettiä.¹⁰⁹

Hämeenlinnan seudun osallistujat marssivat muiden jatkona määrätysssä muodossaan. Marssijoiden juhlinta jatkui heidän palattuaan Helsingistä. Keskiyöllä marssin jälkeen pysähtyi Hämeenlinnan rautatieasemalla ensin Etelä- ja sitten Pohjois-Pohjanmaan marssijoiden juna. Hämeenlinnan neidot (lotat?) jakoivat marssijoille ruusuja ja puheita pidettiin puolin ja toisin. Pankinjohtaja Yrjö Leiwo lausui marssijoille hämäläisten kiitokset ylistäen Pohjanmaan miesten aloitteellisuutta kommunismin hävittämiseksi maasta. Leiwo vakuutti hämäläisten seisovan horjumatta heidän rinnallaan, ”kunnes päämäärä Jumalan avulla on saavutettu”. Valkoisen kaartin soittokunta soitti isänmaallisia marsseja ja yhteislauluja laulettiin. Myöhemmin yöllä pohjoishämäläiset pysähtyivät autoineen vielä torille ja hakivat hotelleista kahvia ja virvokkeita. Hämeenlinnan seudun ja lähipitäjien miehetkin käväisivät vielä torille kunnes hajaantuivat vihdoin koteihinsa. Pitkäksi venynyt joukkomielenosoitus oli päättynyt.¹¹⁰

Marssipäivänä Lapuan liike oli voimansa huipulla. Muiden kokoomuslehtien tapaan Hämeen Sanomat suitsutti varauksettomasti marssin luonnetta.¹¹¹ Marssijoiden joukossa oli kaksi

¹⁰⁸ Siltala 2005, 109-119, lainaus s. 119.

¹⁰⁹ Siltala 2005, 119-124, lainaus s. 122; HäSa 8.7.1930, Kommunismi on Suomesta tuhattava, uutinen.

¹¹⁰ HäSa 9.7.1930, Talonpoikaismarssin osanottajat sydämellisen huomion esineenä Etelä-Hämeessä, uutinen.

¹¹¹ Perälä 1998, 114-115.

Hämeen Sanomien toimittajaa¹¹², jotka tekivät kaksi laajaa reportaasia talonpoikaismarssilta. Lehden otsikko ”Kommunismi on Suomesta tuhottava”, kertoi paljon. Hämeen Sanomat yhtyi Vihtori Kosolan puheeseen, jonka mukaan taistelu kommunismia vastaan ei päättyisi ennen kuin ”sanamme on viimeistä kirjainta myöten toteutettu”.¹¹³ Hämeen Sanomat katsoi kommunistien olevan nyt taltutettu ainakin väliaikaisesti, kun ’kansa’ oli noussut näyttämään oikean suunnan. Lehden mukaan

”Helsingissä kommunistipoikaset seisoivat katuvierillä kunnon ihmisten rinnalla ja puristivat nyrkkiä housuntaskussaan tietäessään, että punaisista paidoista voi nyt tehdä matonkuteita. (...) Kommunistit olivat nyt kilttejä poikia. Näyttää olevan niin, että vitsa on heille sata kertaa parempi kurissapitäjä kuin sosialistien kehuma ’valistustoiminta’. Ei kommunistia valista mikään muu kuin risu, minkä parissa siitä tulee varsin säyseä poika.”

Hämeen Sanomat oikeutti ulkoparlamentaarisesta liikehdinnästä argumentoimalla, että mitään muuta ei ollut enää tehtävissä kommunismin poistamiseksi kuin ’antaa heille vitsaa’, millä tarkoitettiin talonpoikaismarssia ja ennen talonpoikaismarssia tapahtuneita lukuisia kyydityksiä sekä kommunististen kansanedustajien pidätystä. Hämeen Sanomat uskotteli kansan tahdon toteutuneen, kun kommunistien toiminta tyrehdytettiin. Lainauksessa Hämeen Sanomat piti mielekkäänä kommunistien pakottamista väkisin samaan konservatiivisnationalistiseen arvojärjestelmään lapualaisten kanssa. Lehti myönsi kommunisteja edelleen olevan ”kunnon ihmisten” joukossa, mutta tärkeintä oli, että kommunistit eivät enää uskaltaneet vastustaa valkoisen Suomen symboleita.¹¹⁴

¹¹² He olivat Mauri Kittelä ja Ville Peltonen. Ks. Kokko 1930, 125; Halla 1978, 138.

¹¹³ HäSa 8.7.1930, Kommunismi on Suomesta tuhottava, uutinen.

¹¹⁴ Ks. Lapuan liikkeen arvojärjestelmästä ja valkoisen Suomen symboliikasta Siltala 1984, 32-33.

3.2. Talonpoikaismarssi oli suojeluskuntamarssi

TAULUKKO 4.

Hämeenlinnan seudun talonpoikaismarssijat ammatin mukaan ryhmiteltyinä. Alla myös suojeluskuntalaisten osuus marssilla. Luvut on ilmaistu absoluuttisina lukuina ja prosenttilukuina.

Ammatti	HML	Vanaja	HML mlk	HML seutu
1. Maanviljelijät	1/2	16/70	5/39	22/26
2. Virkamieskunta ja vapaan ammatin harjoittajat	13/29	0/0	2/15	15/19
2.1. Vapaat ammatit	10/23	0/0	0/0	10/12
2.2. Ylempi virkamieskunta	1/2	0/0	1/8	2/3
2.3. Papisto	2/4	0/0	0/0	2/3
2.4. Opettajat	0/0	0/0	1/8	1/1
2.5. Ylioppilaat	0/0	0/0	0/0	0/0
3. Toimenhaltijat ja virkailijat	0/0	0/0	2/15	2/3
4. Liike-elämä	14/32	1/4	1/8	16/20
4.1. Johtokerros	8/18	1/4	0/0	9/11
4.2. Pienyrittäjät	5/11	0/0	1/8	6/8
4.3. Toimihenkilöt	1/2	0/0	0/0	1/1
5. Työväestö	0/0	0/0	0/0	0/0
Luokittelematta	17/37	6/26	3/23	26/32
YHTEENSÄ	45/100	23/100	13/100	81/100
Suojeluskuntalaisia	41/91	17/74	9/69	67/83

Lähde: Kokko 1930, 125-126, 129; Liite 1.

Taulukosta 4 nähdään, että talonpoikaismarssi todella oli talonpoikainen Hämeenlinnan maalaiskunnan ja varsinkin Vanajan osalta. Maanviljelijäväestöä ei nähtävästi ollut vaikea houkutella mukaan marssille Hämeenlinnan seudulta, vaikka tähän asti he olivat pysytelleet sivussa kansalaiskokouksen ja Suomen Lukon piirijärjestön näkyvistä tehtävistä. Maalaiskunnan ryhmään 3. kuuluneet virkailijat olivat molemmat töissä rautatieasemalla. Hämeenlinnan kaupungin marssijoiden analysointia haittaa suuren osan ammatin tunnistamattomuus ja sitä kautta moni jää ilman statusluokitusta. Prosenttiosuudet eivät kuitenkaan merkittävästi muuttuisi, jos loppujenkin marssijoiden ammatti tunnistettaisiin. Liike-elämän johtokerroksen osuus tuskin lisääntyisi, mutta sen sijaan joukkoon voisi tulla

uusia pienyrittäjiä, toimihenkilöitä ja kohtaan 2. ja 3. kuuluvia henkilöitä. Myös työväestöön kuuluvia saattaisi tulla muutamia mukaan toisin kuin maanviljelijöitä, joita ei kaupunkialueelle mahtunut. Hämeenlinnassa liike-elämän edustus nousi suunnilleen tasoihin virkamieskunnan ja vapaan ammatin harjoittajien kanssa. Ensimmäisessä kansalaiskokouksessa jälkimmäisiä oli ollut enemmän, tosin otoksen ollessa silloin huomattavasti pienempi. Talonpoikaismarssitaulukossa on kuitenkin jo nähtävissä nouseva tendenssi liike-elämän osallistumisessa Lapuan liikkeeseen kytkeytyvään toimintaan Hämeenlinnassa.

Talonpoikaismarssiin osallistui yhteenlaskettuna 81 miestä Hämeenlinnan seudulta. Mikä heitä yhdisti ja miten heidät värvättiin marssille? Ensin on tarkasteltava vapaussoturien osuutta talonpoikaismarssilla, koska *Juha Siltala* antaa ymmärtää, että heitä olisi ollut erityisen paljon mukana vuoden 1918 valkoisen armeijan marssin uudelleen elämisessä.¹¹⁵ Vanajasta vapaussotureita oli mukana viisi, Hämeenlinnasta vain kolme ja maalaiskunnasta ei yhtäkään. Vanajasta valkoisten puolella vuonna 1918 oli taistellut 18, Hämeenlinnasta 135 ja maalaiskunnasta 14 miestä.¹¹⁶ Valkoisten voitonparaatin uudelleen elämisessä talonpoikaismarssilla oli läsnä vain murto-osa Hämeenlinnan seudun vapaussotureista. Ainoastaan Vanajan marssijoista he erottautuivat noin viidesosan edustuksella. Erityisesti Hämeenlinnan kaupungin osalta ihmetystä herättää vapaussoturien osallistumattomuus 'valkoisen Suomen' joukkomielenosoitukseen ja uuteen voitonparaatiin Helsingissä. Näyttääkin siltä, että heitä ei tullut pyydettyksi marssille, koska heiltä puuttuivat kontaktit marssin järjestelijöihin. Talonpoikaismarssijoiden suurimmaksi yhteiseksi nimittäjäksi nouseekin suojeluskuntalaisuus, sillä vähintään 83 %¹¹⁷ Hämeenlinnan seudun marssijoista kuului suojeluskuntiin.

Hämeenlinnan seudun marssin organisoinnin aloitti ilmeisesti Suomen Lukon Etelä-Hämeen piiri. Talonpoikaismarssin järjestelyjä ylemmällä tasolla hoiti Suomen Lukon Etelä-Hämeen piirin johtomies ja Hämeenlinnan suojeluskunnan johtokunnan varajäsen maisteri Veli Nieminen.¹¹⁸ Valitut Suomen Lukon piiritoimikunnan jäsenet muodostivat Etelä-Hämeen

¹¹⁵ Siltala 2005, 122.

¹¹⁶ Vertaa marssija- ja vapaussoturilistoja. Kokko 1930, 125-126, 129; Korjus 1998, 43-44; Öhberg 1997, 28.

¹¹⁷ Luku saattaisi olla vieläkin isompi, jos suojeluskuntalaisista olisi olemassa kattava luettelo.

¹¹⁸ Myllyniemi 1994, 206.

pataljoonan esikunnan.¹¹⁹ Esikunnassa olivat siis hämeenlinnalaisista kauppaneuvos A. Gust. Skogster ja maanviljelijä Kalle Mikkola. Skogster toimi samaan aikaan Etelä-Hämeen suojeluskuntapiirin ja Hämeenlinnan suojeluskunnan esikunnassa.¹²⁰ Paikallistason organisoimisen marssia varten Hämeenlinnan seudulla sai tehtäväkseen pankinjohtaja H.I. Paasikivi Hämeenlinnasta. Hän toimi yhdysmiehenä marssijoiden kesken. Paasikivi hoiti autojen hankinnan talonpoikaismarssia varten Hämeenlinnassa. Saman tehtävän teki maalaiskunnassa suojeluskunnan paikallispäällikkö Arvi Maijala ja Vanajassa innokas suojeluskuntalainen ja vapaussoturi maanviljelijä Väinö Tiirikkala.¹²¹

Marssijat valittiin suojeluskuntalaisten joukosta. Hämeenlinnan suojeluskunnan paikallispäällikkö ja neljä esikunnan kuudesta jäsenestä marssivat Helsinkiin. Mukana olivat kaksi entistä paikallispäällikköä ja entisiä esikunnan jäseniä, sekä suojeluskunnan mieskuoron johtaja. Suojeluskuntapiirin lääkintäohjaaja ja entinen kansliapäällikkö marssivat hämeenlinnaisten joukossa. Aktiivisia suojeluskuntalaisia oli enemmänkin läsnä, sillä marssille osallistui myös paikallissuojeluskunnan tulevia jäseniä.¹²² Taulukon perusteella voidaan todeta, että hämeenlinnalainen marssija oli statukseltaan suhteellisen korkeassa asemassa oleva suojeluskuntalainen. Noin viidennes Hämeenlinnan suojeluskuntalaisista kuului työväestöön, mutta heistä ei ketään osallistunut marssille.¹²³ Kenties he eivät kuitenkaan kuuluneet suojeluskuntapäällystöön eivätkä asettuneet ehdolle luottamustehtäviin.¹²⁴

Hämeenlinnan maalaiskunnan marssijoita oli yhteensä 13. Maalaiskunnan esikunnan viidestä jäsenestä¹²⁵ neljä osallistui marssille.¹²⁶ Paikallispäällikkö Arvi Maijala oli myös mukana ja hänen tehtävänään oli autojen järjestäminen marssille. Maalaiskunnassa talonpoikaismarssista muodostui siis hyvin suojeluskuntapäällystökeskeinen. Siihen sekoittui talonpoikaisuutta ja

¹¹⁹ Vertaa marssijalistaa ja Suomen Lukon piiritoimikunnan kokoonpanoa. Kokko 1930, 129; KA, Suomen 1920-40 –luvun Historian Säätiön arkisto, Kansio Säätiö 28 Suomen Lukko, irtopaperi Suomen Lukon Etelä-Hämeen piirin piiritoimikunta.

¹²⁰ Ks. Myllyniemi 1994, 469; Korjus 1998, 442.

¹²¹ HMA, Felix Seppälän kokoelma, Kansio 5, Muut asiakirjat, H.I. Paasikiven kirje marssin osanottajille 2.7.1930; HMA, Suomen Lukon Hauhon paikallisosasto ry:n arkisto, Talonpoikaismarssin järjestelyä koskeva lista.

¹²² Vertaile Kokko 1930, 125, 129; Korjus 1998, 442-453; Myllyniemi 1994, 468-469.

¹²³ Pyökkänen 2001, 227, Liite 3.

¹²⁴ Hämeenlinnan suojeluskunnan 24 esikunnan jäsenestä ja varajäsenestä koko sen olemassaolon ajan vain yhden voi laskea kuuluneen työväestöön, sillä esikunnan jäsen Fr. Tuominen oli ammatiltaan vahtimestari. Ks. Korjus 1998, 442.

¹²⁵ Esikunnan jäsentä E. Nukaria ei ole sisällytetty tähän, koska hän oli vakavasti sairastunut ajankohtana eikä olisi voinut osallistua marssiin.

¹²⁶ Korjus 1998, 442. HML:n suojeluskunnan esikunnan jäsenet.

Hämeenlinnan maalaiskunnan esikaupunkimaiselle elinkeinorakenteelle ominaisia erilaisia ammatillisia ryhmiä. Vanajan osalta suojeluskunnan esikunta ei ollut yhtä vahvasti edustettuna, vaikkakin kaksi kuudesta jäsenestä oli mukana.¹²⁷ Vanajalainen marssija oli maanviljelijästä toimeentulonsa saava suojeluskuntalainen.

Hämeenlinnan osalta talonpoikaismarssista voidaan käyttää nimitystä suojeluskuntamarssi. Aikaisemman tutkimuksen valossa se ei ole yllättävää.¹²⁸ Mistä sitten johtui suojeluskuntalaisten tahto osallistua ulkoparlamentaarisesta toimintaan? Sitä on hyvä pohtia talonpoikaismarssin yhteydessä, koska suojeluskuntalaisten osuus tässä Lapuan liikkeen toimintamuodossa oli suhteellisesti suurin Hämeenlinnan seudulla.

Kari Selen lähestyy suojeluskuntalaisten osuutta talonpoikaismarssilla järjestelylähdekohdasta. Hän painottaa, että marssi onnistui, koska marssijat olivat suojeluskuntalaisia ja monien asioiden hoito oli annettu suojeluskuntaorganisaation käsiin. *Selen* on oikeassa, että marssi olisi saattanut riistäytyä käsistä ellei suojeluskuntaorganisaatio olisi ollut mukana marssin järjestelyissä. *Selen* näkee suojeluskuntaorganisaation ja suojeluskuntalaisten tavallaan pelastaneen marssin osallistumalla siihen. Näin ollen järjestyshäiriöiltä ja vakavilta yhteenotoilta vältyttiin.¹²⁹ Suojeluskuntalaiset eivät kuitenkaan olleet marssilla pelkästään järjestyksenvalvojina, vaan mielenosoittajina ja ulkoparlamentaarisina toimijoina. Marssijat muistuttivat valtiolta valkoisen Suomen perinnöstä ja vapaussodan muistojen vaalimisesta. Heillä oli halu leikata valtiosta irti osat, jotka eivät sopineet valkoisen Suomen arvomaailmaan.¹³⁰

Suojeluskuntajärjestön ja Lapuan liikkeen arvot nousivat samalta pohjalta. Suojeluskuntajärjestö oli avoimesti ei-sosialistinen. Työväestö sai liittyä järjestöön, mutta vasemmistolaisuutta ei hyväksytty. Hämeenlinnan suojeluskunnan jäsenistä kuului *Ali Pylkkäsen* mukaan työväestöön noin viidennes. Luku ei ole tavallisuudesta poikkeava. Suojeluskunnat keräsivät yhteen porvarillisesti ajattelevat kansalaiset. Aseistettu kansalaisjärjestö saavutti poikkeuksellisen laajan porvarillisen tuen eurooppalaisessa

¹²⁷ HäSa 28.1.1930, Suojeluskuntien ja Lottien vuosikokouksia, uutinen. Sisältää Vanajan ja HML:n mlk:n paikallissuojeluskuntien ja luottamustoimien vuoden 1930 luettelot.

¹²⁸ Myllyniemi 1994, 208 on arvellut samaa koko Etelä-Hämeen osalta; Siltala 2005, 99 ja Selen 2001, 331-336 käyttävät synonyymeina sanoja talonpoikaismarssi ja suojeluskuntamarssi.

¹²⁹ Selen 2001, 336.

¹³⁰ Siltala 2005, 122-124.

vertailussa. Porvarien yksimielinen tuki suojeluskuntajärjestölle johtui vuoden 1918 tapahtumista, jolloin vasemmisto menetti luottamuksen porvarillisesta näkökulmasta.¹³¹

Hämeenlinnan seudulla ja laajemminkin Etelä-Hämeessä suojeluskunta-aate oli voimakasta. *Seppo Myllyniemi* on tuonut esille kuntien suojeluskunta-aktiviteetin korkean asteen ja kansalaissodan kokemisen suhteen. Suojeluskunta-aate oli Etelä-Hämeessä voimakkainta kunnissa, joissa käytiin kansalaissodan katkeria lopputaisteluita ja joissa punainen valta vuonna 1918 kesti pisimpään.¹³² Suojeluskuntajärjestön sisäinen uhkakuva liittyi kapinan mahdolliseen uusiutumiseen. Hämeenlinnan seudulla oli koettu raskaasti punaisen vallan aika. Hämeenlinnan seutua ympäröi edelleen poliittisesti 'punainen' Etelä-Häme, mikä olisi valkoisesta katsantokannasta voinut periaatteessa ryhtyä uuteen kapinaan, kuten vuonna 1918. Hämeenlinnan seudulla kommunistien kannatus oli heikkoa, mutta puolestaan SDP:n kannatus erittäin vahva lukuun ottamatta selkeästi porvarillista Hämeenlinnan kaupunkia.¹³³ Suojeluskuntien suhtautuminen oli kielteistä sekä kommunisteihin että sosialidemokraatteihin. SDP oli porvarillisesta lähtökohdasta syypää vuoden 1918 sotaan ja vallankumousyritykseen. Suojeluskuntien suhtautuminen vasemmistolaisiin oli siis kapinalähtöistä.¹³⁴ Suojeluskuntaorganisaatio ilmeisesti loi turvallisuuden tunnetta porvarillisesti ajatteleville kansalaisille Hämeenlinnan seudulla sotien välisenä aikana. Suojeluskuntajärjestö oli puolustusmekanismi kuvitteellista tai todellista sisäistä vihollista vastaan.

Lapuan liikkeen rakentamat uhkakuvat vahvistivat jo valmiiksi suojeluskuntajärjestön sisällä muokattuja mielikuvia vuoden 1918 mahdollisesta toistumisesta ja Neuvosto-Venäjän ekspansiivisuudesta. Suojeluskuntalaisten omaatuntoa tuskin häiritsi kommunismin juuriminen yhteiskunnasta ja valtiollisen tilanteen muuttaminen enemmän vastaamaan valkoisen Suomen perintöä. *Toivo Nygård* on huomauttanut, että Suojeluskuntalaisten lehdessä esitettiin jo 1920-luvun alussa ajatukset bolsevismin ja venäläisyyden yhteenkuuluvuudesta sekä jokaisessa suomalaisessa elävästä ryssävihasta, joka siirtyy 'kansansielun' perintönä sukupolvesta toiseen. Myöhemmin samat ajatukset esiintyivät AKS:n Lapuan liikkeen ja IKL:n julistuksissa.¹³⁵ Toisaalta on painotettava, että suojeluskuntalehtien mielipiteet eivät heijastelleet kaikkien suojeluskuntalaisten asenteita.

¹³¹ Pylkkänen 2001, 42-43, 166-167, liite 3.

¹³² Myllyniemi 1998, 156-157; Myllyniemi 1994, 202-203. Tutkimusalueen kunnista tosin Hämeenlinnan maalaiskunnassa suojeluskunta-aktiviteetti ei ylittänyt porvarillisen väestön osallistumisasteen mediaania.

¹³³ Ks. esim. Rantala 1970, 28, 50, 62.

¹³⁴ Selen 2001, 162; Tikka 2006, 93-94.

¹³⁵ Nygård 1982, 55-63; Ks. myös Selen & Pylkkänen 2004, 41-44.

Suojeluskuntien sisälle mahtui eri tavoin maailmaa hahmottavia kansalaisia. Yhteisenä tekijänä oli kansakunnan hahmottaminen 'meihin' ja 'heihin' vuoden 1918 taustaa vasten sekä tietoisuus vastakkaisista leireistä yhteiskunnassa.¹³⁶

Juhani Mylly kuvaa Suomen ensimmäisen tasavallan ajan nationalistista ilmastoja yhtenäisnationalismiksi. Se poikkeaa edeltäjistään jyrkkyydessään ja suvaitsemattomuudessaan. Siihen liittyi vaatimus kansallisvaltion ylivallasta yksilöön nähden ja vastustajiin sekä vähemmistöihin kohdistuvat pakkokeinot. *Mylly* liittyy yhtenäisnationalismin suojeluskuntajärjestön oikeistoradikaaleihin, mutta rajaa siitä pois nationalismissaan lempeämmät keskustaporvarit, joilla oli myös vahva asema järjestössä.¹³⁷ *Juha Siltalan* mukaan suojeluskuntajärjestö piti porvaristoa puolustusvalmiudessa, mutta samalla antoi äärioikeistolle mahdollisuuden virittäytyä hyökkäykseen.¹³⁸

Ajatus oikeistoradikaalien pesiytymisestä ja hyökkäysvalmiudesta suojeluskuntajärjestön sisältä ulkoista uhkaa vastaan Lapuan liikkeen aikana näyttäisi sopivan Hämeenlinnan seudulle ja Etelä-Hämeeseen. Etelä-Hämeen suojeluskuntapiiriin Hämeenlinnan seudulta valituista viranhaltijoista ja piiriesikunnan jäsenistä vuosina 1925 - 1933 kaikki osallistuivat Lapuan liikkeen toimintaan piiripäällikkö Ernesti Suolahtea myöten.¹³⁹ Hämeenlinnan suojeluskunnan vuoden 1930 esikunta ja paikallispäällikkö ottivat kaikki osaa vähintään yhteen Lapuan liikkeen mielenilmaukseen.¹⁴⁰ Maalaiskunnan ja Vanajan paikallispäälliköt ja vuonna 1930 esikuntaan kuuluneet olivat lähes täydellisesti mukana Lapuan liikkeen mielenilmauksissa.¹⁴¹ Vuoden 1934 Suojeluskuntien yliesikunnan selvityksen mukaan Etelä-Hämeen suojeluskuntapiirin piiriesikunnan ja piirin paikallisesikuntien 223 jäsenistä vain 28 lukeutui poliittiseen keskustaan. Kokoomuslaisten määräksi saatiin 114 ja IKL:n kannattajia oli 75.¹⁴² Luvut kertovat oikeiston erittäin vahvasta asemasta Etelä-Hämeessä ja keskustalaisen sovittelivamman linjan lähes täydellisestä puuttumisesta. Aktivismihenki ja

¹³⁶ Esim. Mylly 1998, 37-38, 42.

¹³⁷ Mylly 1998, 41-42.

¹³⁸ Siltala 2005, 321.

¹³⁹ Ks. Myllyniemi 1994, 468-469. Piirin valistusohjaajaa Hemminki Karjalaista ei poikkeuksena voida lukea lapualaiseksi; Liite 1.

¹⁴⁰ Ks. Korjus 1998, 442; Liite 1.

¹⁴¹ Maalaiskunnan esikunnan jäsen nimismies A. Alpolo ja Vanajan esikunnan jäsen Y. Pöyhönen eivät ottaneet osaa Lapuan liikkeeseen. Lähteenä HäSa 28.1.1930, Suojeluskuntien ja Lottien vuosikokouksia, uutinen.

¹⁴² Myllyniemi 1994, 289. Selvityksen laatijoilla oli usein vaikeuksia erottaa kokoomuslaisia ja IKL:n kannattajia toisistaan, joten näiden puolueiden osalta kannatusluvut ovat suuntaa antavia.

jyrkkä nationalismi sai jalansijaa nimenomaan oikeistolaisissa suojeluskuntalaisten sisäpiireissä.¹⁴³

Etelä-Häme ja Hämeenlinnan seutu olivat SDP:n lisäksi kokoomuksen vahvaa tukialuetta 1930-luvun alussa. Keskustalainen välittäjäryhmä oli vähäinen. Kokoomuksen suuren kannatuksen vuoksi etelähämäläiset suojeluskunnat olivat aatteellisesti oikealla. Hämeenlinnan seudun suojeluskuntahenki oli oikeistolaista sekä erittäin epäluuloista vasemmistoa kohtaan vuoden 1918 läheisyyden ja punaisen terrorin vuoksi. Lapuan liikkeen vaatimus valtiollisen elämän saattamisesta vastaamaan paremmin 'vapaussodan' lopputulosta vetosi Hämeenlinnan seudun suojeluskuntalaisiin. Lapuan liike, ja erityisesti talonpoikaismarssi, oli Hämeenlinnan seudulla suojeluskuntahengen poliittinen johdannainen.¹⁴⁴

4. KESÄN 1930 KYYDITYKSET

4.1. Hämeenlinnan seudun etappimiehet

1.5. – 15.9.1930 tapahtui Suomessa *Juha Siltalan* mukaan 254 poliittista kyyditystä ja kyyditysyrittystä. Valtaosa niistä tapahtui kesäkuussa 1930 ennen kuin Kallion hallitus vaihtui Svinhufvudin hallitukseen. Kyyditykset olivat useimmissa tapauksissa organisoituja, vaikkakin selkeät toimintaohjeet ja käskyvaltasuhteet puuttuivat. Lapuan liikkeen johto oli tietoinen kyydityksistä ja jakoi tarvittaessa myös toimintaohjeita. Kukaan ei kuitenkaan halunnut ottaa vastuuta laittomista kyydityksistä. Liikkeen johto irtisanoutui muilutuksista, mutta ilmaisi samaan hengenvetoon sympatiansa väkivalta politiikalle. Lapuan liike selitti kyydityksiä kansan levottomuudella. Se taas johtui valtiollisista epäkohdista ja levottomuus laantuisi, kun epäkohdat korjattaisiin. Kesällä 1930 keskustaporvarillinen lehdistö korkeintaan piti moitittavana lainvastaisia menettelyjä, mutta enemmän lehtien sävy oli kyydityksille positiivinen: kommunistithan pääsivät nyt rajan yli 'ihantolaansa' –vieläpä vapaakyydillä.¹⁴⁵

¹⁴³ Tikka 2006, 220.

¹⁴⁴ Saman johtopäätöksen ovat esittäneet laajemmassa yhteydessä Siltala 2005, 332; Alapuro 1994, 291.

¹⁴⁵ Siltala 2005, 92-93, 201-214; Perälä 1998, 130-131.

Hämeenlinnan seudun läpi kulki Etelä-Suomen etappitie. Tie lähti Varsinais-Suomesta ja kulki Forssan, Hämeenlinnan ja Lahden kautta edelleen Heinolan tai Kouvolan kautta itärajalle. Autot ja kyyditsijät vaihtuivat tietyin väliajoin. Etappitie oli organisoitu ja sen ylläpitäminen vaati rahaa. Kyyditsijöiden välillä oli satunnaisesti mielipide-eroja siitä, millaisia henkilöitä oli tarpeen toimittaa rajan taakse. Kyyditettävä saattoi päästä pois autosta, jos kyyditsijät pitivät häntä esimerkiksi sosialidemokraattina tai liian vanhana toimitettavaksi rajan taakse.¹⁴⁶

Hämeenlinnan seudun etappimiehet noutivat 'paketit' Rengon kirkon tienoilta ja kuljettivat ne edelleen öisin Kilparistin ja Lahden kaupungin lähelle. Tietoa etappijärjestelyn rahoituksesta ja yhdysmiehistä ei juurikaan ole. Kuulusteluissa kyyditsijät väittivät, etteivät he tunteneet laisinkaan Forssan ja Lahden seudun etappimiehiä. Kyyditsijät olivatkin yleensä hyvin vaiteliaita kontakteistaan ja pyrkivät antamaan vain niukasti tietoja kuulustelijoilleen. Kyyditsijät saivat yleensä puhelun 'tuntemattomalta mieheltä', joka käski tulla odottelemaan auton kera maantielle Hämeenlinnan länsipuolelle ja olemaan valmis kuljettamaan kommunistia edelleen Lahteen päin. Puhelut tuskin kuitenkaan tulivat sattumalta kyydityksiin valmiille oleville miehille.¹⁴⁷

Eräänä yhdysmiehenä saattoi toimia Hämeen Sanomien päätoimittaja Aarne Kauhtio. Hän kertoi kuulustelussa saaneensa puhelun menossa olevasta kyydityksestä ja häntä pyydettiin tiedottamaan asiasta eteenpäin jonnekin Lounais-Hämeeseen päin. Kauhtio oli siis mahdollisesti jonkinlainen välikäsi ja yhdysmies Etelä-Suomen etappitien varrella, jonka kautta kyydityksiä hoidettiin. Kuulustelijalle Kauhtio valitteli, ettei ollut voinut tehdä enempää kommunistien toimittamiseksi rajan taakse.¹⁴⁸ Päätoimittaja Kauhtion mahdollinen osuus kyydityksiin jää ilmaan puutteellisen lähdeaineiston takia. Hänen osallisuutensa kyydityksiin ei olisi kuitenkaan ollut poikkeuksellista. Esimerkkitapaus kokoomuslaisen lehden päätoimittajan osuudesta kyydityksiin löytyy yllättävän läheltä Hämeenlinnaa, sillä Lahdessa etappimiesten yhteyshenkilönä toimi kokoomuslaisen Lahti -lehden päätoimittaja Matti Klemola.¹⁴⁹ Hän kertoi kuulusteluissa saaneensa Hämeenlinnasta puhelinsoittoja, kun 'paketteja' tuli Etelä-Suomen etappitietä pitkin Hämeenlinnasta Lahteen. Klemola toimi

¹⁴⁶ Siltala 2005, 210, 311-313; Myllyniemi 1994, 209.

¹⁴⁷ HMA, LHA, LKA, I osaston saapuneet kirjeet 1931, Kansio Ea:487, KD 97/326, Hämeenlinnassa 1.12.1930 toimitettu poliisikuulusteluptk. N:o 189.

¹⁴⁸ Ibid.

¹⁴⁹ Klemolasta ja Lahti -lehestä Nygård 1987, 181; Salokangas 1987, 278-279.

yhdysmiehenä ja hälytti luotettuja miehiä jatkamaan kyyditystä.¹⁵⁰ Klemola ei suostunut kertomaan keneltä oli saanut Hämeenlinnasta puhelinsoittoja kyydityksistä. Mahdottomalta ei tunnu ajatus, että Hämeenlinnan ja Lahden kokoomuslehtien päätoimittajat olisivat olleet järjestelemässä Hämeenlinnan ja Lahden välistä etappia kohti Neuvostoliittoa.

Lähteiden perusteella kyyditysten välikätenä Hämeenlinnassa toimi toinenkin henkilö ainakin satunnaisesti. Asia tuli esille, kun väkivaltaisesti Forssasta Neuvostoliittoon kyyditetty kauppalanvaltuuston kommunistijäsen Kalle Koivula lähetti kirjeen Petroskoista Tammelan piiriin nimismiehelle. Koivulan kyyditsijät pysähtyivät kertojan mukaan Hämeenlinnassa erään pankin pihassa ja miehet kävivät yksitellen pankinjohtajan asunnossa. Pankinjohtaja antoi kyyditsijöille määräyksen jatkaa Lahteen.¹⁵¹ Pankinjohtaja näyttää olleen päättävässä asemassa ja eräänlaisena johtomiehenä. Tai sitten hän toimi välikätenä järjestäen autonvaihdon Lahden seudulle. Kirjeen tultua julki Hämeen Kansa kysyi kuka hämeenlinalainen pankinjohtaja oli jakanut määräyksiä ja siten kehottanut jatkamaan vapaudenriistoa.¹⁵² Syksyllä 1930 kyyditysten aatteellisiksi kannattajiksi ilmoittautui Hämeenlinnasta kolme pankinjohtajaa. Aatteellisten ilmoittautujien joukossa olivat yleensä myös kyydityksiin osaa ottaneet henkilöt ja sitä vasten voidaan olettaa, että joku kolmesta pankkiirista oli välikätenä Koivulan kyydityksessä.¹⁵³

Hämeenlinnan seudulla kyydityksiin osallistui yhteensä kahdeksan miestä. Varsinaisia joukon johtajia on vaikea löytää. Moni ilmoitti kuulustelussa osallistuneensa vain yhteen kyyditykseen. Kyyditsijät tulivat kaikkien tutkimuskohteen kolmen kunnan alueelta. Kauppias Juho Harjula Hämeenlinnan maalaiskunnasta oli kyyditsemässä yhdessä hämeenlinalaisen ylioppilas Reino Häggströmin kanssa ”erästä hyvin paha kommunistia Länsi-Suomesta” kesäkuun puolivälissä.¹⁵⁴ Harjula lainasi myös autoa hämeenlinalaisille vahtimestari Juho

¹⁵⁰ HMA, LHA, LKA, I osaston saapuneet kirjeet 1931, Kansio Ea:487, KD 150/330, Lahdessa 27.10.1930 toimitettu poliisikuulustelutk. N:o 80; Mainittakoon lisäksi, että myös kokoomuslaisen Kajaani -lehden päätoimittaja Arvi Tapiola osallistui henkilökohtaisesti viiden kommunistisen kunnallisvaltuutetun muilutukseen elokuussa 1930. Perälä 1998, 135.

¹⁵¹ HMA, LHA, LKA, I osaston saapuneet kirjeet 1931, Kansio Ea:487, KD 69/324, K. Koivulan kirje Tammelan piiriin nimismiehelle Petroskoista 17.10.1930; Siltala 2005, 278-279.

¹⁵² Hämeen K. 29.10.1930, Forssalaisen Koivulan kyyditys Venäjälle, uutinen.

¹⁵³ Ilmoittautumiskirjelmistä Siltala 1984, 18-20. Hämeenlinnan ilmoittautijat, HMA, LHA, LKA, I osaston saapuneet kirjeet 1931, Kansio Ea:487, KD 151/330; Todennäköisin vaihtoehto on talonpoikaismarssiin viikon päästä Koivulan kyydityksestä autoja hankkinut ja marssiin itsekin osallistunut H.I. Paasikivi. Hänen toimi myöhemmin avoimen sosialidemokratian vastaisessa Lapuan Liike ry.:n paikallisosastossa, mikä on osoituksena hänen ääriasianteistaan.

¹⁵⁴ HMA, LHA, LKA, Kansio Ea:487, I osaston saapuneet kirjeet 1931, HML:ssa ja HML:n mlk.:ssa 2., 3., 4. ja 5.12. toimitetut poliisikuulustelutk.:t Hattulan piiriin nimismiehen kirjeessä N:o 427.

Pertteli Laaksolle ja kanslisti Ensio Auniolle, kun he kesäkuun lopulla toimivat etappimiehinä. Forssan suunnasta tullut 'paketti' toimitettiin jälleen Lahteen päin. Seuraavana päivänä Laakso oli jälleen kyytimiehenä. Hän sai tiedon uudesta kyyditettävästä Hämeenlinnassa mieheltä, joka oli edellisenä päivänä luovuttanut kyyditettävän hänelle ja Auniolle. Autokin oli jo hankittu valmiiksi. Mukaan tällä kertaa Toijalan suuntaan kaupungista lähti agronomi Sakari Honkala Vanajasta. He ottivat vastaan keski-ikäisen miehen ja veivät hänet jälleen Lahteen päin. Kesäkuussa oman yöllisen Suomen 'valkaisutoimenpiteensä' tekivät yhdessä myös prokuristi Anders Skogster ja toimitusjohtaja Arvo Nikko.¹⁵⁵

Erikoisimman kyydityksen suoritti maanviljelijä Väinö Tiirikkala Vanajasta. Hän väitti kuulusteluissa, ettei ollut varma oliko hän syyllistynyt vapaudenriistoon, vaikka kuljettikin tuntemattoman miehen eräänä kesäaamuna tilansa liepeiltä Hollolaan. Tiirikkalan lausunnosta käy ilmi, etteivät kyyditykset aina olleet saumattomasti järjestettyjä, mutta taustalla oli kuitenkin tietyn verkoston aktivoituminen. Aamulla seitsemältä heinänteon aikaan vuonna 1930 Tiirikkalan talon pihaan ajoi auto, jossa oli useampi hänelle tuntemattomia miehiä. Hänelle kerrottiin, että autossa oli "paketti", joka pitäisi kuljettaa Lahteen päin. Tiirikkalalle

"juolahti mieleen, että kysymyksessä saattaa olla jonkun kommunistin kyyditseminen ja jos sellainen oli niin piti itsensä velvollisenaan 'kyyditsemään sen pois nurkistaan' ja siksi hän mitään kyselemättä kehoitti miesten ajamaan talostaan valtatielle päin tien varteen ja siellä odottelemaan."

Tiirikkala ajoi autollaan perässä ja otti sovitusta paikasta kyytiinsä kaksi miestä. He ajoivat Hollolaan, jossa vastaan tuli uusi auto ja hänen autossaan olleet kaksi miestä menivät siihen. Maanviljelijä Tiirikkala ei ollut puhunut miesten kanssa juurikaan ja hänelle ei selvinnyt millä asialla he liikkuvat. Hän sanoi, että oli mahdollisesti kyydinyt kommunistia tai yhtä hyvin miehet saattoivat olla muillakin asioilla.¹⁵⁶ Tiirikkala yritti selittää asioita parhaiten päin. Hän varmasti ymmärsi kyseessä olevan kommunistikyyditys, mutta lähteiden perusteella kyyditys näyttäisi tulleen hänelle yllätyksenä.

Tiirikkala oli vapausoturi ja ensimmäisen suojeluskunnan toimeenpanijoita Vanajassa.¹⁵⁷ Lisäksi hän oli ollut järjestelemässä talonpoikaismarssia pitäjänsä osalta. Tiirikkalaan sopii

¹⁵⁵ HMA, LHA, LKA, Kansio Ea:487, I osaston saapuneet kirjeet 1931, KD 97/326, Hämeenlinnassa 1.12.1930 toimitettu poliisikuulusteluprk. N:o 189.

¹⁵⁶ HMA, LHA, LKA, Kansio Ea:487, I osaston saapuneet kirjeet 1931, KD 211/335, Janakkalan piirin nimismiehen kirje n:o 676 maaherralle 22.4.1931.

¹⁵⁷ Öhberg 1997, 16-18, 28, 30.

Siltalan määrittelemä 'valkoisen Suomen' ydinjoukon aktivoituminen Lapuan liikkeeseen.¹⁵⁸ Forssan etappimiehet olivat jotain kautta saaneet vihiä Tiirikkalan kuulumisesta 'valkoisen Suomen' ydinjoukkoon ja hänen halukkuudestaan ottaa osaa kommunistien kyyditykseen. Tilaisuuden tullessa kohdalle Tiirikkala ei empinyt, vaan teki 'palveluksen' isänmaalleen.

Kyyditsijät olivat ammattinsa puolesta hyvin erilaisia keskenään. He edustivat ammattiryhmiä kauppiaasta agronomiin. Kyyditsijät joko tunsivat toisensa entuudestaan tai sitten he verkostoituivat vasta kesäkuussa 1930. Keskiössä näyttää olleen raatihuoneen vahtimestari Juho Pertteli Laakso. Hän kyyditsi kommunisteja ainakin Ensio Aunio ja Sakari Honkalan kanssa. Aunio ja Reino Häggström tunsivat ilmeisesti toisensa ja tulivat harjoittamaan laittomuuksia yhdessä vuonna 1931. Kauppias Juho Harjula lainasi autoansa muillekin kyyditsijöille. Harjulalla oli kontakteja Skogsterin kauppahuoneeseen, josta hän oli lainannut rahaa pyörittääkseen omaa liikettään.¹⁵⁹ Hämeenlinnan seudun kyyditsijöistä kaikki kuuluivat paikallissuojeluskuntaan.¹⁶⁰ Juho Harjula oli maalaiskunnan suojeluskunnan esikunnan jäsen ja Sakari Honkala kuului puolestaan Vanajan suojeluskunnan esikuntaan sekä Etelä-Hämeen suojeluskuntapiirin esikuntaan.¹⁶¹ Suojeluskuntalaisuus oli kyyditsijöiden yhteinen nimittäjä. On kuitenkin vaikea osoittaa tunsivatko miehet toisensa suojeluskuntien kautta. Suojeluskuntaorganisaatiolle kyyditykset olivat kiusallinen asia, sillä suojeluskuntalaisten osuus kyydityksiin oli yleisesti tiedossa. Kyyditysten loppuminen oli helpotus suojeluskuntajärjestölle.¹⁶² Toimitusjohtaja Arvo Nikko oli lähellä lapualaisjärjestöjä olleen VRL:n aktiivi. Anders Skogsterin isä A. Gust. Skogster kuului Suomen Lukon piiritoimikuntaan ja kanslisti Ensio Aunio oli Suomen Lukon painostustyöntekijä. Suomen Lukon piirijärjestössä oltiin varmasti tietoisia kyydityksistä, mutta saumatonta yhteyttä Suomen Lukon ja kyyditysten välillä ei voida kuitenkaan osoittaa olleen. Tasan puolet kyyditsijöistä osallistui talonpoikaismarssiin heinäkuun alussa ja kaikki kyyditsijät ilmoittautuivat syksyllä kyyditsijöiden 'aatteellisiksi kannattajiksi'.¹⁶³

¹⁵⁸ Siltala 2005, 207-214.

¹⁵⁹ HäSa 7.3.1931, Juho Harjulan konkurssipesän velkojat, kuulutus; Hämeen K. 14.4.1931, Kauppias Harjulalle vankeustuomio, uutinen.

¹⁶⁰ Ks. Korjus 1998, 442-453, 472-474. Reino Häggström on nimellä Reino Harkkila; Öhberg 1997, 233-235.

¹⁶¹ Korjus 1998, 473; HäSa 28.1.1930, Suojeluskuntien ja lottien vuosikokouksia, uutinen.

¹⁶² Selen 2001, 342-346.

¹⁶³ Ks. Liite 1.

4.2. Kommunistivaltuutettu Jalmari Nurmen kyyditys

Myös Hämeenlinnassa tapahtui omavaltainen kyyditys, kun kaupunginvaltuuston ainoa kommunistijäsen, puuseppä Jalmari Nurmi, kyydittiin Neuvostoliittoon kesäkuun lopulla 1930. Tapahtumasarja sai alkunsa lauantaina kesäkuun 28. päivänä. Hämeenlinnan Suojeluskuntakauppaan tuli kaksi miestä. Kaupan johtaja Sten Keso väitti kuulusteluissa, ettei hän tuntenut miehiä. Miehet olivat saaneet tiedon, jonka mukaan illalla pidettäisiin Myllymäen työläiskaupunginosassa kommunistien kokous ”salaisen toiminnan järjestämistä varten”. Miehet halusivat hajottaa kokouksen ja kuljettaa kommunistit pois paikkakunnalta. Keso lupasi lähteä mukaan ja ilmoitti aikeistaan raatihuoneen vahtimestari Juho Pertteli Laaksoille. Etappimies Laakso ei epäröinyt lähteä mukaan tempaukseen.¹⁶⁴

Salaista kommunistien kokousta ei kyseisenä iltana ollut. Jalmari Nurmi tuli vaimonsa ja pienen poikansa kanssa illalla kotiin Vanajan pitäjän Puutteen kylästä kylpemästä appivanhempiansa luota. Elsa Maria Nurmi laittoi pojan nukkumaan.¹⁶⁵ ’Tuntemattomia miehiä’ oli neljä autollista. Keso ja Laakso olivat ilmeisesti oppaina, kun autot kaartoivat Matintie 1 pihaan kello 23 aikaan. Laakso jäi yhteen autoista ja Keso meni asuntoon sisään viiden muun miehen kanssa. Kun Elsa Maria Nurmi tuli kamarista poikansa luota, miehet olivat eteisessä. Miehet menivät keittiöön Jalmari Nurmen luokse ja kysyivät hänen nimeään ja ammattiaan. Puuseppä vastasi ja kysyi mitä miehet tahtoivat. ”Kohta te sen kuulette”, vastasi eräs miehistä. Nurmen taskut tutkittiin ja häntä kehoitettiin lähtemään mukaan. Poika oli herännyt ja alkoi itkeä. Elsa Maria meni hänen luokseen kamariin ja otti pojan syliinsä. Tämän jälkeen puuseppän vaimo meni pihalle ja näki autojen lähtevän kaupungin suuntaan. Keso ei ollut autoissa, koska ne lähtivät hänen omien sanojensa mukaan niin nopeasti. Hän meni kotiin. Laakso istui Nurmen kanssa samassa autossa, kun se kulki kohti itää. Lahden seudulla odotti tuttuun tapaan uusi auto, johon Nurmi laitettiin. Häntä vietiin kohti itärajaa.¹⁶⁶ Muutaman päivän päästä Elsa Maria Nurmi sai sähkösanoman mieheltään Neuvostoliitosta:¹⁶⁷

ONNELLISESTI PETROSKOISSA

JALLU

¹⁶⁴ HMA, ROa, Ca:158 1931 II, §:969, Sten Keson kuulusteluptk.

¹⁶⁵ HMA, LHA, LKA, Hd:4, Muut sisällön mukaan järjestetyt asiakirjat 1915-1934, ”Vanaja”, Elsa Maria Nurmen kuulusteluptk.

¹⁶⁶ Ibid.; HMA, ROa, Ca:158 1931 II, §:969, Keson, Laakson, E.M. Nurmen ja Jalmari Nurmen isän Juho Nurmen kuulusteluptk.t. Kuulusteltavien kertomukset ovat hyvin yhteneväisiä. E.M. Nurmen antama lausunto tapauksesta on hieman erilainen eri lähteissä.

¹⁶⁷ HMA, ROa, Ca:158 1931 II, §:969, liitteenä oleva sähkösanoma.

Virkavalta vakuutti, että tapausta todella tutkitaan.¹⁶⁸ Tutkimukset kuitenkin lopetettiin heti, kun Elsa Maria Nurmi sai mieheltään sähkösanoman Petroskoista.¹⁶⁹ Viranomaisille ilmeisesti riitti, että Nurmen tiedettiin olevan hengissä.

Varsin myötäilevästi Lapuan liikkeeseen suhtautunut edistysmielinen Häme tuomitsi kyydityksen. Se piti tekoa tavattomana ja mielivaltaisena. Lehden mielestä Nurmi oli kyllä ”ojennuksen tarpeessa”, mutta sen mielestä olisi parempi muuttaa lainsäädäntöä kuin harjoittaa omavaltaisuuksia.¹⁷⁰ Hämeen Sanomat ei uutisoinut tapauksesta lainkaan. Hämeen Kansa ei tehnyt asiasta suurempaa numeroa, mutta tiesi kertoa, että samana iltana oli etsitty vanajalaista maalaria kommunisti Aarne Grönlundia kyyditysmielessä.¹⁷¹ Valtioapäivillä lokakuussa sosialidemokraattinen kansanedustaja ja Hämeenlinnan kunnanvaltuutettu Kalle Myllymäki kyseenalaisti Nurmen kyydityksen mielekkyyden todeten, että ”eri mieltä voidaan olla siitä vaatiko isänmaan etu tätäkään kyyditystä, sillä minä Hämeenlinnan kaupungin valtuutettuna tiedän, että Nurmi oli siellä valtuuston hiljaisimpia jäseniä”.¹⁷²

Keso ja Laakso kirjoittivat lokakuussa 1930 nimensä ilmoittautumiskirjelmään¹⁷³ ja ilmiantoivat itsensä niistä seuranneissa poliisikuulusteluissa. Jutun edettyä syyttäjälle, tuli esille tapaukseen liittyen kaksi riihimäkeläistä nimeä. Riihimäellä toimitetuissa kuulusteluissa syksyllä 1930 johtaja Uuno Manninen kertoi olleensa Hämeenlinnassa, kun ”erästä kommunistia” kyyditettiin kuitenkin ”ottamatta itse osaa varsinaiseen kyyditykseen ja tietämättä, ketkä sen toimittivat”. Insinööri Harry Mansner Riihimäeltä tunnusti olleensa kyyditsemässä kommunisteja Riihimäen ulkopuolella ennen talonpoikaismarssia. Nämä tiedot lähetettiin Hämeenlinnan syyttäjälle oikeudenkäyntiä varten, joten virkavallalla oli myös tämän suuntaisia epäilyksiä. Riihimäkeläiset eivät kuitenkaan saaneet kutsua oikeuteen.¹⁷⁴

Ulkopaikkakuntalaisten käyttö Jalmari Nurmen kyydityksessä herättää epäilyksiä siitä, oliko muilutus tilattu. Vain tilattu kyyditys tuli Hämeenlinnassa kysymykseen, sillä oman

¹⁶⁸ Häme 1.7.1930, Kommunistikuskat ehtineet jo Hämeenlinnaankin, uutinen.

¹⁶⁹ Siltala 1982, 86.

¹⁷⁰ Häme 1.7.1930, Tunnukset, pääk.

¹⁷¹ Hämeen K. 1.7.1930, Omavaltainen pidätys Hämeenlinnassa, uutinen.

¹⁷² Vp. II 1930 ptk., 72; Siltala 1982, 86, nootti 5.

¹⁷³ Hämeenlinnan ilmoittautujat, HMA, LHA, LKA, Kansio Ea:487, I osaston saapuneet kirjeet 1931, KD 151/330.

¹⁷⁴ HMA, ROa, Ca:158 1931 II, §:969.

kaupungin miesten toimeenpanema kyyditys olisi ollut riski. Kaupunki oli pieni ja ihmiset tunsivat usein toisensa. Vahtimestari Laakson osuutta kyyditykseen osattiin heti epäillä.¹⁷⁵ Kaupungin Lapuan liikkeen miehillä oli varmasti haluja toimittaa kommunistivaltuutettu rajan taakse. Se onnistui 'tuntemattomien miesten' avulla, jotka kääntyivät tuskin sattumalta Sten Keson puoleen, joka taas tiesi kutsua paikalle kokeneen kyyditsijän vahtimestari Laakson.

Keso ja Laakso joutuivat epäiltynä laittomasta vangitsemisesta oikeuteen kesäkuun 17. päivänä 1931. Syyttäjänä toimi edistysmielinen kaupunginviskaali Uuno Jaatela.¹⁷⁶ Erikoista oli, että juuri ennen kyyditysjuttua käsiteltiin Valtiollisten Vankien Huoltoyhdistys ry:n Hämeenlinnan osaston lakkauttamista koskeva asia Jaatelan ollessa tässäkin jutussa syyttäjänä. Yhdistys lakkautettiin kommunistisena. Maaliskuussa 1931 toimitetuissa kuulustelupöytäkirjoissa todettiin, että Elsa Maria Nurmi oli ollut yhdistyksen toiminnassa mukana sen perustamisesta 1928 saakka.¹⁷⁷ Sattumaa tai ei, niin kommunistiyhdistyksen lakkauttaminen ja rouva Nurmen syyllistäminen kevensi sopivasti ilmapiiriä, kun käsittelyyn tuli Jalmari Nurmen kyydityksiasia. Jaatela oli juuri osoittanut isänmaallisuutensa ennen kuin alkoi syyttää kommunistikyyditsijöitä Laaksoa ja Kesoä.

Ketään asianomistajaa ei saapunut kyyditysoikeudenkäyntiin. Jalmari Nurmi oli jäänyt Neuvostoliittoon ja hänen vaimo ja lapsi olivat tulleet perässä ilmeisesti jo ennen kesäkuun 1931 oikeudenkäyntiä.¹⁷⁸ Keson ja Laakson puolustusasianajaja varatuomari Tuomo Hyrkki yritti parhaansa mukaan kääntää asetelman pääläelleen. Hänen mielestään vastaajat olivat tehneet yhteiskuntaa säilyttävän teon saattaessaan kommunisti Jalmari Nurmen matkalle Neuvostoliittoon. Hyrkin lapualaismielinen puhe oikeudenkäynnissä julkaistiin Ajan Sanassa¹⁷⁹ ja Hämeen Sanomissa¹⁸⁰:

”Vastaajat olivat isänmaallisen kansanliikkeen innoittamina ja oman isänmaallisen mielensä ja vakaumuksen pakoittamina menneet Nurmen ”muiluttajien” mukaan. (...) He eivät voineet silmät ummessa katsella, miten Nurmi sai harjoittaa salaista yhteiskuntaa jäytävää toimintaansa ryssäin kätyrinä. Tämän vuoksi vastaajat, kun he tunsivat ja vaistosivat Nurmen toiminnan olevan isänmaalle ja yhteiskunnalle erittäin vaarallista, yhtyivät Nurmen

¹⁷⁵ Hämeen K. 1.7.1930, Omavaltainen pidätys Hämeenlinnassa, uutinen.

¹⁷⁶ Jaatela kuului ainakin vuosina 1929-1931 paikalliseen Edistysseuraan. HMA, Hämeenlinnan Kansallisen Edistysseuran arkisto, Side 1, Jäsenkirja 1928-1931.

¹⁷⁷ HMA, ROa, Ca:158 1931 II, §:968.

¹⁷⁸ HäSa 18.6.1931, ”Onnellisesti Petroskoihin”, uutinen, asianomistajia ei ollut paikalla; Viimeistään 29.7.1931 rouva Nurmi ei enää ollut Suomessa. Ks. Siltala 1982, 87.

¹⁷⁹ Siltala 1982, 86.

¹⁸⁰ HäSa 18.6.1931, ”Onnellisesti Petroskoihin”, uutinen.

”muiluttajiin”, vakaassa uskossa ja luottamuksessa, että he teollaan auttoivat heille kallista isänmaan asiaa, jota lainsäädäntö palvellen poliittisten puolueiden etuilla, vastaajain mielestä ei kyennyt kyllin voimakkaasti ajamaan, joten isänmaan asian ajamiseksi vaadittiin isänmaallisten henkilöitten oma-aloitteisia toimenpiteitä. (...)”

Juha Siltala käyttää Tuomo Hyrkin puhetta esimerkkinä lain kirjaimen kyseenalaistamisesta ja asettamalla ’lain henki’ sen yläpuolelle. ’Isänmaan asia’ keinoilla millä hyvänsä oli lapualaisten argumentoinnissa hyväksyttävämpää kuin ’isänmaaton laillisuus’.¹⁸¹ *Esa Ruuskanen* tutkiman Pohjois-Savon kohdalla lapualaisoikeudenkäynneissä käytettiin samanlaista retoriikkaa kuin Hämeenlinnassakin. Syytteitä yritettiin kumota vetoamalla vastaajien isänmaallisiin motiiveihin ja lieventävinä asianhaaroina pidettiin turmiollisten aatteiden vastustamista.¹⁸²

Lopulta yli vuoden päästä itse tapahtuneesta 29.7.1931 Juho Pertteli Laakso sai kahden kuukauden ehdollisen vankeusrangaistuksen kolmen vuoden koeajalla laittomasta vangitsemisesta. Suojeluskuntakaupan johtaja Sten Linus Keso selvisi ilman rangaistusta.¹⁸³ Päätös oli voitto vastaajille. Asianajaja Hyrkin näkökannat otettiin huomioon. Oikeudessa Hyrkki huomautti, että Keso oli ainoastaan teon avustaja, joten kyseessä oli vain avunanto. Laakson teon lieventävänä asianhaarana Hyrkki piti sitä, ettei Laakso ollut osallistunut Nurmen pidätykseen, vaan ainoastaan kuljettamiseen. Vastajat eivät olleet henkilökohtaisesti tunteneet Nurmea, mitä Hyrkki piti hyveenä. He olisivat siis ryhtyneet kyydittämään ketä tahansa kommunistia. He eivät Hyrkin mukaan ajatelleet Nurmea yksityishenkilönä, sitä vastoin johtotähtenä oli isänmaan etu, johon teolla tähdättiin.¹⁸⁴

Jalmari Nurmen kyyditys on mielenkiintoinen tapaus Hämeenlinnan seudulla, koska siinä kommunisminvastaisella toiminnalla oli selkeä paikallinen kohde. Hämeenlinnan seudulla järjestettiin vuonna 1930 kansalaiskokouksia, osallistuttiin talonpoikaismarssiin ja otettiin osaa nimenkeruukampanjaan kyyditsijöiden ’isänmaallisen toiminnan’ puolesta. Lapualaistoiminta jäi seudulla kuitenkin ikään kuin ’ilmaan’, koska kommunisminvastaiselle toiminnalle ei löytynyt paikallista kohdetta. Tämä johtui yksinkertaisesti siitä syystä, että kommunistien kannatus oli heikkoa Hämeenlinnan seudulla. Alueilla, joilla kommunismin asema oli vahva, kansanliike keskittyi juurimaan kommunistien toiminnan vedoten

¹⁸¹ Siltala 2005, 464-466.

¹⁸² Ruuskanen 2006, 213.

¹⁸³ Häme 30.7.1930, Puuseppä Jalmari Nurmen kyyditysjuuttu, uutinen; HäSa 30.7.1930, Kommunistijohtaja Nurmen ”muilutus” eilen esillä oikeudessa, uutinen; Siltala 1982, 87.

¹⁸⁴ HäSa 18.6.1931, ”Onnellisesti Petroskoihin”, uutinen.

viranomaisiin ja harjoittamalla omavaltaisuuksia. Esimerkiksi *Esa Ruuskanen* tutkiman vahvan kommunistien kannatuksen alueella Pohjois-Savossa kansanliikkeen toiminta noudatti suunnilleen seuraavaa kaavaa vuonna 1930. Kommunistilakien tullessa voimaan viranomaiset alkoivat itsenäisesti sulkea kommunistien hallussa olleita työväentaloja sekä lakkauttaa kommunistisia järjestöjä. Sen jälkeen, tai yhtäaikaisesti, porvarilliset piirit järjestelivät kunnittain kansalaiskokouksia, joissa he vaativat kommunististen kunnanvaltuutettujen eroa ja kommunististen työväentalojen sulkemista. Vaatimukset tai anomukset toimitettiin viranomaisille, jotka usein kallistuivat kansalaiskokousten vaatimusten kannalle. Yhteensä Pohjois-Savon Lapuan liike sai suljetuksi vuosina 1930 – 1932 59 työväentaloa.¹⁸⁵

Hallintoteitä pitkin lakkautettiin Hämeenlinnan seudulla vuosina 1930 – 1932 viisi kommunistista yhdistystä. Yhtäkään seudun työväentaloa ei todettu kommunistien hallussa olevaksi.¹⁸⁶ Lapuan liikkeen toiminta vuonna 1930 Hämeenlinnan seudulla oli ikään kuin tyhjän päällä. Uhoa ja mielenilmauksia riitti, mutta toimia ei voitu, koska kommunistit puuttuivat. Seudulla ei ollut kommunistisia työväentaloja ja kommunistisia kunnanvaltuutettujakin oli vain yksi. Jalmari Nurmi joutuikin paikallisena ”kommunistijohtajana”¹⁸⁷ lapualaisten maalitauluksi ja hänet kyydittiin aina Neuvostoliittoon saakka.

¹⁸⁵ Ruuskanen 2006, 115-171; Ruuskanen 1996, 20-55.

¹⁸⁶ HMA, LHA, LKA, Daj:2, Poliisitarkastajan kirjekonsepti v. 1931 – 1932, Luettelo kommunistiyhdistyksistä, joiden suhteen Hämeen Läänissä lakkauttamistarkoituksessa on ryhdytty toimenpiteisiin; Huttula 2000, Liite 2, Taulukko 6. Hämeen läänissä suljettiin lapualaisaikana vain 10 työväentaloa kommunistisina. Luku on kaikista Suomen lääneistä toiseksi alhaisin.

¹⁸⁷ Tätä nimitystä Hämeen Sanomat käytti Nurmesta. HäSa 30.7.1931, Kommunistijohtaja Nurmen ”muilutus” eilen oikeudessa esillä, uutinen.

5. SUOMEN LUKKO VAALIORGANISAATIONA

5.1. Suomen Lukko käy sisällissotatunnelmissa eduskuntavaaleihin 1930

Perustuslain muutokset vaalilakiin, valtiopäiväjärjestykseen ja tasavallan suojelulakiin kaatuivat sosialidemokraattien ja eräiden ruotsalaisten vastustaessa niiden kiireelliseksi julistamista vastaan määrävähemmistön voimin eduskunnan täysistunnossa 15.7.1930. Perustuslain muutokset jäivät lepäämään yli uusien vaalien, jotka määrättiin toimitettaviksi lokakuun 1. ja 2. päivänä 1930.¹⁸⁸ Valtakunnallisena tavoitteena porvarillisilla puolueilla oli saada eduskuntaan 2/3 määräenemmistö, jonka avulla muutokset perustuslakiin voitaisiin hyväksyä. Sosialidemokraattien tavoite oli päinvastoin saada edustajia läpi vähintään 67, joka olisi merkinnyt 1/3 määrävähemmistöä ja lakimuutosten kumoamista.¹⁸⁹

Perustuslakien muutosten vaalien yli lepäämäksi jättäminen närkästytti etelähämäläisiä lapualaisia. Hämeen Sanomat purki pettymystään sosialidemokraatteihin, jotka olivat ”pettäneet kaiken toivon” äänestämällä lakiehdotukset yli vaalien.¹⁹⁰ Jo muutama päivä ennen ratkaisevaa eduskunnan täysistuntoa, Hämeen Sanomat hyökkäsi sosialidemokraattisen Hämeen Kansan kimppuun syyttämällä sitä ensimmäisen kerran kommunistien tukijaksi.¹⁹¹ Paine Hämeen Kansaa vastaan kasvoi, kun heinäkuun puolenvälin jälkeen Hauholla¹⁹² kansalaiskokouksen jälkeen perustettu Suomen Lukon paikallisosasto päätti ryhtyä boikotoimaan liikkeitä, jotka mainostavat Hämeen Sanomissa. Syy ilmoitusboikottiin oli kokouksen mukaan Hämeen kansan muuttuminen ”erittäin räikeäksi kommunistien puoltajaksi”. Maaherran toivottiin myös puuttuvan Hämeen Kansan toimitustapaan.¹⁹³ Hämeen Sanomat tuki ilmoitusboikottia ja jatkoi syytöksiään Hämeen Kansan kommunistisuudesta. Tilanne kehittyi ilmiriidaksi, jossa Hämeen Sanomat ja Hämeen Kansa kävivät sanasotaa toisiaan vastaan lehtien välityksellä.¹⁹⁴

¹⁸⁸ Soikkanen 1975, 516; Siltala 2005, 128-134.

¹⁸⁹ Vares 1996, 442; Soikkanen 1975, 516.

¹⁹⁰ HäSa 16.7.1930, Sosialistit pettivät kaiken toivon, pääk.

¹⁹¹ HäSa 13.7.1930, Pitkälle menee, pakina.

¹⁹² Hauhon maalaispitäjä sijaitsee noin 30 kilometrin päässä Hämeenlinnasta koilliseen.

¹⁹³ HäSa 21.7.1930, Hauholla pidetty yleinen kansalaiskokous, uutinen, lainaus; Häme 22.7.1930, Kansalaiskokous Hauholla, uutinen.

¹⁹⁴ Kesän ja syksyn 1930 sanasodasta ja ilmoitusboikottiasista ks. esim. HäSa 25.7.1930, ”Hämeen Kansa” vaikeuksissa, pääk.; 3.8.1930, Hämeenlinnan kirje, pakina; 14.8.1930, ”Hämeen Kansa” kiinni valheistaan, uutinen; 18.9.1930, ”Hämeen Kansa” jälleen huolissaan, uutinen; 19.9.1930, Sosialidemokraattien teeskentelyä, pääk.; 20.9.1930, Hermostunut, pakina; Hämeen K. 23.7.1930, Hämeen Kansa porvariston

Hämeen Sanomien hyökkäys sosialidemokraattista Hämeen Kansa kohtaan tapahtui verrattain aikaisin. Hyökkäys alkoi heti, kun eduskunnan hajotus ja tieto uusista eduskuntavaaleista varmistui. Vaaleissa tulivat olemaan vastakkain porvaripuolueet ja sosialidemokraatit. Hämeen Kansa sai kommunistisen leiman, koska se ei ollut samassa rintamassa porvaripuolueiden kanssa kommunisminvastaisessa taistelussa. Hämeen Sanomat sekä lukkolaiset kärjistikö tilanteen voimakkaaksi vastakkainasetteluksi. Se oli osa strategiaa, jolla valmistauduttiin syksyn eduskuntavaaleihin. Tilanteessa on nähtävissä Hämeen Sanomien orastava sosialidemokratian vastainen linja, joka alkoi jo heinäkuussa 1930.

Saadakseen parhaan mahdollisimman tuloksen eduskuntavaaleissa porvaripuolueet perustivat vaalipiireihin vaaliliittoja. Vaaliliitot eivät kuitenkaan olleet itseäänselvyyksiä, vaan niiden eteen jouduttiin tekemään paljon töitä. Halukkaimpia vaaliliittoihin oli kokoomuksen piirijärjestöt.¹⁹⁵ Suomen Lukon piiri- ja paikallistoiminta aktivoitui eduskunnan hajotuksen jälkeen Etelä-Hämeessä. Heinäkuun lopulla ja elokuun alussa syntyneet Suomen Lukon paikallisosastot syntyivät isänmaallisen vaaliliiton perustamisen vaatimuksen ympärille kietoutuneina Hämeen Sanomien samalla säestäessä asian tärkeyttä.¹⁹⁶ Suomen Lukon piiritoimikunnan A. Gust. Skogster ehdotti kokoomukselle vaaliliittohanketta, johon kokoomuksen piiritoimikunta suostui. Skogster toimi itse samaan aikaan myös kokoomuksen piiritoimikunnassa. Vaalien ajan Skogster toimi yhteysmiehenä toisiin porvaripuolueisiin.¹⁹⁷

Elokuun 7. päivä Hämeenlinnassa pidettiin 'isänmaallinen kansalaiskokous', jossa vaadittiin Hämeen eteläiseen vaalipiiriin isänmaallista vaaliliittoa.¹⁹⁸ Kokous oli kokoomuksen ja Suomen Lukon Etelä-Hämeen piirin toimeenpanema. Raatihuoneen sali oli tupaten täynnä ja kirkkopuistossa kokouksen kulkua kuunteli radion välityksellä viitisensataa kansalaista. Rovasti ja yhteiskoulun rehtori Verner Vartia toimi puheenjohtajana ja lukkolainen lyseon lehtori Felix Seppälä sihteerinä. Kokoomuslainen eduskuntavaaliehdokas pankinjohtaja Yrjö

hyökkäyksen kohteena, uutinen; 2.8.1930, Onko Hämeen Kansa vaikeuksissa?, uutinen; 15.8.1930, "Hämeen Sanomat" ilakoi "totuudesta", uutinen.

¹⁹⁵ Esim. Perälä 1998, 141.

¹⁹⁶ HäSa 21.7.1930, Hauholla pidetty yleinen kansalaiskokous, uutinen; HäSa 1.8.1930, Suomen Lukon Janakkalan paikallisosasto perustettu, uutinen; HäSa 5.8.1930, Maakunnan ääni vaatii yhä voimakkaammin yhteistä vaaliliittoa, uutinen Tuulokseen perustetusta paikallisosastosta.

¹⁹⁷ PTA, Kansallinen Kokoomus, Kansio Eb 2: Piiriliittojen toimintakertomuksia 1919-1945, D. Hämeen l. eteläinen piiri, Piiritoimikunnan kertomus Etelä-Hämeen Kansallisliiton toiminnasta v. 1930.

¹⁹⁸ HäSa 8.8.1930, Etelä-Häme vaatii jyrkästi vaaliliittoa, uutinen; HMA, Felix Seppälän kokoelma, kansio 5, Muut asiakirjat, Pöytäkirja isänmaallisesta kansalaiskokouksesta Hämeenlinnan raatihuoneella 7.8.1930; Korjus 1998, 181.

Leiwo puhui ylistäen Lapuan liikettä ja painotti vaaliliiton tarpeellisuutta sekä puolue-etujen unohtamista vaalien alla seuraavaan tapaan:¹⁹⁹

”(...) suuri kokonaisuus on voimakkaampi kuin pienet osat. Yksityiset sormet ovat tosin tarpeelliset, mutta vasta nyrkiksi yhtyneinä niillä voidaan antaa voimakas isku. Nyt jos koskaan tarvitaan juuri lujaa iskua ja voimakasta otetta. (...) Maanpetturit ovat päässeet salassa kaivamaan yhteiskunnan perusteita. Tämä tajuttiin ensin Pohjanmaalla, nimenomaan Lapualla, josta se kansanliikkeen valtavalla voimalla levisi kautta maan. Yhteen puristettua nyrkkiä ei saa laskea herpautumaan, vaan alettu taistelu on vietävä loppuun asti ja se viedään.”

Uusi kyky Suomen Lukon piiritoimikunnan toimintaa ohjailut, talonpoikaismarssin järjestelijä ja Hämeenlinnan suojeluskunnan esikuntaan kuulunut Veli Nieminen valisti kansaa kokouksen tarkoituksesta:²⁰⁰

”Kommunismi on kuin kulkutauti, joka on levinnyt maahamme ja kommunistisolut kuin tautibasillit, jotka näkymättöminä jäytävät yhteiskuntamme perustuksia. Me olemme nyt kokoontuneet keskustelemaan keinoista, joilla tauti on hävitettävä.”

Puhujanlavalle asteli myös Lapuan liikkeen voimahahmo asessori K. R. Kares, joka oli esimerkiksi pitänyt talonpoikaismarssilla puheen Helsingissä ja asettunut puolustamaan eduskunnan varapuhemiehen Väinö Hakkilan kyyditystä, koska täysin väkivallatonta vallankumousta – jollainen oli nyt hänen mielestään käynnissä – ei ole olemassakaan.²⁰¹ Hämeenlinnassa Kares puhui Lapuan liikkeestä isänmaallisena kansannousuna ja isänmaallisen vaaliliiton tarpeellisuudesta kansanliikkeen tavoitteiden kannalta. Lopuksi esiteltiin taas ponsia, joiden sanomana oli vaatimus vaaliliitosta Hämeen eteläiseen vaalipiiriin. Ponsia oli laatimassa hämeenlinnalaisista pankinjohtaja Yrjö Leiwo.²⁰²

Isänmaallinen vaaliliitto toteutui Etelä-Hämeessä. Kokoomus (ja ilmeisesti muutkin porvaripuolueet) jättivät kenttätyön Suomen Lukon harteille. Ainakin kokoomuksen piiritoimikunta rahoitti Suomen Lukon vaalityötä.²⁰³ Suomen Lukko järjesti paikkakunnille yhdestä kahteen vaikutusvaltaista tukimiestä, jotka hoitivat alueen (poliittisen) valvonnan ja järjestivät myös rahankeräyksiä. Tukimiehet toimivat vaaliliiton voiton saamiseksi.

¹⁹⁹ HäSa 8.8.1930, Etelä-Häme vaatii jyrkästi vaaliliittoa, uutinen.

²⁰⁰ Ibid.

²⁰¹ Siltala 2005, 120, 135-136.

²⁰² HäSa 8.8.1930, Etelä-Häme vaatii jyrkästi vaaliliittoa, uutinen.

²⁰³ PTA, Kansallinen Kokoomus, Kansio Eb 2: Piiriliitojen toimintakertomuksia 1919-1945, D. Hämeen l. eteläinen piiri, Piiritoimikunnan kertomus Etelä-Hämeen Kansallisliiton toiminnasta v. 1930.

Järjestelmä vakiintui Etelä-Hämeessä ja vaalien väliajoilla toiminta kohdistui vasemmistolaisten toiminnan seuraamiseen.²⁰⁴

Suomen Lukon vaalityön tarkoituksena oli 'valkaista' 'punainen Etelä-Häme'. Vaalitoiminnan järjestäjät saivat salaiset ohjeet ryhtymiseen "mielenkiintoiseen isänmaallisten kansalaisten yhteistyöhön" Suomen Lukon Etelä-Hämeen piiriltä. Tavoitteena oli lisätä "valkoisia voimia 2000 äänestäjällä ja vähentää punaisia samaten 2000 äänestäjällä". Tehtävä oli hankkia jäljennökset kunnan vaaliluettelosta. Sen jälkeen kunnan päällikkö jakoi äänestäjät junttapäälliköille ja he taas pirstoivat äänestäjät pienempiin osiin junttamiehille, joiden tuli "vaikuttaa" äänestäjiin. "Valkoisille äänioikeutetuille" tuli selvittää heidän velvollisuutensa käydä vaaliurnalla. Lisäksi heiltä tuli hankkia autoja, joilla "vanhat ja heikot" saataisiin kuljetettua äänestyspaikalle. "Punaisten" äänimäärä oli saatava alenemaan ja piirissä uskottiin, ettei se onnistu ilman "tavallisuudesta poikkeavin keinoin", jotka olivat "täysin puolustettavissa, sillä nyt on kysymyksessä 'sielujen pelastaminen' ". Varovaisuutta oli noudatettava "sillä eri asia on, jos kurittaa pahansisuisia akkaansa keskellä julkista maantietä, kuin jos tämä kuritus tapahtuu kahden kesken neljän seinän sisällä". Vasemmistolaisina tunnettuja kohtaan oli siis suotavaa käyttää väkivaltaa, jos vain varovaisuutta noudatettaisiin.²⁰⁵ Siitä tuli hyve, jolla isänmaa voitaisiin pelastaa. Toimintaa ei ymmärretty laittomaksi, koska se oli teko pyhäksi ymmärretyn isänmaan puolesta.

Erikseen mainittiin toimenpiteet "jotka eivät riko luita". Vasemmiston agitaattorit tuli näännyttää haastamalla heidät jatkuvasti väittelyyn. Työnantajien mahdollisuudet vaikuttaa työntekijöihinsä nähtiin avaimena vaalivoittoon. Vaikeana taloudellisena aikakautena irtisanomisesta olivat arkipäivää. Irtisanomisilla uhkailu oli lukkolaisten mielestä mainio vaaliase. "Epäluotettava" työntekijä tuli kutsua yksityiseen keskusteluun, jossa kyseltäisiin hänen poliittista mielipidettään. Työntekijän vakuutteluja kommunistisuuden kieltämisestä ja sen todistamisesta ei pitänyt uskoa. Vaalioitteen antaminen työnantajalle oli ainoa varma tapa todistaa valtiollinen luotettavuus. Siihen ei kuitenkaan saanut painostaa, jotta syytettä vaalipainostuksesta ei voitu nostaa. Samalla tavalla kehoitettiin toimimaan "isänmaallisia viljelijöitä" pestuuajan lähestyessä.²⁰⁶

²⁰⁴ KA, Valpo II, Kansio 60, IX B 22, Lapuan Liike ry., Boris Visan kuulusteluprk. 18.4.1932. Urjalainen Boris Visa kuului Lapuan Liikkeen Etelä-Hämeen piirin johtokuntaan.

²⁰⁵ HMA, Felix Seppälän kokoelma, Kansio 5, Muut asiakirjat, Suomen Lukon Etelä-Hämeen piirin salainen kierto kirje vaalitoiminnan järjestäjille, allekirjoittamaton ja päiväämätön.

²⁰⁶ Ibid.

Vaaleissa porvarilliset puolueet saivat vaalivoiton ja niukan 2/3 enemmistön eduskuntaan sosialidemokraattien saadessa läpi 66 ehdokasta.²⁰⁷ Etelä-Hämeessä vasemmiston äänimäärä laski edellisistä vaaleista noin neljä prosenttiyksikköä. Sosialidemokraatit saivat 47,8 % ja vaaliliitto 49,3 % annetuista äänistä.²⁰⁸ Piiritoimikunnan Veli Nieminen onnitteli ”tukimiehiä ja iskujoukkoja” todeten, että ”Etelä-Häme on nyt valkoinen”.²⁰⁹ Ilo johtui vasemmiston menetettyä yhden eduskuntapaikan vaaliliitossa olleille porvaripuolueille. Kommunistien ainoa paikka meni kokoomukselle. Vaaliliitto sai läpi kuusi edustajaa ja sosialidemokraatit entiset viisi edustajaa. Sosialidemokraatit onnistuivat siis säilyttämään asemansa, mutta eivät pystyneet lisäämään tarpeeksi äänimäärää, jotta he olisivat saaneet kommunisteilta auki jääneen paikan.²¹⁰

Oliko Suomen Lukon vaalityöllä vaikutusta tulokseen Etelä-Hämeessä? Sen tavoittelema 2000 äänen vähennys ’punaisille’ ei toteutunut. SDP kasvatti edellisistä vaaleista äänimääräänsä huikeasti. Puolue sai yli 7000 ääntä enemmän kuin edellisissä vaaleissa. Käytännössä SDP sai kaikki kommunistien äänet. Vasemmiston äänimäärä kasvoi muutamalla sadalla. Vaalipiirin äänestysprosentti nousi yli kahdeksan prosenttiyksikköä ollen 68.8 %. SDP:n jälkeen eniten äänimääräänsä kasvatti kokoomus. Sen äänimäärä kasvoi yli 5 000 äänellä, mikä oli prosenteissa mitattuna lähes 6 % lisäys. Porvarillisten puolueiden äänet, eli lukkolaisittain valkoiset äänet, lisääntyivät lähes 7 000 äänellä verrattuna edellisiin vaaleihin.²¹¹

Hämeenlinnassa ja Hämeenlinnan maalaiskunnassa äänestysprosentti nousi ja puolueiden kannatus pysyi lähes ennallaan kokoomuksen hienoista nousua lukuun ottamatta. Maalaiskunnassa vaaliterroria esiintyi jonkin verran. Hämeen Kansa uutisoi Hätilän äänestysalueen vaalilautakunnan laittomasta menettelystä. Lautakunnan puheenjohtaja entinen opettaja Höijer ja liikemies Otto Paakkala olivat riistäneet äänestysalueen

²⁰⁷ Soikkanen 1975, 520-521. Todellisuudessa sos.dem.puolueelle oli vaalien jälkeen helpotus, ettei se saanut tavoitteena ollutta määrävähemmistöä, koska silloin tilanne olisi saattanut puolteen todelliseen vaa’ankieliasemaan perustuslakiäänestyksessä.

²⁰⁸ Hakalehto 1979, 365. Muut puolueet, eli käytännössä pienviljelijät, saivat 2.9% kannatuksen.

²⁰⁹ HMA, Felix Seppälän kokoelma, Kansio 5, Muut asiakirjat, Veli Niemisen kirje Tukimiehille ja iskujoukolle eduskuntavaalien jälkeen, alleviiivaus alkuperäislähteessä.

²¹⁰ Vaalitulasto 14 ja 15. SVT XXIX.

²¹¹ Ibid.

seitsemältä työläiseltä.²¹² Vaalipäivien välisenä yönä maalaiskunnan Hätilässä työväen Osuusliike Hämeen julkisivuun oli kiinnitetty seitsemän kappaletta kokoomuksen vaalijulisteita liisterillä. Lisäksi liisterillä oli töhritty liikkeen oven kädensija ja raput. Hämeen Kansa arveli teon suorittaneen ”jonkun yksityiskauppiaan”.²¹³ Vihjailulla tarkoitettiin epäilemättä kauppias Juho Harjula Hätilästä, jonka lapualaisuus oli tunnettua. Harjulan sekatavarakauppa kilpaili Hätilässä muiden yksityiskauppojen tavoin asiakkaista Osuusliike Hämeen kanssa.²¹⁴ Hämeenlinnan kaupungissa revittiin vaalien aikaan vaalijulisteita ilmeisesti puolin ja toisin. Vaalien alla Hämeenlinnan työväentalolle tullessa puhelussa vaadittiin vahtimestaria vetämään työväentalon salkoon Suomen lippu tai muuten se tulitaisiin vetämään sinne omavaltaisesti. Kehotusta ei toteltu, eikä lipun vetäjiä näkynyt.²¹⁵ Yleisesti voidaan todeta, että vaalit sujuivat rauhallisesti Hämeenlinnassa ja sen maalaiskunnassa muutamia välikohtauksia lukuun ottamatta.

Vanajassa kokoomuksen äänimäärä ja prosenttiosuus äänistä nousi merkittävästi muiden puolueiden osuuden pysyessä lähes ennallaan tietysti vaaleista pois suljettuja kommunisteja lukuun ottamatta. Suomen Lukon piiritoimikunnan toimintamuotoja nähtävästi toteutettiin Vanajassa selvästi kahta muuta tutkimuskohteen kuntaa enemmän. Vaalien alla Vanajan kyliin jaettujen Hämeen Kansan numeroiden väliin oli päästy sujauttamaan *Tie auki ryssälle! eli Sosialidemokraattien Maanluovutusohjelma* –lapualaisjulkaisuja. 15-sivuisessa lehtisessä parjattiin sosialidemokraattien maanpuolustusohjelmaa.²¹⁶ Ensimmäisenä vaalipäivänä Vanajan Kankaantaan koulun äänestyspaikalta levisi huhuja, joiden mukaan paikalta olisi kyyditty pois äänestäjiä. Hämeen Kansa oletti kyseessä olevan silmänkääntötempu, jossa toisilleen tutut kyyditsivät toisiaan ja saivat aikaan pelottavia huhuja.²¹⁷ Kokoomus saavutti Vanajassa yli 10 % nousun edellisiin vaaleihin verrattuna ja se herätti epäilyksiä vaaliterrorista. Hämeen Kansan mukaan työväestö oli Vanajassa saanut uhkauksia, joissa kehoitettiin jäämään kotiin äänestyspäivänä. Erityisesti työnantajien paheksuttiin uhkailleen irtisanomisilla niitä, jotka aikoivat äänestää. Lisäksi Vanajassa oli järjestetty autokuljetuksia

²¹² Hämeen K. 12.9.1930, Äänioikeuksien riistot paljastuvat, uutinen; Hämeen K. 25.9.1930, Ent. sosialisti Höijerille, uutinen.

²¹³ Hämeen K. 3.10.1930, Kokoomuslaista ”isänmaallisuutta”, uutinen.

²¹⁴ Vilkuna 2004, 43.

²¹⁵ Hämeen K. 2.10.1930, Vaalilakaattien repimiset, uutinen; 2.10.1930, Mustien voimien uhkailuja, uutinen.

²¹⁶ Hämeen K. 2.10.1930, Häikäilemätöntä menettelyä, uutinen; Kyseinen lehtinen löytyy myös Felix Seppälän kokoelmasta muiden Suomen Lukkoa koskevien asiakirjojen joukosta. Voidaan olettaa, että Suomen Lukon piiri oli sotkeutunut kyseiseen tempaukseen. HMA, Felix Seppälän kokoelma, Kansio 5, Muut asiakirjat.

²¹⁷ Hämeen K. 2.10.1930, Peloitteleva?, uutinen.

äänestyspaikoille, joissa kuljetettiin lukkolaisittain 'valkoisia äänestäjiä'.²¹⁸ Vaikka Hämeen Kansan selostus on altis lähdekritiikille, niin vaalimenettelyssä on Vanajan osalta havaittavissa samoja piirteitä kuin Suomen Lukon piiritoimikunnan salaisissa ohjeissa vaalitoiminnan järjestämistä varten. Lukkolaista vaalityötä on vasemmistoenemmistöisessä Vanajan kunnassa tehty pakostikin. Vuoden 1929 eduskuntavaaleissa vasemmisto sai kunnassa lähes 62 % kaikista annetuista äänistä ja vuoden 1930 vaaleissa enää hieman yli 50 % äänistä.

TAULUKKO 5.

Eduskuntavaalien tulos Hämeenlinnan seudulla ja Etelä-Hämeen vaalipiirissä lokakuussa 1930.

Puolue	HML	Vanaja	HML mlk	Vaalipiiri
Kommunistit	0	0	0	0
muutos	-5.5	-8.6	-4.4	-12.0
SDP	30.8	51.3	45.0	47.7
muutos	+1.5	-2.0	-1.0	+6.3
Pien.vilj.	0	0	0	2.7
muutos	0	-1.4	0	+0.9
Maalaisliitto	1.7	9.5	5.6	14.0
muutos	+0.5	+0.5	+0.3	+0.1
Edistys	13.2	5.7	7.0	8.5
muutos	+0.8	+0.4	+0.7	-0.8
Kokoomus	53.8	32.5	41.9	26.6
muutos	+2.5	+10.4	+3.4	+5.9
Muut ja hylätyt	0.5	1.0	0.5	0.5
Yhteensä	100.0	100.0	100.0	100.0
Äänestäneitä	2975	1361	1002	65 953
Äänestys-				
prosentti	72.5	77.1	77.5	68.8
muutos	+14.8	+12.6	+13.0	+8.6

Lähde: Vaalitulasto 14 ja 15. SVT XXIX.

²¹⁸ Hämeen K. 24.10.1930, Vanajan kirje, nimim. *Setä*.

5.2. ”Pois punainen valta kunnanvaltuustoista!”

Isänmaalliselle vaaliliitolle voitokkaiden eduskuntavaalien jälkeen Suomen Lukon Etelä-Hämeen piiri käänsi katseensa pian joulukuun alussa pidettäviin kunnallisvaaleihin ja myös vuoden 1932 puolella pidettäviin presidentinvaaleihin. Piirin johtaja Veli Nieminen määräsi luotettuja lukkolaisia ’tukimiehiä’ seuraamaan tarkasti ”punaisten toimintaa”. Vaaliluetteloiden hankkiminen oli asialistalla ensimmäisenä, koska junttatyö tuli järjestää niiden pohjalle. ”Punainen sanomalehti” Hämeen Kansa oli ilmoitusboikotissa, jotta sen talous joutuisi ahdinkoon.²¹⁹ Kehotusta valvoi nähtävästi kanslisti ja kyyditsijä Ensio Aunio, joka lähetti hämeenlinnalaisille liikemiehille uhkauskirjeitä Suomen Lukon leimalla varustettuna, jotta he lopettaisivat mainostamisen Hämeen Kansassa.²²⁰ Eduskuntavaalien alla järjestetty Suomen Lukon vaalityö oli onnistunut ilmeisesti niin hyvin, että sen pohjalle järjestettiin myös kunnallisvaalityö. Vaalityölle olikin lapualaisesta näkökulmasta tarvetta, sillä Hämeen kunnanvaltuustoista vuosina 1929 – 1930 peräti 69,2 % oli vasemmistoenemmistöisiä. Yhdessätoista Hämeen kunnanvaltuustossa vasemmistolla oli 2/3 määräänemmistö. Tällä tavoin mitattuna Häme oli ylivoimaisesti Suomen ’punaisin’ maakunta.²²¹

Jako punaisiin ja valkoisiin tuli joulukuun alun kunnallisvaaleissa esille vielä eduskuntavaaleja enemmän. Nyt sana kommunisti oli korvattu sanalla punainen, jonka sisältö oli tutumpi sisällissodan raskaasti kokeneessa Etelä-Hämeessä. Punaisuuden vastustaminen lavensi aikaisempaa viholliskuvaa. Se sisälsi kommunistien lisäksi sosialidemokraatit. Lapuan liike rakensi retoriikallaan mielikuvaa edelleen käynnissä olevasta sisällissodasta käyttäessä kansalaisista nimityksiä punainen ja valkoinen. Vaalikehotuksissa Hämeen Sanomat kirjoitti suurin kirjaimin lehden yläreunoissa ”Pois punainen valta Etelä-Hämeen kunnanvaltuustoista!”²²² Samalla otsikolla se varusti pääkirjoituksena juuri ennen vaaleja.²²³ Hämeenlinnan kaupunginvaltuuston vaalien listoissa sosialidemokraattien listat saivat Hämeen Sanomissa lisänimen ”Kommunistien suosijain ja sosialistien lista”.²²⁴

²¹⁹ HMA, Felix Seppälän kokoelma, Kansio 5, Muut asiakirjat, Veli Niemisen kirje Tukimiehille ja iskujoukoille.

²²⁰ Ed. Myllymäen puheenvuoro eduskunnassa 24.10.1930. Vp. II 1930 ptk., 74.

²²¹ Tilastokatsauksia 1931. N:o 8. Elokuu, 43-46. Katsauksessa ei ole eroteltu Pohjois- ja Etelä-Hämettä.

²²² HäSa, esim. 30.11.1930.

²²³ HäSa 2.12.1930.

²²⁴ HäSa 3.12.1930.

Suomen Lukon Hämeenlinnan ja Lähiseudun paikallisosasto perustettiin Lapuan liikkeelle epäedullisissa olosuhteissa 17.10.1930. Tuolloin Suomen Lukon maine laeille kuuliaisena lapualaisjärjestönä oli viimeistään jo murentunut, kun järjestön sihteeri Mikko Jaskari oli sekaantunut mukaan kaikkien tuomitsemaan tekoon.²²⁵ Hämeen Sanomat mainitsi, että osaston johtokuntaan valittiin kolme kaupungin ja kaksi molempien maalaiskuntien edustajaa. Johtokunnan jäsenten nimiä lehti ei tuonut julki.²²⁶ Muista lähteistä kuitenkin ilmenee, että paikallisosaston puheenjohtajaksi tuli jo aiemmista lapualaisyhteyksistä tuttu kauppaneuvos A. Gust. Skogster. Hänen liikkeensä konttoripäällikkö Vilho Nyman kuului paikallisosaston johtokuntaan ja toimi sihteerinä.²²⁷

Mahdollisena motiivina paikallisosaston perustamiselle oli kunnallisvaaleihin liittyvä vaalityö. Eduskuntavaaleista tutut isänmaalliset vaaliliitot saivat jatkoa, kun sellaiset solmittiin kokoomuksen piiritoimikunnan mukaan jokaisessa piirin kunnassa.²²⁸ Vanajassa aloitettiin vaalilistojen puhdistus. Kunnallislakien nojalla kommunistit voitiin sulkea vaalien ulkopuolelle. Janakkalan piirin nimismies toimitti Vanajan keskusvaalilautakunnalle nimilistoja kommunisteista. Muutamien kohdalla kommunistisuuden osoitukseksi riitti aikaisempi toimiminen lakkautetussa Suomen Ammattijärjestössä, SAJ:ssa. Keskusvaalilautakunnan jäsenet Väinö Tiirikala ja Aarno Parkku yrittivät sulkea vasemmiston ehdokkaita pois, koska heillä oli monien kohdalla ”aiheellisia epäilyksiä”, että he ovat toimineet kommunistisissa järjestöissä.²²⁹ Vaalilistojen hylkäämisistä ei ole kuitenkaan uutisia. Todennäköistä on, että ainakaan sosialidemokraattien asettamia listoja ei hylätty, koska muuten Hämeen Kansasta löytyisi varmasti uutisia tapahtuneesta. Hämeenlinnan maalaiskunnassa ehdotettiin yhden listan hylkäämistä kommunistisena, mutta maaherra kumosi päätöksen.²³⁰

²²⁵ Ruuskanen 2006, 201-202.

²²⁶ HäSa 18.10.1930, Suomen Lukko, uutinen.

²²⁷ Raninen 1931, 196-197, 207-208.

²²⁸ PTA, Kansallinen Kokoomus, Kansio Eb 2: Piiriliitosten toimintakertomuksia 1919-1945, D. Hämeen l. eteläinen piiri, Piiritoimikunnan kertomus Etelä-Hämeen Kansallisliiton toiminnasta v. 1930; Ainakin Hämeenlinnassa ja Vanajassa tehtiin Isänmaalliset vaaliliitot. Ks. HäSa 30.10.1930, Isänmaalliset valitsijat, uutinen; Hämeenlinnan Kansallisen Edistysseuran ptk. 25.10.1930, Side 2. Hämeenlinnan Kansallisen Edistysseuran arkisto, HMA; Vilkuja 2004, 340.

²²⁹ HMA, LHA, LKA, Kansio Ea: 484, I osaston saapuneet kirjeet 1930, KD 289/295, Janakkalan piirin nimismiehen kirje maaherralle 9.11.1930.

²³⁰ Häme 20.11.1930, Maalaiskunnassakaan ei ehdotettu kommunisteja valtuustoon, uutinen.

Hämeen osalta vaalit olivat porvaripuolueille voitokkaat. Yhteenlasketut äänet menivät jokseenkin tasan, kun edellisissä vaaleissa vasemmisto oli saanut yli 2/3 kaikista äänistä.²³¹

Hämeen Sanomien mukaan Etelä-Hämeessä porvarilliset puolueet saivat yhteensä yli 30 valtuustopaikkaa enemmän kuin edellisissä kunnallisvaaleissa. Samalla ”isänmaallisten edustajien” määrä nousi yhteenlaskettuna ohi ”punaisten” edustajien.²³²

Hämeenlinnassa ja Hämeenlinnan maalaiskunnassa valtuustojen paikkajaot jäivät ennalleen. Kaupungissa porvarit saivat tutun 2/3 määränemmistön ja maalaiskunnassa säilyi porvarien niukka enemmistö. Vanajassa asetelma kääntyi päällelleen. Vasemmisto menetti enemmistönsä. Ennen valtuustopaikat olivat menneet vasemmistolle 9-6, mutta vuoden 1930 vaaleissa porvarilliset puolueet saivat voiton sosialisteista 8-7 vain kuuden äänen erolla.²³³ Hämeen Kansa nimitti Vanajan vaaleja terrorivaaleiksi. Lehti otti taas esille työnantajien uhkailut työntekijöiden irtisanomisista vaalien alla. Kerrottiin myös miesten kulkeneen mökistä mökkiin uhkailemassa virheellisesti julkisista vaaleista, joissa saataisiin selville sosialisteja äänestäneet. Vaalipaikoilla oli ollut vaalivartiota, jotka yrittivät käännättää vasemmiston äänestäjiä.²³⁴ Vanajan kunnallisvaalien tuloksista tehtiin valitus, mutta se hylättiin korkeimmassa hallinto-oikeudessa.²³⁵

Vuoden 1930 kunnallisvaalit olivat käännekohta Vanajan kunnalliselämässä. Kymmenen edellisen vuoden ajan vasemmisto oli hallinnut kunnanvaltuustoa. Vuosina 1922 – 1924 vasemmistolla oli jopa 2/3 määränemmistö Vanajan kunnanvaltuustossa.²³⁶ Lapuan liikkeen toimintatavat mahdollistivat muutoksen kunnalliseen elämään. Lapuan liikkeen turvin valta palautettiin ’oikeisiin käsiin’ sisällissodan voittajille. Vanajasta raportoidut mahdolliset demokratian loukkaukset ja taistelumieliala vasemmistolaisia kohtaan ovat tavallaan ymmärrettävimpiä juuri Vanajassa. Lapuan liikkeen turvin Vanajassa kammettiin väkisin sivuun vahva vasemmisto. Hämeenlinnassa ja maalaiskunnassa oli jo valmiiksi porvarillinen enemmistö ja odotettavissa oli porvarihegemonian jatkuvuus varsinkin, kun osalta

²³¹ Tilastokatsauksia 1931. N:o 8. Elokuu, 45-46. Katsauksessa ei ole eroteltu Pohjois- ja Etelä-Hämettä.

²³² HäSa 9.12.1930, Punainen valta murtunut Etelä-Hämeen kunnanvaltuustoissa, uutinen.

²³³ HäSa 5.12.1930, Hämeenlinnassa jäivät suhteet ennalleen, uutinen; HäSa 6.12.1930, Loistavan vaalivoiton ovat isänmaalliset puolueet saavuttaneet Etelä-Hämeessä, uutinen; Vanajan tuloksesta myös Vilkuna 2004, 340-341.

²³⁴ Hämeen K. 5.12.1930, Lapualaišhuligaanit harjoittaneet törkeätä peliä vaalivapautta vastaan, uutinen; 9.12.1930, Terroria vaalivapauden tilalla, pääk.; 10.12.1930, Vanajan kirje, nimim. *Setä*.

²³⁵ Hämeen K. 7.8.1931, Vanajan kunnallisvaaleja ei kumota, uutinen.

²³⁶ Vilkuna 2004, 341.

vasemmiston äänestäjistä (kommunisteilta) oli estetty äänestäminen uusien lakimuutosten turvin.

Kerran kunnanvaltuuston vallattuaan porvarilliset puolueet eivät irrottaneet otettaan vallankahvasta Vanajassa. Kunnanvaltuusto pysyi porvarillisten puolueiden hallussa vuoteen 1945 saakka. Vuoden 1930 vaalien jälkeen kunnanvaltuuston puheenjohtajaksi nousi agronomi Sakari Honkala. Hän toimi puheenjohtajana aina vuoteen 1945 saakka.²³⁷ Ensi töikseen keväällä 1931 uusi kunnanvaltuusto erotti sosialidemokraattisen kunnankamreerin. Erottaminen tapahtui Hämeen Kansan mukaan poliittisin perustein. Asiasta kehkeytyi riitaa ja sosialidemokraattiset valtuutetut vaikeuttivat uuden kunnankamreerin valintaa poistumalla kokouksesta, jossa asiaa käsiteltiin.²³⁸

Suomen Lukon Etelä-Hämeen piirijärjestö korvattiin joulukuussa 1930 vasta perustetun Lapuan Liike ry:n piirijärjestöllä.²³⁹ Seuraavana vuonna perustettiin Lapuan Liikkeen paikallisosasto Suomen Lukon vastaavan tilalle.²⁴⁰ Suomen Lukon piiri- ja paikallisosaston elinkaari jäi varsin lyhyeksi, mutta vaikutukseltaan sitä ei tule aliarvioida. Piirijärjestö aloitti toimintansa laillisella ja avoimella pohjalla, mutta toiminta muuttui hämäräperäiseksi varsin nopeasti. Järjestössä mukana ollut Ensio Aunio otti osaa kyydityksiin ja samoin piiritoimikunnan jäsenen A. Gust. Skogsterin poika Anders Skogster. Piirijärjestöstä kehittyi isänmaallisen vaaliliiton koneisto. Se antoi ohjeita, joissa perusteltiin väkivaltaa ja painostusta vaalivoiton saavuttamiseksi. Väkivaltaa ei ilmeisesti kuitenkaan esiintynyt. Suomen Lukon osuutta vaalien lopputulokseen on vaikea osoittaa. Joka tapauksessa isänmaallisen vaaliliiton tulos vuoden 1930 eduskuntavaaleissa Etelä-Hämeessä oli menestys ja työtä päätettiin jatkaa heti kunnallisvaaleissa ja vuoden 1931 presidentinvaaleissa. Suomen Lukon vaalityöllä nähtiin siis olleen vaikutusta.

²³⁷ Vilkuna 2004, 341, 345.

²³⁸ Hämeen K. 27.3.1931, Arveluttava askel kohti terrorismia, uutinen; 29.4.1931, Vanajan kunnankamreerin valinta jäi keskeneräiseksi, uutinen; 29.4.1931, Vanajan kunnanvaltuuston kokouksessa, uutinen; HäSa 29.4.1931, Vanajan punaiset valtuusmiehet, uutinen; Hakalehto 1979, 359.

²³⁹ KA, Suomen 1920-40 -luvun Historian Säätiön arkisto, Kansio Säätiö 30, Veli Niemisen kirje Lapuan Liikkeen kansliaan 22.12.1930.

²⁴⁰ HäSa 14.2.1931, Lapuanliike, uutinen.

6. SYKSYN 1930 PYSÄYTYSKUVA: LAPUALAISET ILMOITTAUTUJAIN AINEISTON VALOSSA

Ståhlbergin kyyditystä 14.10.1930 pidetään yleensä merkittävänä Lapuan liikkeen kannatuspohjan romahtamisena.²⁴¹ Teko antoi keskustaporvareille syyn rikkoa linnarauha Lapuan liikkeen kanssa. Porvarillinen laillisuusrintama oli kytenyt pinnan alla jo jonkin aikaa, mutta tulevien vaalien yhteiset tavoitteen estivät kritiikin esittämisen aikaisemmin.²⁴² Hämeenlinnan seudulla Lapuan liike ei hiljentynyt Ståhlbergin kyydityksen jälkeen. Seudulla otettiin innokkaasti osaa kyyditsijöiden joukkoilmoittautumisiin, perustettiin Suomen Lukon paikallisosasto, Vapaan Työväenliiton paikallisyhdistys²⁴³ ja oltiin innokkaasti mukana puuhaamassa uutta lapualaisjärjestöä Lapuan Liike ry:tä.

Ståhlbergin kyydityksen jälkeen alkoivat kyyditsijöiden joukkoilmoittautumiset. Ne olivat vastalause käynnistyneille poliisitukimuksille ja niillä pyrittiin myös moraaliseen voittoon: kyyditsijät olivat ryhtyneet hävittämään kommunismia jo kesällä jolloin eduskunta oli vielä riidellyt kommunistilaeista.²⁴⁴ Ensimmäinen 404 henkilön nimet kattava ilmoittautumiskirjelmä jätettiin sisäministeri Kuokkaselle 20.10.1930. Ilmoittautujat olivat kokoontuneet Helsinkiin, missä he allekirjoittivat ottavansa vastuun vuoden 1930 kyydityksistä. Hämeenlinnan seudulta ainoana Helsingissä oli mukana ylioppilas Reino Häggström.²⁴⁵ Kyyditsijöiksi ilmoittautuneet selittivät tehneensä velvollisuutensa isänmaan puolesta kyyditsemällä maanpetoksellisia henkilöitä itään. Joukkoilmoittautumiseen ryhdyttiin, kun hallitus oli yrittänyt saada oikeuteen kommunistiedustajien, Pekkalan ja Rötjön, ja eduskunnan varapuhemiehen sosialidemokraatti Väinö Hakkilan kyyditsijät. Kyseessä oli siis joukkomielenosoitus lapualaiden puolesta. Ilmoittautujat pyrkivät saamaan hallituksen ja eduskunnan keskittymään heidän mielestään olennaiseen eli kommunistilakien

²⁴¹ Esim. Ahti 1990, 127; Perälä 1998, 174-181; Siltala 2005, 187.

²⁴² Siltala 2005, 190; Perälä 1998, 152-156.

²⁴³ Vapaan Työväenliiton paikallisyhdistys perustettiin Hämeenlinnaan samana päivänä kuin Suomen Lukon paikallisosasto. Vapaan Työväenliiton paikallisyhdistys tuli kantamaan huolta 'valkoisten työläisten' asemasta. Se yritti tehdä tunnetuksi yhdistystään ja lobata työnantajia suosimaan ensisijaisesti 'valkoisia työläisiä'. Vapaaseen Työväenliittoon liittyi 'valkoisen Suomen' propaganda-ase vainotuista 'valkoisista työläisistä'. Porvarillisessa retoriikassa työmaaterrorista tuli liioiteltu intohimoja herättävä poliittinen aihe 1920-luvulla. Lapualaisjärjestöt tähtäsivät 'valkoisten työläisten' suojelemiseen ja työmaaterrorin poistamiseen ja onnistuivatkin lakimuutoksissa. Vapaan Työväenliiton toiminta liittyi samoihin teemoihin ja näin ollen se olikin lähellä lapualaisjärjestöjä. HäSa 17.10.1930, Vapaan Työväenliiton keskushallituksen puheenjohtaja E. Hedborg puhuu tänään perjantaina klo 19 Suojeluskuntatalon juhlasalissa, ilmoitus; HäSa 18.10.1930, Vapaan Työväenliiton paikallisyhdistys perustettu Hämeenlinnaan, uutinen; HMA, Vapaa Työväenyhdistys Hämeenlinna ry:n arkisto, Pöytäkirjat 1930-1935; Selen 2001, 317-320; Siltala 2005, 44.

²⁴⁴ Ruuskanen 2006, 202.

²⁴⁵ LHA, LKA, Ea: 481, I osaston saapuneet kirjeet 1930, KD 382/97. HMA.

säätämiseen ja puolue-etujen unohtamiseen. Mielenosoituksella pyrittiin näyttämään kansanliikkeen rehtiys ja voima Ståhlbergin kyydityksen jälkeisessä epäsuotuisassa tilanteessa.²⁴⁶

Ilmoittautujien esiintymisestä Helsingissä ei muodostunut suurta voimannäytöstä tai moraalista voittoa lapualaisille. Keskustaporvarillinen lehdistö ei lämmennyt mielenosoitukselle, vaan pikemminkin se vaati perusteellisia tutkimuksia ja totuutta kyydityksistä. Porvarilliseen hegemoniaan ei yksinkertaisesti ollut enää paluuta.²⁴⁷ Lapuan liikkeen vaisua esiintymistä Helsingissä paikattiin kunnallisilla kokouksilla, joissa kerättiin lisää henkilöitä ilmoittautumiskirjelmiin. Ilmoittautumisia jatkui lähes vuoden 1930 loppuun saakka. Nimiä lienee kertynyt yhteensä noin 8 500. Kertynyt aineisto on *Siltalan* mukaan paras mittari Lapuan liikkeen todelliselle kannatukselle ja maantieteelliselle jakaantumiselle. Kannatusvaihtelut lääneittäin ja paikkakunnittain antavat suuntaa Lapuan liikkeen todellisesta kannatuksesta verrattuna esimerkiksi talonpoikaismarssiin. Aineiston avulla voidaan mitata suoraa myös lapualaisten sosiaalista rakennetta, koska nimensä perään ilmoittautujat kirjoittivat ammattinsa tai oppiarvonsa.²⁴⁸

Ensimmäinen ilmoittautumiskirjelmä ja sitä seuranneet paikkakunta-kohtaiset kirjelmät kuuluivat²⁴⁹

”Me allekirjoittaneet ilmoitamme täten olleemme osallisina erinäisten maanpetoksellisten aineiden kiinniottamisessa ja kuljettamisessa sillä tavalla kuin itse kukin asiain yksityisessä tutkimuksessa ilmoitamme.

Osa meistä on ollut vain isänmaalliseen toimintaa innoittajina.

Me olemme tehneet kaikki tekomme sekä siinä mielessä, että kansamme heräisi huomaamaan sen vetelyyden ja saamattomuuden, millä maassamme monet vuodet on sallittu maanpetoksellisten kommunistien yhä röyhkeämmäksi paisunutta vallattomuutta yhteiskuntajärjestystämme ja vapauttamme vastaan että myös saadaksemme maan hallituksen ja eduskunnan ryhtymään vakaviin toimiin asian korjaamiseksi kommunismin hävittämiseksi ja yhteiskunnallisen elämän pelastamiseksi maanpetoksellisesta kuonasta sekä yhteiskuntaelämään syöpyneestä turmeltuneisuudesta ja mädännäisyydestä. Me olemme varmoja siitä, että se kansanliike, jonka keskuudessa ja innoittamina olemme työssä olleet, jatkuvasti jaksaa ja kykenee herättämään ja ylläpitämään sitä tervettä isänmaallista mieltä, jonka innoittamat vaaran uhatessa isänmaata ovat valmiit siirtymään sanoista uhrautuviin tekoihin ja me jäämme odottamaan, että eduskunnan nykyinen isänmaallisten puolueiden enemmistö unohtaen puoluevastakkaisuudet ja muistaen vastuunalaisen tehtävänsä vakavasti ryhtyisi yhteisin voimin yksimielisesti lainsäädännön kehittämiseen sellaiseen terveeseen suuntaan, ettei kansalaisten

²⁴⁶ Siltala 1984, 17-18.

²⁴⁷ Siltala 1984, 17-18; Ks. lehdistön suhtautumista ilmoittautumisiin lisäksi Perälä 1998, 156-160.

²⁴⁸ Siltala 1984, 16-19. Marssijoita tutkimalla ei voida tehdä kovinkaan pitkälle meneviä analyyseja, koska otanta on vääristynyt maakunnittain. Marssin tahdottiin näyttävän, että Lapuan liikkeen kannatus ulottuu koko Suomeen ja paikoitellen marssijoita jouduttiin värväämään. Lisäksi talonpoikaismarssi osui ajankohtaan, jolloin Lapuan liikkeen kannatus oli korkeimmillaan yhdistäen porvarillisesti ajattelevia kansalaisia yli puoluerajojen.

²⁴⁹ HMA, LHA, LKA, Kansio Ea: 487, I osaston saapuneet kirjeet 1931, KD 97/326, 151/330 ja 211/335; Ruuskanen 2006, 208-209; Siltala 1984, 17-18.

enää tarvitse ryhtyä oma-aloitteeseen toimintaan oikeuden ja vanhurskauden vaatimusten toteuttamiseksi kansan elämässä.”

Julistuksen alla oli lapualaisten allekirjoitukset ja ammatit. Mitä sitten nimen kirjoittaminen ilmoittautumiskirjelmään merkitsi? Kirjoittajat tiesivät mihin he laittoivat nimensä. Siitä kertoo sympatisoijien usein käyttämä radikaali kielenkäyttö kuulusteluissa, joissa he toistivat samoja teemoja kuin kirjelmän aloitustekstissä. Allekirjoittajat hyväksyivät kyyditykset, koska kommunismi piti hävittää isänmaasta heidän mielestään keinolla millä hyvänsä. Ilmoittautajat pyrkivät kyyditsijöiden joukkoarmahdukseen. Tulos oli päinvastainen, kun virkakoneisto alkoi toimia ja itsensä ilmiantaneet kyyditsijät joutuivat oikeuteen. Ilmoittautumisaineisto tuo esille Lapuan liikkeen kantajoukon, joka ei nähnyt ongelmaa ulkoparlamentaarisessa liikehdinnässä. Samalla lapualaisten joukko kutistuu melkoisesti, mutta toisaalta vakiintuu vuoteen 1932 saakka. Yleisporvarillinen mielipide oli vielä kesällä 1930 antikommunistinen ja Lapuan liikettä myötäilevä. Antikommunistisuus säilyi, mutta yleisporvarillinen mielipide kääntyi Lapuan liikettä vastaan syksyyn tultaessa. Ilmoittautajat tukivat Lapuan liikettä ja sen ulkoparlamentaarisia menettelytapoja vielä mielipideilmaston kääntyessä sitä vastaan.²⁵⁰

Hämeenlinnassa kyydityksiä puolustaneet kokoontuivat 22.10 ja Vanajassa 24.10. Hämeenlinnan maalaiskunnassa nimet ilmoittautumiskirjelmään kerättiin 27.10.1930. Hämeenlinnassa nimiä kertyi 74, Vanajassa 83 ja maalaiskunnassa 40.²⁵¹ Olen tilastoinut kaikki ilmoittautujat ja sijoittanut heidät statusluokituksen mukaan samalla tavalla kuin talonpoikaismarssin osalta. Hämeenlinnan osalta on jäänyt tunnistamatta yhdeksän nimeä ja luokittelematta on jäänyt kolme ammattia ilmoittautujan epäselvän käsialan vuoksi. Vanajalaisista viiden henkilön nimi ja kahden ammatti on jäänyt tunnistamatta. Hämeenlinnan maalaiskunnan osalta kaikkien ilmoittautuneiden nimet, ammatit ja syntymäajat ovat selvillä. Tämä johtuu puhtaaksi kirjoitetuista poliisikuulusteludokumentista, josta selviää ilmoittautuneiden tiedot.

Ilmoittautuja-aineistoa on hedelmällistä verrata talonpoikaismarssianalyysiin. Ennakolta voisi olettaa, että lähes kaikki marssijat olisivat myös ilmoittautujien joukossa varsinkin, kun ilmoittautuneita oli marssijoita enemmän. Lisäksi on tarkasteltava jättäytykö ilmoittautumisvaiheessa lapualaisten joukosta pois aikaisemmin aktiivisesti mukana olleita

²⁵⁰ Siltala 1984, 20.

²⁵¹ HMA, LHA, LKA, Kansio Ea: 487, I osaston saapuneet kirjeet 1931, KD 97/326, 151/330 ja 211/335.

lapualaisia. Oliko orastava laillisuusrintama muodostumassa syksyllä 1930? On myös mahdollista tarkastella suojeluskuntalaisten ja sen päällystön osuutta ilmoittautuja-aineistossa. Oliko ilmoittautujilla muita yhteisiä nimittäjiä kuin suojeluskuntalaisuus? Ammattipohjaisen statusluokituksen avulla voidaan selvittää millaiset ryhmät muodostivat Lapuan liikkeen Hämeenlinnan seudulla syksyllä 1930. Edelleen voidaan jäljittää erilaisten sosiaalisten verkostojen aktivoituminen ilmoittautumisaineistosta.

TAULUKKO 6. Hämeenlinnan seudun ilmoittautujien ammatillinen jakauma lukumääränä/prosentteina, keski-ikä ja suojeluskuntalaisten osuus.

Ammatti	HML	Vanaja	HML mlk	HML seutu
1. Maanviljelijät	0/0	51/62	6/15	57/29
2. Virkamieskunta ja vapaan ammatin harjoittajat	14/19	10/12	5/13	29/15
2.1. Vapaat ammatit	6/8	2/2	0/0	8/4
2.2. Ylempi virkamieskunta	0/0	1/1	3/7	4/2
2.3. Papisto	1/1	1/1	0/0	2/1
2.4. Opettajat	2/3	3/4	1/3	6/3
2.5. Ylioppilaat	5/7	3/4	1/3	9/5
3. Toimenhaltijat ja virkailijat	2/3	4/5	13/32	19/10
4. Liike-elämä	49/66	12/14	9/22	70/36
4.1. Johtokerros	19/26	2/2	1/3	22/11
4.2. Pienyrittäjät	15/20	1/1	3/7	19/10
4.3. Toimihenkilöt	15/20	9/11	5/12	29/15
5. Työväestö	6/8	4/5	7/18	17/9
Luokittelematta	3/4	2/2	0/0	5/3
YHTEENSÄ	74/100	83/100	40/100	197/100
Suojeluskuntiin kuuluneiden prosentuaalinen osuus tunnistetuista nimistä.	61,5 %	61,5 %	42,5 %	57,5 %

Lähteet: HMA, LHA, LKA, Kansio Ea: 487, I osaston saapuneet kirjeet 1931, KD 97/326, 151/330 ja 211/335; Ilmoittautuneiden ammatteja ja suojeluskuntalaisuudesta saatu lisäksi useista lähteistä, ks. tarkemmin Liite 1.

Ilmoittautumaan osallisiksi kyydityksiin ei kutsuttu ketään lehtien välityksillä Hämeenlinnan seudulla. Ilmoittautumisprosessista paikallisella tasolla tiesivät vain tietyissä sosiaalisissa verkostoissa olleet henkilöt. Suomen Lukon piiri- tai paikallisosaston osuutta ilmoittautumiskirjelmien alullepanosta ei ole viitteitä, mutta se ei sulje pois vaihtoehtoa.

Hämeenlinnassa toimeen ryhdyttiin ensiksi, vain kaksi päivää ensimmäisen Helsingissä jätetyn ilmoittautumiskirjelmän jälkeen. Vierekkäin on ollut kaksi listaa nähtävästi asian toimittamisen jouduttamiseksi. Ensimmäisen listan ensimmäisten nimien joukossa on tunnettuja lapualaisia: Suomen Lukon ja Lapuan liikkeen valtuuskunnan Veli Nieminen, kyyditsijä Arvo Nikko, kyyditsijöiden asianajaja Tuomo Hyrkki, monessa mukana olleet lehtori Felix Seppälä ja pankinjohtaja H. I. Paasikivi. Toisen listan ensimmäiset kolme nimeä ovat kyyditsijä Ensio Aunio, Hämeen Sanomien päätoimittaja Aarne Kauhtio ja kyyditsijä Juho Pertteli Laakso.

Verrattuna talonpoikaismarssiin, ilmoittautuminen Hämeenlinnassa ei enää ollut innokkaiden suojeluskuntalaisten projekti. Talonpoikaismarssia voidaan hyvällä syyllä kutsua suojeluskuntamarssiksi Hämeenlinnan osalta, mutta ilmoittautujista varmuudella enää noin 60 % kuului paikallissuojelukuntaan. Suojeluskunta ei Hämeenlinnassa ollut ilmoittautumiskirjelmän osalta niin merkittävä verkosto kuin se oli ollut talonpoikaismarssin järjestelyssä. Puolueista kokoomus oli henkisesti lähimpänä Lapuan liikettä. Vuoden 1930 kokoomuksen Hämeenlinnan paikallisjärjestön johtokunnan jäsenistä ja luottamustoimiin valituista viisi yhdestätoista miehestä laittoi nimensä ilmoittautumiskirjelmään.²⁵² Jonkinlaista lapualaisaktivismia on siis nähtävissä, mutta osallistumisaste ilmoittautumiseen on silti niin alhainen, että lapualaisaktivismiin ei voida katsoa alkaneen kokoomuksen paikallisjärjestöstä.

Hämeenlinnan Kauppayhdistyksen jäsenillä oli erittäin vahva panos ilmoittautumiskirjelmässä. Sen vuoden 1930 luottamustoimissa olevista henkilöistä kahdeksan yhdestätoista kirjoitti nimensä ilmoittautumiskirjelmään. Kauppayhdistyksen varapuheenjohtajana ja johtokunnan jäsenenä oli tuolloin Suomen Lukon piiritoimikunnan A. Gust. Skogster. Mahdollisesti hänen kauttaan tieto ilmoittautumiskirjelmästä levisi nopeasti kauppayhdistyksen luottamushenkilöille ja rivijäsenille. Itsenäiset yrittäjät, kauppiat ja kirjakauppiat eturivissä, osallistuivat ahkerasti nimenkeruutalkoisiin. Ilmoittautuneista kauppiaista käytännössä kaikki kuuluivat Hämeenlinnan Kauppayhdistykseen. Kaikista tunnistettavista 65 ilmoittautujasta 18, eli peräti lähes kolmannes, kuului Hämeenlinnan Kauppayhdistykseen. Luku saattaisi laskea, jos kaikki nimet tunnistettaisiin, mutta silti

²⁵² Luottamustoimiin on laskettu johtokunnan jäsenyyden tai varajäsenyyden lisäksi edustaminen paikallisjärjestöä Etelä-Hämeen kansallisliiton vuosikokoukseen. Naisjäseniä en ole sisällyttänyt lukuun, koska lapualaisaktivismi oli seudulla täydellisesti miesten projekti. Ainoa nainen, joka ilmoittautui oli Lotta Svärd – järjestön paikallisosaston perustajajäsen Hilda Eklöf. PTA, Hämeenlinnan Kansallisseura, Kansio Ca: Pöytäkirjoja ja kirjeitä 1921-1944, Sekalaista kirjeenvaihtoa, Kertomus Hämeenlinnan Kansallisseuran toiminnasta v. 1930.

kauppayhdistyksen jäsenyys yhdisti monia lapualaisia. Tämä seikka ei silti oikeuta vetämään yhtäläisyysmerkkejä kauppayhdistyksen jäsenten ja lapualaisten välille, mutta se kertoo liike-elämän lapualaissympatioista ja tietyn sosiaalisen verkoston aktivoitumisesta.²⁵³

Hämeenlinnan ilmoittautujista 2/3 kuului statukseltaan liike-elämään. Liike-elämän johto veti mukanaan ilmoittautumaan liikkeiden toimihenkilöt ja itsenäiset yrittäjät, lähinnä kauppiaat, saapuivat myös paikalle mukanaan muutamia liikeapulaisia. Nousu on melkoinen verrattuna talonpoikaismarssijoihin, joista kolmannes kuului liike-elämään. Toisaalta Hämeenlinnan talonpoikaismarssijoista 17 henkilöä jäi ilman ammatillista statusluokitusta ja heidän joukossaan on saattanut olla paljon liike-elämän edustajia. Silti liike-elämän palveluksessa olleiden joukko kasvaa melkoisesti syksyn ilmoittautumiskirjelmän osalta vapaan ammatin harjoittajien kustannuksella. Syksyyn 1930 tultaessa Lapuan liike oli muuttunut Hämeenlinnassa selvästi liike-elämän projektiksi. Tulos ei ole yllättävä kaupunkimaisessa ympäristössä.²⁵⁴ Syynä Lapuan liikkeen vetovoimaan liike-elämän keskuudessa saattoi olla konkreettinen negatiivinen kokemus sisällissodasta, joka piti yllä revanssimielialaa. Ilmeisesti lähes kaikki kaupungin kaupat, pankit ja tehtaat ryöstettiin sisällissodan aikana. Liike-elämän edustajia joutui myös pidätetyiksi, vangituiksi ja kotietsintöjen uhreiksi vuosina 1917 – 1918.²⁵⁵

Vapaiden ammatinharjoittajien lukumäärä talonpoikaismarssista laskee yhden henkilön verran Hämeenlinnassa. Näin ollen vapaiden ammatinharjoittajien prosentuaalinen osuus supistuu merkittävästi. Vapaiden ammatinharjoittajien ilmoittautajat eivät myöskään ole sama ryhmä, joka marssi Helsinkiin. Kolmetoista vapaata ammatinharjoittajaa oli mukana marssilla ja heistä enää seitsemän ilmoittautui kyyditysten aatteellisiksi kannattajiksi syksyllä. Uutena ryhmänä olivat mukana ylioppilaat viiden henkilön edustuksella. Uusi ryhmä oli myös työväestö, johon kuuluvia ilmoittautui kuusi henkilöä.

Yksittäisten työpaikkojen henkilökunnan ilmoittautumisista on myös viitteitä. Moni Skogsterin kauppahuoneen työntekijä tuli myös ilmoittautumaan konttoripäällikkö Vilho Nymanin johdolla. Myös itse kauppaneuvos A. Gust. Skogster ja hänen poikansa Anders

²⁵³ Vertaa ilmoittautumiskirjelmää ja Ranisen teoksen matrikkeliösuutta kauppayhdistyksen jäsenistä. Raninen 1931, 173-212.

²⁵⁴ Siltala 1984, 30.

²⁵⁵ Ks. Koskimies 1966, 595-605; Korjus 1998, 31-32; Arvi A. Kariston päiväkirja 17.2., 13.4.1918.

Skogster kävivät ilmoittautumassa.²⁵⁶ Kaupunginteurastamon neljä työväestöön kuulunutta ilmoittautujaa allekirjoittivat kirjelmän ilmeisesti teurastamon hallimestarin ja innokkaan suojeluskuntalaisen Arvo Yrjölän johdolla.²⁵⁷ Arvi A. Karisto ja hänen kirjapainon viisi liike-elämään kuulunutta työntekijää ilmoittautuivat kyyditysten aatteellisiksi kannattajiksi.²⁵⁸

Kariston kirjapaino julkaisi 1930-luvulla myös pohjoismaisia työläiskirjailijoita, jota voidaan pitää poikkeuksena Suomessa.²⁵⁹ Mikä selittää laillisuusmiehenä jälkipolvien tunteman Kariston osanoton ulkoparlamentaarisia menettelytapoja puolustaneeseen tekoon?²⁶⁰ Ensinnäkin sosiaalinen paine saattoi kasvaa liian suureksi jättäytyä pois ilmoittautumisesta. Karisto kuului kauppayhdistykseen, suojeluskuntaan ja Lapuan liikkeen linjat omaksuneen Hämeen Sanomien johtokuntaan.²⁶¹ Kariston hyvin tuntemat henkilöt olivat menossa ilmoittautumaan ja sosiaalinen paine tilanteessa, jossa henkilön piti osoittaa isänmaallisuutensa tai lukeutua isänmaattomaksi, kävi liian suureksi.²⁶² Toiseksi hyvän poliittisen silmän omannut Karisto saattoi vielä ajatella, että Lapuan liikkeestä saattoi olla vielä hyötyä oikeistolle. Lapuan liike oli hyvä keppihevonen kokoomuksen ajamille uudistuksille, joiden nähtiin olevan tarpeellisia turhauttavalla tuntuneen 1920 –luvun jälkeen.²⁶³

Merkittävää on, että Hämeenlinnan 44 marssijasta vain 16 saapui kirjoittamaan nimensä ilmoittautumiskirjelmään. Helpoin johtopäätös olisi sanoa, että moni marssijoista oli kyllästynyt syksyyn tultaessa Lapuan liikkeeseen. Tämä saattaa pitää paikkaansa joidenkin kohdalla. Huomiota täytyy myös kiinnittää siihen, olivatko kaikki halukkaat ilmoittautajat tietoisia nimien keruusta. Hämeen Sanomat uutisoi ensimmäisestä Helsingissä tapahtuneesta joukkoilmoittautumisesta,²⁶⁴ mutta Hämeenlinnan seudulla ei ilmoitettu ennalta kokoontumisesta, jossa nimiä olisi kerätty. Hämeenlinnassa nimet kerättiin jo kaksi päivää

²⁵⁶ Yhteensä Skogsterin kauppahuoneen palveluksessa olleista ilmoittautui ilmeisesti noin kymmenkunta. Ks. kauppahuoneen työntekijöistä Peltonen 1945, passim.

²⁵⁷ Teurastamon työntekijöiden välissä ilmoittautui harjoittelija Klemola, joten on aihetta olettaa hänen olleen teurastamossa töissä. Yrjölästä lisää Hämeenlinalaisia 1989, 346, 348.

²⁵⁸ He olivat Arvi A. Kariston poika Onni Karisto, konttoripäälliköt J. Kämäri ja J.A. Vainio, varastonhoitaja E. Juureva ja faktori A. Penttinen. Kariston pojista ja työntekijöistä Niemi 2000, 10, 15.

²⁵⁹ Niemi 2000, 16-17.

²⁶⁰ Hämeenlinnaa koskeva historiankirjoitus pitää Karistoa ehdottomana laillisuusmiehenä ja jyrkästi Lapuan liikkeestä sivussa olleena henkilönä, minkä osallistuminen ilmoittautumiskirjelmään osittain kumoaa. Ks. esim. Koskimies 1966, 172-173; Hämeenlinalaisia 1989, 115; Niemi 2000, 16.

²⁶¹ Raninen 1931, 186; Korjus 1998, 446; Halla 1978, 60.

²⁶² Mahdollisesta sosiaalisesta paineesta ottaa osaa Lapuan liikkeeseen Alapuro 1994, 290-291.

²⁶³ Vares 1996, 423-425.

²⁶⁴ HäSa 21.10.1930, Kommunistikyydityksiin osallistuneet 404 henkilöä ilmoittautuivat eilen Helsingissä viranomaisille, uutinen.

Helsingin ilmoittautumisen jälkeen. Aikataulu oli varsin ripeä ja Hämeenlinnan ilmoittautumisen organisointiin ei käytetty paljon aikaa. Sana ilmoittautumisen ajankohdasta ei välttämättä ehtinyt saavuttaa kaikkia ilmoittautumishaluisia.

Toisaalta voidaan ihmetellä, miksi ilmoittautumisen järjestäjät eivät sitten paneutuneet kunnolla tehtävänsä. Lapualaisten intressinä oli saada mahdollisimman paljon nimiä kirjelmään. Ilmoittautumisten dynamiikkaa ei ole perusteellisesti tutkittu, mutta selvää on, että nimien keruu ei sujunut ongelmitta. Nimien laiskanlainen keräys jatkui parin kuukauden ajan, eikä se näyttäytynyt voimakkaalta Lapuan liikkeen demonstraatiolta.²⁶⁵ Ilmeisesti lapualaiset eivät enää uskoneet asiaansa yhtä paljon kuin kesällä 1930 ja toisaalta liike sai syksystä alkaen osakseen voimakasta arvostelua keskustalaisten taholta.²⁶⁶ Tämän vuoksi joukkoilmoittautumisiin ei välttämättä uskottu. Hämeenlinnassa nimien keräys näyttää olleen melkoisen valmistelematon. Ilmoittautumisten lopulta vähäisestä tärkeydestä kertoo sekin, että Hämeen Sanomat ei tehnyt ilmoittautujien lopullisista määristä Etelä-Hämeessä suuria uutisia. Lehti vain tyytyi raportoimaan ilmoittautujien määriä paikkakunnittain säätietojen tapaan.²⁶⁷ Potentiaalisia ilmoittautujia olisi voinut olla moninkertainen määrä, sillä Lapuan liikkeen kannatus jatkui kaikesta päätellen alueella vahvana syksyn 1930 jälkeenkin. Tästä syystä ilmoittautumaan eivät tienneet tulla kaikki halukkaat. Tiedon kulku saavutti nopeimmin nähtävästi kauppayhdistyksen jäsenet, jotka tiesivät tulla paikalle oikeaan ajankohtaan. Myös uskon puute Lapuan liikkeeseen saattoi olla koetuksella ajankohtana, jolloin kommunistilait olivat jo hyväksytyt eduskunnassa ja Ståhlbergin kyyditys hajotti Lapuan liikkeen tavoitteiden takana aikaisemmin seisoneita.

Vanajassa ilmoitettiin kaksi päivää Hämeenlinnan jälkeen. Ensimmäisenä nimen laittoi paperiin suojeluskunnan paikallispäällikkö ja opettaja Alfred Kajanto. Suojeluskunnan esikunta oli lähes täydellisesti mukana, kun paikallispäällikkö ja viisi kuudesta esikunnan jäsenestä ja varajäsenistä otti osaa mielenilmaukseen. Paikallisesikunnan jäsenet vetivät mukanaan suuren joukon suojeluskuntalaisia, sillä ilmoittautujista vähintään hieman yli 60 % kuului suojeluskuntaan. Se on kuitenkin yli 10 % vähemmän verrattuna

²⁶⁵ Siltala 1984, 18.

²⁶⁶ Esim. Perälä. 1998, 156-160.

²⁶⁷ Esim. HäSa 28.11.1930, Kommunistikyydityksiin osallistuneet Lounais-Hämeessä ilmoittautuneet, uutinen; 9.11.1930, Toista tuhatta henkilöä on Etelä-Hämeessä ilmoittautunut n.s. kommunistikyydityksiin osallisiksi, uutinen.

talonpoikaismarssijoihin. Suojeluskuntalaisten osuus oli laskeva siis myös Vanajassa, vaikka esikunta olikin lähes kokonaisuudessaan läsnä.²⁶⁸

Maanviljelijät olivat edelleen ylivoimaisesti suurin lapualaisten ryhmä Vanajassa. Kunnan osalta talonpoikaismarssi oli ollut talonpoikainen sen varsinaisessa merkityksessä. Suojeluskuntaan kuuluvat maanviljelijät saattoivat olla etuasemassa, kun miehiä valittiin talonpoikaismarssiin. Ilmoittautuessa he saivat rinnalleen pitäjän sivistyneistöä ja liike-elämän edustajia. Liike-elämästä toimihenkilöt muodostivat suurimman ryhmän ja he olivat enimmäkseen erilaisia työnjohtajia. Virkamieskunnasta ja vapaiden ammatin harjoittajista suurimman osuuden muodostivat opettajat ja ylioppilaat. Toimenhaltioiden ja työväestön joukosta puolet oli rautateillä töissä.

Vanajassa kertyi nimiä peräti 83, mikä on eniten tutkimuskohteen kunnista. Vanajassa ilmoittautumiskirjelmän voimaan todella uskottiin. Nimien paljous osoittaa myös sen, että informaatio oli saavuttanut pitäjän lapualaiset. Vanajassa oli myös muutama päivä enemmän aikaa levittää tietoa ilmoittautumisajankohdasta verrattuna Hämeenlinnaan.

Vanajan lapualaisia kuvaa sana jatkuvuus, sillä pitäjän talonpoikaismarssijat osallistuivat innokkaasti myös ilmoittautumiskirjelmään. 23 marssijasta 17 saapui paikalle laittamaan nimensä listaan. Vapaussoturit olivat jälleen aktiivisia kun heistä seitsemän seitsemästätoista mahdollisesta allekirjoitti kirjelmän.²⁶⁹ Vanajalaisen lapualaisten kuvassa ei tapahdu merkittäviä muutoksia vertailtaessa kesän talonpoikaismarssin ja syksyn ilmoittautuneiden listoja. Vanajalainen lapualainen oli edelleen yleistäen suojeluskuntaan kuuluva talonpoika. Maanviljelijäväestön rinnalle nousee kunnan liike-elämän ja sivistyneistön ohut ryhmä.

Muutama päivä Vanajan jälkeen kyyditsijöiden sympatisoijat ilmoittautuivat Hämeenlinnan maalaiskunnassa. ilmoittautujia oli 40, joista peräti tasan puolet oli rautateillä töissä. Rautateillä työskentelevät ovat erityinen ryhmä, jota käsitellään erikseen, vaikkakin heidät on sijoitettu taulukkoon yhdessä muiden kanssa. Alkuperäistä ilmoittautumiskirjelmää ei ole olemassa, mutta sitä vastoin on säilynyt alkuperäinen poliisikuulustelupöytäkirja. Sen mukaan ensimmäinen allekirjoittaja oli lapualaisuudestaan tunnettu kauppias Juho Harjula. Hänen

²⁶⁸ Suojeluskuntalaisten epätäydellinen luettelo Öhberg 1997, 233-235; Vuoden 1930 paik.sk:n luottamustoimien luettelo HäSa 28.1.1930, Suojeluskuntien ja lottien vuosikokouksia, uutinen.

²⁶⁹ Öhberg 1997, 28. Eino Parkkua ei ole laskuissa mukana, koska hän kaatui v. 1918.

jälkeensä ilmoittautuivat rautatieasemalla työskennelleet. Heistä kaikki ilmoittivat olleensa vain kyyditysten aatteellisia kannattajia.

Sisällissodan jälkeen VR:stä tuli 'valkoinen laitos', kun se puhdistettiin 'punaisista' ja sellaisiksi epäillyistä. Ajan myötä monet erotetut saivat virkansa takaisin, mutta VR pysyi suurimmaksi osaksi suojeluskuntalaisten miehittämänä työpaikkana²⁷⁰. Suojeluskuntalaisuutta pidettiin työntekijän luotettavuuden takeena. Periaatteessa rautateillä työskentelevien tuli kuulua suojeluskuntaan. Epäluuloa vasemmistolaisia työntekijöitä kohtaan korostettiin, koska VR oli erityisen tärkeä laitos elinkeinoelämän kuljetusten sujuvuuden varmistamiseksi ja mahdollisten sotilaallisten konfliktien aikana.²⁷¹ VR:n työntekijät muodostivat siis asemapaikkakunnilla homogeenisen yhteisön, joka perustui poliittiseen luotettavuuteen ja maanpuolustushenkeen. Tällaisen yksimielisen yhteisön, joka ei sallinut poikkeavuutta, oli helppo tunnustaa Lapuan liikkeen ehdoton normijärjestelmä omakseen.²⁷² Ammatillisen statuksensa puolesta VR:n työntekijät kuuluivat joko toimenhaltijoihin tai työväestöön ja muutama esimiesasemassa kuului virkamieskuntaan. VR:n työntekijöiden suuren joukon vuoksi Hämeenlinnan maalaiskunnan ilmoittautujista toimenhaltijat ja virkailijat saavat kohtuuttoman suuren osuuden. Tärkeintä on kuitenkin painottaa tässä suhteessa VR:n erityisluonnetta työnantajana ja VR:n työntekijöiden ainutlaatuista yksimielisyyden ilmapiiriä suhteessa maanpuolustukseen ja poliittisiin taustoihin.

VR:n työntekijöiden vastapainoksi maalaiskunnassa ilmoittautui 20 muuta henkilöä. Vuoden 1930 maalaiskunnan suojeluskunnan esikunta ja kokoomuksen paikallisosaston johtokunta olivat kokoonpanoltaan lähes identtiset. Näiden järjestöjen johtokuntien jäsenistä ilmoittautuivat miltei kaikki.²⁷³ Mukaan tulivat paikallissuojeluskunnan jäsenet, sillä ¾ ilmoittautuneista kuului paikallissuojeluskuntaan, jos suurella joukolla ilmoittautuneita rautatieläisiä ei oteta mukaan.

²⁷⁰ Hämeenlinnan rautatieasemalla työskennelleistä 20 ilmoittautujasta kuului suojeluskuntaan kirjallisuuden perusteella vain viisi henkilöä. Uskon, että todellisuudessa lähes kaikki rautatieaseman työntekijät kuuluivat suojeluskuntaan, sillä käytännössä suojeluskuntalaisuus oli usein VR:n työpaikan saamisen edellytys. Myös lapualaisuuden kannatus rautatieasemalla antaa viitteitä korkeaan suojeluskuntalaisuuden asteeseen, sillä Lapuan liikettä on luonnehdittu suojeluskuntahengen poliittiseksi johdannaiseksi. Suojeluskuntalaisten luettelo Korjus 1998; VR:n ja suojeluskuntien suhteesta Selen 2001, 263-265; Suojeluskuntien ja Lapuan liikkeen arvojen yhtäläisyydestä esim. Siltala 2005, 322.

²⁷¹ Selen 2001, 263-265.

²⁷² Sulkunen 1998, 90-98.

²⁷³ PTA, Hämeenlinnan MLK:n Kansallisseura, Kansio Ca: Pöytäkirjat 1920-1933, Hämeenlinnan maalaiskunnan Kansallisseuran vuosikertomus v. 1930; HäSa 28.1.1930, Suojeluskuntien ja Lottien vuosikokouksia, uutinen.

Maanviljelijät eivät innostuneet projektista. Heidän nimiään on joukossaan vain kuusi, joista neljä oli kesällä marssinut Helsinkiin. Yllättäen nimiä kertyi enemmän liike-elämältä kauppiaiden ja työnjohtajien johdolla. Maalaiskunnan lapualaisuudessa on nähtävissä jatkuvuutta samaan tapaan Vanajan kanssa, sillä talonpoikaismarsijat olivat lähes kokonaisuudessaan läsnä myös ilmoittautumassa. Vain kolme marssijaa ei saapunut allekirjoittamaan ilmoittautumiskirjelmaa.

Asemastaan huolimatta konstaapeli Laine maalaiskunnasta allekirjoitti kirjelmän ja kertoi, että hän hyväksyi kyyditykset ja hänellä oli itselläkin ollut haluja kyyditä kommunisteja. Kauppias Juho Harjula ilmiantoi itsensä osallisena kyydityksiin. Kauppias Kustaa Niemi hyväksyi kyyditykset, koska ”vihaa kommunismia ja hyväksyy kommunisteja vastaan tehdyt kyyditykset, vaikkakin ne olisivat olleet laittomia, kun laillisia keinoja ei ole löytynyt ja isänmaa on täytynyt saada vapaaksi kommunismista ja kommunisteista”. Vaihdemies Svante Eloranta kertoi lisäksi, että hän oli kestinnyt mieluusti kyyditsijöitä eräänä elokuisena yönä 1930. Hän oli antanut lisäksi kyyditsijöille vinkin lähistöllä asuvasta kommunistista, joka olisi ollut myös kyydityksen tarpeessa. Svante Elorannan, Kustaa Niemen ja konstaapeli Laineen kommentit vahvistavat mielikuvaa ilmoittautujista, jotka tiesivät mitä tekivät. Kyyditykset oltiin tehty kuulusteltavien mukaan pakon edessä, koska eduskunta ja hallitus eivät olleet tarpeeksi aikaisin puuttuneet kommunistien toimintaan Suomessa. Kuulusteltavista huokuu radikaalin toiminnan kannatus ja täysi tuki ulkoparlamentariselle toiminnalle ’isänmaan hyväksi’.²⁷⁴

Syksyn 1930 pysäytyskuvan perusteella Lapuan liike oli talonpoikainen Vanajassa. Se sai rinnalleen pitäjän ohuen sivistyneistön ja liike-elämän kerroksen. Hämeenlinnan maalaiskunnassa liikkeen talonpoikaisuus ei enää päde. Maalaiskunnassa kansanliikkeen kannatus jakaantui tasaisesti kaikkien ammattiryhmien kesken. Se voidaan selittää maalaiskunnan osin esikaupunkimaisella luonteella. VR:n työntekijät muodostivat maalaiskunnassa oman erityisen työyhteisön, joka rakentui valkoisen Suomen arvoille. He kokivat Lapuan liikkeen arvot ja tavoitteet omakseen ja yhtyivät joukolla kyyditsijöiden ymmärtäjiin. Hämeenlinnassa on nähtävissä kansanliikkeen muutostila. Virkamieskunta ja vapaiden ammatin harjoittajien määrä on laskussa ja liike-elämän osuus lapualaisista nousee

²⁷⁴ Ks. Siltala 1984, 20.

huimasti. Selkeää keskeistä verkostoa Hämeenlinnan ilmoittautujien välillä ei ole. Suojeluskuntalaisten osuus pienenee verrattuna talonpoikaismarssiin ja kokoomuksen luottamustoimissa olleet eivät muodosta selkeää ilmoittautujien ryhmää Hämeenlinnassa. Esille nousee kauppayhdistyksen johtokunnan jäsenet ja rivijäsenet, joiden osuutta ilmoittautumisprojektissa ei voida sivuuttaa. Myös molemmissa maalaiskunnissa suojeluskuntalaisten osuus kansanliikkeessä pienenee syksyyn 1930 tultaessa. Toisaalta maalaiskuntien suojeluskuntien esikuntien jäsenet olivat lähes täydellisesti edustettuina. Hämeenlinnan maalaiskunnassa suojeluskunnan esikunnan jäsenet muodostivat lähes täydellisesti myös kokoomuksen paikallisosaston johtokunnan, joka oli siten myös vahvasti edustettuna. Talonpoikaismarssijat olivat maalaiskunnissa innokkaita ilmoittautujia. Tässä suhteessa maalaiskuntien kansanliikkeen osalta on nähtävissä jatkuvuutta, toisin kuin Hämeenlinnassa, jossa marssijat eivät olleet yhtä ahkerasti mukana.

7. SOSIALIDEMOKRATIAN VASTAINEN LAPUAN LIIKE SYKSYSTÄ 1930 VUODEN 1932 ALKUUN

7.1. Uudet lapualaisjärjestöt

Voitokkaiden eduskuntavaalien jälkeen Lapuan liike ei kuitenkaan tahtonut vetäytyä pois päivänpolitiikasta. Vihtori Kosola julisti kansanliikkeen olevan puolueiden yläpuolella oleva omatunto. Liike tähtäsi epämääräisesti kansakunnan eheyttämiseen ja valtiollisen elämän uudistamiseen. Kaiken lähtökohtana oli edelleen kommunismin vastustaminen. Kommunistilakien hyväksymisen jälkeen Lapuan liike liitti kaikki vastustamansa asiat edelleen kommunismiin ja sen uhkaan. Liike oli sekavassa tilassa ja sen johdosta käytiin kamppailua.²⁷⁵

Lapuan liike selkiytti tavoitteitaan Lapuan viidennessä kokouksessa 22. – 23.11.1930. Liike pyrki rekisteröitymään yhdistykseksi ja sulauttamaan Suomen Lukon ja VRL:n siipiensä alle.²⁷⁶ Ennen Lapuan viidettä kokousta Hämeenlinnassa pidettiin maakuntakokous lapualaishengessä 16.11.1930. Etelä-Hämeen kunnista paikalle oli saapunut yli 300

²⁷⁵ Huttula 2000, 209-210.

²⁷⁶ Huttula 2000, 210.

lapualaista. Paikalla olivat myös liikkeen keulakuva Vihtori Kosola ja aktiivilapualainen pastori Martti Rantanen. Hämeenlinnalaiset olivat jälleen maakuntakokouksen kärjessä. Tutuksi aikaisemmista lapualaisyhteyksistä tullut Felix Seppälä avasi kokouksen. Seppälä totesi avauspuheessaan, että kansanliikkeen työ ei ole vielä päättynyt. Monet tehtävät odottivat Seppälän mukaan vielä liikettä. Sihteerinä toimi Antti Valve²⁷⁷, joka oli Seppälän tavoin Hämeenlinnan lyseon lehtori. Vasta eduskuntaan valittu pankinjohtaja Leiwo selosti sisäpoliittista tilannetta ja asiain kulkua eduskunnassa. Hän virkkoi, ettei kaikissa eduskuntapiireissä ole vielääkään selvyyttä eduskuntatyön yläpuolella olevasta kansasta. Terve isänmaallinen pohja oli jäänyt hänen mielestään eduskunnassa haaveeksi. Syntyneessä keskustelussa kannatettiin toiminnan jatkamista ja eduskunnan painostamista, jotta asiat kulkisivat eteenpäin kansanliikkeen suunnittelema latuja pitkin. Pääministeri Sunilalle lähetettiin iloinen tervehdys hänen ponnekkaan työnsä johdosta kommunistilakiasioissa. Maisteri Veli Nieminen selosti tämän jälkeen Lapuan liikkeen saavutuksia ja suuntasi katset jo tulevaan. Hänen mielestään kommunismin hävittämistyö oli vielä kesken ja hän kosketteli puheessaan uutta Lapuan liikkeen järjestömuotoa. Puheen jälkeen valittiin Etelä-Hämeen kuntien edustajat Lapuan viidenteen kokoukseen. Lopuksi Vihtori Kosola painotti puheessaan Lapuan liikkeen tehtäviä ja jatkuvuutta.²⁷⁸

Lapuan viidennessä kokouksessa kansanliike päätti järjestäytyä yhdistykseksi. Nimeksi valittiin Lapua Liike ry²⁷⁹. Ohjelmalliseksi tavoitteeksi asetettiin vaalittavan muuttaminen ja taistelu marxilaisuutta vastaan. Käytännössä se merkitsi avointa sodanjulistusta sosialidemokratialle, joka haluttiin nähdä kommunismin juurena ja sen liittolaisena. Muita ohjelmakohtia olivat puolustuksen lisääminen, maatalouden tukeminen, uskonnon opetuksen lisääminen ja idästä tulevien tuotteiden boikotoiminen. Lapuan Liikkeen taloudellisessa ohjelmassa myötäiltiin teollisuuden ja kaupan intressejä: verorasitusta oli kevennettävä ja yksityinen liiketoiminta piti saada erilleen valtion ohjauksesta. Ohjelma ei ollut vielä virallinen ja lopulta liike muuttui yhdistykseksi vasta maaliskuussa 1931. Marraskuussa 1931 Lapuan Liikkeen ohjelma saatiin valmiiksi. Eräät lapualaiset tahtoivat poistaa ohjelmasta avoimen sosialidemokratian vastaisuuden, koska se nähtiin Lapuan Liikettä haittaavana tekijänä ja siirtymisenä kohti vallankaappauspolitiikkaa. Lapuan Liike kuitenkin toisti

²⁷⁷ Valve oli yhteiskunnallinen vaikuttaja ja innokas suojeluskuntalainen. Hänen nimensä ei ole tullut esille muissa lapualaisyhteyksissä. Ks. hänestä lisää Hämeenlinnalaisia 1989, 323-324; Liite 1.

²⁷⁸ HäSa 18.11.1930, Suuri maakuntakokous, uutinen; Häme 18.11.1930, Lapuanliike järjestyneenä yhdistyksen muotoon, uutinen.

²⁷⁹ Kansanliikkeestä on käytetty tähän mennessä muotoa Lapuan liike. Puhuttaessa järjestäytyneestä yhdistyksestä, käytän siitä muotoa Lapuan Liike tai Lapuan Liike ry.

vaatimuksensa kommunistien ja sosialistien järjestöjen, painojen sekä 'kiihotustoiminnan' kitkemiseksi. Sosialisteilla tarkoitettiin sosialidemokraatteja. Kommunistien toiminta oli jo käytännössä tyrehtynyt.²⁸⁰

Lapuan Liikkeen Etelä-Hämeen piiri perustettiin joulukuun puolivälissä 1930. Maisteri Veli Nieminen selosti kirjeessään Lapuan Liikkeen kansliaan, että Suomen Lukon Etelä-Hämeen piiri sulautetaan uuteen järjestykseen ja vaalityö Svinhufvudin hyväksi presidentinvaaleissa oli välittömästi aloitettu.²⁸¹ Piiritoimikunnassa tulivat toimimaan Hämeenlinnan seudulta maisteri Veli Nieminen, kauppaneuvos A. Gust. Skogster ja kanslisti Ensio Aunio Hämeenlinnasta sekä agronomi Sakari Honkala Vanajasta. Hämeenlinnan seudun jäsenet muodostivat noin kolmasosan kaikista piiritoimikunnan jäsenistä, joten alueen lapualaisedustus säilyi vahvana. Suomen Lukon Etelä-Hämeen piiritoimikunnan kaikista jäsenistä vain kolme jatkoi toimintaansa Lapuan Liikkeen Etelä-Hämeen piiritoimikunnassa. Jatkuvuutta edustivat vain A. Gust. Skogster, Veli Nieminen ja maanviljelijä Martti Hinkka Sääksmäeltä.²⁸² Uusi lapualaisjärjestö oli siis myös uusi kokoonpanoltaan. Vaihtuvuuden taustalla saattoi olla Lapuan Liikkeen jyrkentynyt kanta kaikkea vasemmistolaisuutta kohtaan. Lapuan Liike ei suvainnut sosialidemokratiaa, kun taas sen edeltäjä Suomen Lukko oli aatteellisesti antikommunistinen ainakin sen virallisen linjan mukaan. Lapuan Liike edusti entistä suvaitsemattomampaa ja militantimpaa äärioikeistolaista linjaa.

Lapuan Liikkeen paikallisosastoja perustettiin runsaasti Etelä-Hämeessä tammikuun lopun ja helmikuun 1931 aikana.²⁸³ Hämeenlinnan seudun Lapuan Liike ry:n paikallisosasto näki päivänvalonsa helmikuussa 1931 presidentinvaalien ratkaisevan kierroksen alla.²⁸⁴ Lapuan Liikkeen piiritoimikunnan, paikallisosaston johtokunnan ja paikallisosaston

²⁸⁰ Huttula 2000, 210-216; Ahti 1990, 130-133.

²⁸¹ KA, Suomen 1920-40 -luvun Historian Säätiön arkisto. Kansio Säätiö 30, Veli Niemisen kirje Lapuan Liikkeen Kansliaan 22.12.1930.

²⁸² Lapuan Liikkeen Etelä-Hämeen piiritoimikunnan toimintaan osallistuvien lisäksi rautatienkirjuri K. Harjanne Riihimäeltä, maanviljelijä Urho Tölö Forssasta, maanviljelijä Jussi Korremäki Nastolasta, maanviljelijä Eemeli Pirilä Turengista, maanviljelijä Boris Visa Urjalasta ja kauppias Ilmari Tölö Forssasta. KA, Suomen 1920-40 -luvun Historian Säätiön arkisto. Kansio Säätiö 32, Lapuan Liikkeen Etelä-Hämeen piirin kirje Lapuan Liikkeen toimistoon 4.3.1931; KA, Suomen 1920-40 -luvun Historian Säätiön arkisto. Kansio Säätiö 30, Pöytäkirjan ote 14.3.1931 Lapuan Liikkeen Etelä-Hämeen piirin kokouksesta; Vrt. muutosta Suomen Lukon Etelä-Hämeen piirin piiritoimikuntaan. Suomen 1920-40 -luvun Historian Säätiön arkisto. Kansio Säätiö 28, irtopaperi: Suomen Lukon Etelä-Hämeen piirin piiritoimikunta.

²⁸³ HäSa 24.1.1931, Lapuan Liikkeen paikallisyhdistys Viialaan, uutinen; 3.2.1931, Lapuan Liike, uutinen; 10.2.1931, Lapuan Liikkeen paikallisosastot, uutinen; 14.2.1931, Lapuanliike, uutinen; 20.2.1931, Lapuan Liikkeen paikallisosasto Padasjoelle, uutinen; 26.2.1931, Lapuan Liike, uutinen.

²⁸⁴ HäSa 14.2.1931, Lapuanliike, uutinen.

perustamiskokouksessa näkyvästi olleet Hämeenlinnan seudun yhteensä 18 henkilöä²⁸⁵ olivat kouliintuneita lapualaisia. Yhtä lukuun ottamatta kaikki olivat ilmoittautuneet syksyllä 1930 kyyditysten aatteellisiksi kannattajiksi. Joukossa oli myös viisi kesän 1930 kyyditsijää. Valtaosa oli ollut mukana talonpoikaismarssilla ja aiemmin Suomen Lukossa toimineet tulivat yhtä lukuun ottamatta mukaan myös Lapuan Liikkeeseen. Lapuan Liike ry:n aktiivit muodostivat pääasiassa Hämeenlinnan seudun Lapuan liikkeen ytimen, jonka voidaan katsoa organisoineen lähes kaiken Lapuan liikkeen toiminnan tutkimusajankohtana (Liite 1).

TAULUKKO 7. Hämeenlinnan seudun Lapuan Liike ry:n paikallisosaston aktiivit sen perustamisen yhteydessä helmikuussa 1932.

Ammattiryhmä	HML	Vanaja	HML mlk.	Yhteensä
Julkinen virka tai vapaa ammatti	4	2	1	7
Maanviljelijät	0	3	1	4
Liike-elämä	5	0	2	7
Yhteensä	9	5	4	18

Lähde: HäSa 14.2.1931

Taulukosta 7 nähdään, että paikallisosastoa perustamassa olleista ja luottamustehtäviin valituista puolet kaupunkilaisia. Maalaiskuntalaiset jakoivat tasan loput tehtävät. Liikkeen talonpoikaisuus oli paikallisosastotasolla häilyvä, sillä vain alle neljäsosaa tehtävistä hoitivat maanviljelijät. Liike-elämä ja julkisten virkojen sekä vapaiden ammattien edustajat olivat vahvimmin edustettuina. Huomattavaa on, että kolme henkilöä oli töissä A. Gust. Skogsterin kauppahuoneessa. Kaikki paikallistoimikunnan miehet kuuluivat paikallissuojeluskuntiin. Seitsemän Lapuan Liikkeen miestä kuului paikallissuojeluskuntien esikuntiin ja mukana oli myös maalaiskunnan paikallispäällikkö Arvi Maijala. Suojeluskuntalaisuus oli selkein yhteinen nimittäjä paikallistoimikunnassa olleille.²⁸⁶ Kaikki neljä Hämeenlinnan maalaiskunnan edustajaa kuuluivat samalla kokoomuksen paikallisyhdistyksen johtokuntaan. Hämeenlinalaisista kaksi (Skogster ja Seppälä) kuului kokoomuksen paikallisyhdistyksen

²⁸⁵ Ibid.; KA, Suomen 1920-40 -luvun Historian Säätiön arkisto. Kansio Säätiö 32, Lapuan Liikkeen Etelä-Hämeen piirin kirje Lapuan Liikkeen toimistoon 4.3.1931; KA, Suomen 1920-40 -luvun Historian Säätiön arkisto. Kansio Säätiö 30, Pöytäkirjan ote 14.3.1931 Lapuan Liikkeen Etelä-Hämeen piirin kokouksesta.

²⁸⁶ Ks. Korjus 1998, 442-453, 472-474; Öhberg 1997, 233-235; HäSa 28.1.1930, Suojeluskuntien ja lottien vuosikokouksia, uutinen.

johtokuntaan ja Vilho Nyman oli Etelä-Hämeen kansallisliiton tilintarkastaja.²⁸⁷ Paikalliset kokoomusvaikuttajat olivat siis osittain läsnä Lapuan Liikkeen toiminnassa.

Lapuan Liikkeen paikallisosastojen tarkoituksena Etelä-Hämeessä saattoi olla jo tutuksi käyneen vaalityön järjestäminen Svinhufvudin hyväksi, joka oli kokoomuksen ja Lapuan Liikkeen ehdokas presidentinvaaleissa. Etelä-Hämeessä Lapuan Liike asetti omat valitsijamiesehdokkaansa P.E. Svinhufvudin vaaliliiton taakse. Kyseessä oli ensimmäinen kerta, kun Lapuan liike kävi omalla listallaan vaaleihin Etelä-Hämeessä. Lapuan liikkeen neljästä valitsijamiesehdokkaasta agronomi Sakari Honkala Vanajasta pääsi valitsijamieheksi.²⁸⁸

Kaksi kuukautta Lapuan Liikkeen paikallisosaston perustamisen jälkeen Hämeenlinnassa pidettiin VRL:n Hämeenlinnan seudun paikallisyhdistyksen vuosikokous. Samana päivänä perustettiin myös VRL:n Etelä-Hämeen piiri. Osa Hämeenlinnan seudun Lapuan Liikkeen henkilöistä tuli mukaan VRL:n piiri- ja paikallistoimintaan.²⁸⁹ Huomionarvoista on, että Lapuan Liikkeessä mukana olleet henkilöt eivät olleet vielä vuosina 1929-1930 VRL:n aktiiveja.²⁹⁰ Voidaankin todeta, että Hämeenlinnan seudun Lapuan Liike otti haltuunsa vuonna 1931 VRL:n. Järjestön aatteellinen pohja oli hyvin lähellä Lapuan liikettä, mutta vuoden 1930 VRL:n aktiivit eivät ottaneet osaa Lapuan liikkeen toimintaan sen aktiivisimpana vuonna 1930. VRL ei ollut Hämeenlinnan seudulla Lapuan liikkeen esiaste tai tukirakenne.²⁹¹ Kehitys kävi Hämeenlinnan seudulla toisin päin, sillä noussut Lapuan Liike otti haltuunsa VRL:n.

²⁸⁷ PTA, Hämeenlinnan MLK:n Kansallisseura, Kansio Ca: Pöytäkirjat 1920-1933, Hämeenlinnan maalaiskunnan kansallisseuran vuosikertomus 1930; PTA, Hämeenlinnan Kansallisseura, Kansio Ca: Pöytäkirjoja ja kirjeitä 1921-1944, Sekalaista kirjeenvaihtoa, Kertomus Hämeenlinnan Kansallisseuran toiminnasta v. 1930.

²⁸⁸ HäSa 13.1.1931, A. Vaaliliitto P.E. Svinhufvud, ilmoitus; 23.1.1931, P.E. Svinhufvudin vaaliliiton valitut edustajat Etelä-Hämeessä, ilmoitus.

²⁸⁹ Lapuan Liikkeen Hämeenlinnan paikallisosaston Matti Ilkka, Arvo Nikko, Felix Seppälä ja Otto Paakkala valittiin VRL:n paikallisosaston johtokuntaan. Ilkka ja Nikko valittiin lisäksi VRL:n Etelä-Hämeen piirin piiritoimikuntaan. HäSa 14.4.1931, Rintamamiesten Liiton Etelä-Hämeen piiri perustettu, uutinen.

²⁹⁰ Vuosien 1929-1930 aktiiveja Hämeenlinnan seudulla näyttää olleen maanviljelijä K. Mikkola, varatuomari H. Pomoell, etsivä V. Melttari, montttööri V. Gustafsson ja toimitusjohtaja Aimo Skogster. Heistä vain Aimo Skogster otti osaa muuhun Lapuan liikkeen toimintaan ilmoittautumalla kyyditsijäksi. Em. herrat kuitenkin jatkoivat toimintaansa vuonna 1931 paikallisosastossa, vaikka siihen tuli mukaan Lapuan Liikkeen jäseniä. Mainittakoon, että VRL:n paikallisyhdistyksen johtokuntaan kuului jäseniä myös ainakin Lammilta ja Hauholta. HäSa 15.4.1930, Hämeenlinnan Seudun Rintamamiesten Yhdistys, uutinen; 31.5.1930, Vapaussodan Rintamamiesten Liitto piti helatorstaina Tampereella edustajakokouksensa, uutinen; HäSa 14.4.1931, Rintamamiesten Liiton Etelä-Hämeen piiri perustettu, uutinen.

²⁹¹ Vrt. Siltala 2005, 334.

7.2. Kansanliikkeen radikalisoituva linja jakaa porvariston mielipiteet

Hämeen Sanomat otti Lapuan Liikkeen sosialidemokratian vastaisen linjan heti omakseen.²⁹² Joulukuun kunnallisvaaleissa Hämeen Sanomat näki taistelun sisällissotahengessä punaisten ja valkoisten välillä. Punaisuuden vastustaminen lavensi aiempaa viholliskuvaa, kun sosialidemokraatit leimattiin kommunismin suosijoiksi. Linja sopi kokoomuslaiselle Hämeen Sanomille, koska seudulla kommunistien kannatus oli alhainen, mutta sosialidemokraattien asema vankka. Ensimmäisiä jyrkentyneen linjan merkkejä Hämeen Sanomissa oli, kunnallisvaalien uutisoinnin lisäksi, tuki niin sanotuille isänmaallisille autoilijoille. Osa Hämeenlinnan autoilijoista perusti myöhään syksyllä 1930 oman pirssin torin laidalle ja rautatieasemalle, koska hämeenlinalaisten autoilijoiden joukossa oli ”valtiollisesti epäluotettavia aineksia” Lisäksi isänmaallisten autoilijoiden kerrottiin olleen kyllästyneitä työmaaterroriin. Hämeen Sanomat tuki kaiken tavoin isänmaallisia autoilijoita hankkeessaan.²⁹³ Asia johti lopulta siihen, että, seuraavana vuonna pirssiasia tuli jakamaan kokoomuslaiset kahtia.

Helmikuussa, ja uudemman kerran maaliskuussa 1931 hämeenlinalaisen sosialidemokraatin Otto Toivosen puhetilaisuus keskeytettiin Mäntsälässä.²⁹⁴ Tapahtumien jälkeen Hämeen Sanomat ja lapualaislehti Ajan Sana aloittivat maaliskuussa Toivoseen kohdistetun ajojahdin. Lehtien ’tutkimusten’ mukaan Toivonen oli vuoden 1918 sisällissodassa suorittanut murhia Mäntsälän seudulla. Hämeen Kansa painotti, että Toivonen oli toiminut vuonna 1918 vain siviilihallintoa koskevissa tehtävissä. Ajan Sanan ja Hämeen Sanomien jutut Toivosesta olivat vääristelyjä, minkä totesivat oikeusistuimetkin kevään 1931 aikana. Hämeen Sanomien päätoimittaja Aarne Kauhtio tuomittiin sakkoihin kunnianloukkauksesta. Kauhtion asianajajana oikeudessa toimi varatuomari Tuomo Hyrkki, joka puolusti myös kesällä 1931 Jalmari Nurmen kyyditsijöitä.²⁹⁵

²⁹² Esim. HäSa 25.11.1930, Lapuan tielle!, pääk.

²⁹³ HäSa 13.11.1930, Hämeenlinnan isänmaalliset autoilijat perustaneet oman autopirssin, uutinen; 16.11.1930, Hämeenlinnan kirje, pakina; 21.12.1930, Isänmaallinen autopirssi asemalle, uutinen.

²⁹⁴ Soikkanen 1975, 512; Huttula 2000, 207; Hämeen K. 24.2.1931, Luennoitsija Toivosen puheen estäminen, uutinen; 10.3.1931, Mäntsälän ”lapualaiset” eivät luovu väkivallantöistä, uutinen. Maaliskuun tilaisuudessa oli muitakin sos. dem. puhujia. Hyvänä puhujana tunnettu Toivonen oli ennen Mäntsälän tapauksia joutunut lapualaisten epäsuosioon. Esim. kesällä 1930 hänet kyyditettiin pois puhujamatkaltaan Heinolassa. Ks. Hakalehto 1979, 357; Siltala 2005, 679; Hämeenlinalaisia 1989, 308.

²⁹⁵ Hämeen K. 13.3.1931, ”Ajan Sana” julkaissut törkeän valheen Toivosen asiassa, uutinen; 19.5.1931, Lapualaislehtien hyökkäykset luennoitsija Otto Toivosta vastaan oikeuden puntarissa, uutinen; HäSa 14.4.1931,

Hämeen Sanomien radikaali lapualaishenkinen uutisointi jatkui. Toukokuussa 1931 hämeenlinalainen ylioppilas Reino Häggström oli mukana kyyditsemässä toimittaja Urho J. Kivistä Somerosta Hämeenlinnan kautta Lapualle. Sen lisäksi hän otti yksin vastuun sosialidemokraateille siirtyneen Vaasassa sijainneen kirjapainon räjäytysryityksestä, joka tapahtui Kivisen kyydityksen päätteeksi. Hämeen Sanomat yritti tehdä Häggströmistä marttyyria, kun hänet pidätettiin ja ”passitettiin lääninvankilaan, mistä hänet vietiin asemalle ja pantiin, kuten tavalliset rikolliset, Vaasaan menevään vankivaunuun.” Häggström olisi itse halunnut nukkua yön kotonaan ja lähteä vapaaehtoisesti aamujunalla kuultavaksi Vaasaan. Hän olisi ollut valmis kustantamaan itse määrätyt saattajat. Hämeen Sanomat syytti surkeasta kohtelusta vt. maaherraa ja kertoi Häggströmin kohtelun herättäneen ”kummastusta ja mieltenkuohua” kaupungissa ja maaseudulla. Siitä todistuksena olivat toimituksen vastaanottamat ”kymmenet puhelinsoitot”.²⁹⁶

Vihanlietsonta sosialidemokraatti Otto Toivosta kohtaan ja pommimies Reino Häggströmin sympatisointi osoittaa Hämeen Sanomien muuttuneen Lapuan liikkeen viralliseksi äänenkannattajaksi kokoomuslehtien rintamasta.²⁹⁷ Lapuan liike oli jäämässä paitsioon keväällä 1931, mutta Hämeen Sanomat pyrki pitämään kansanliikkeen tapetilla. Samaan aikaan muu lehdistö keskittyi uutisoimaan talouslamasta ja sen seurauksena syntyneistä pulaliikkeistä. Lapuan liikkeen nähtiin saavuttaneen tavoitteensa. Kommunistit oli hädetty eduskunnasta ja heidän järjestökoneistonsa oli lamaannuksissa. Uudet lait takasivat kommunistien pysymisen yhteiskunnan ulkopuolella. Maassa oli porvarillinen koalitiiohallitus ja Svinhufvud oli valittu presidentiksi.²⁹⁸ Maltillisimpien kokoomuslaisten kritisointi Hämeen Sanomien toimitustapaa vastaan oli enää ajan kysymys lehden jatkaessa äärimmäistä lapualaisuutta ymmärtävää ja lietsovaa toimitustapaa.

Vesa Vares on osoittanut, että kokoomuksessa oli kaksi erilaista suhtautumistapaa Lapuan liikkeeseen. Kokoomuslaiset ottivat innokkaasti vastaan Lapuan liikkeen tuoman

Luennoitsija Otto Toivosen ”nuhteeton elämä” oikeuden käsiteltävänä, uutinen; 28.4.1931, Luennoitsija Otto Toivonen etsii nyt kunniaansa Helsingin raastuvanoikeudessa, uutinen; 12.5.1931, Luennoitsija Otto Toivosen ”nuhteeton elämä” jälleen oikeuden käsiteltävänä, uutinen.

²⁹⁶ HäSa 23.5.1931, Ylioppilas Reino Häggström pidätetty Kivisen kyyditysjutun yhteydessä, uutinen.

Alleviivaus R. R.

²⁹⁷ Kokoomuslehdet puolustelivat vielä toukokuussa 1931 laittomuuksia, koska niillä oli kaikesta huolimatta ’siveellinen pohja’. Hämeen Sanomien linja oli kuitenkin viimeistään tässä vaiheessa lähempänä virallista ja radikaalia lapualaislehti Ajan Sanaa kuin kokoomuslehtiä. Ks. Perälä 1998, 219-220.

²⁹⁸ Vares 1996, 473; Perälä 1998, 218-222; Huttula 2000, 208-209.

mahdollisuuden kaventaa äärimmäisen vasemmiston valtaa ja ohjata politiikkaa puolueen haluamaan suuntaan 1920 –luvun turhautuneisuuden ajan jälkeen. Heti Lapuan liikkeen synnyttyä varoittelivat eräät kokoomuslaiset liiasta radikaalisuudesta, johon kansanliike saattoi livetä otteissaan. Kokoomuksen laillisuutta korostaneet piirit kuitenkin tukivat Lapuan liikkeen pyrkimyksiä melko pitkään. Lapuan liikkeestä tuli keppihevonen, jonka avulla oikeisto ratsasti voitosta voittoon vuosina 1930 – 1931. Svinhufvudin valinta presidentiksi alkuvuodesta oli viimeinen kokoomuksen ja Lapuan liikkeen voitto. Vaaleihin liittyi uhkailu mahdollisesta Ståhlbergin valinnasta. Lapualaiset eivät taanneet mitä tapahtuisi, jos oikeiston kammoksuma viimeiseen asti laillisuusmies Ståhlberg valittaisiin presidentiksi. Riittävä määrä maalaisliittolaisia valitsijamiehiä vakuuteltiin ja peloteltiin äänestämään Ståhlbergin sijasta oikeiston ihannoimaa Svinhufvudia.²⁹⁹

Svinhufvudin valinnan myötä oikeiston vallan kasvu oli viimeistään saavuttanut lakipisteensä. Muu poliittinen kenttä oli kääntynyt Lapuan liikettä vastaan ja voimat yhdistettiin radikaaliksi muuttunutta kansanliikettä vastaan. Myös keskusta ja vasemmisto alkoivat löytää yhteisiä intressejä laillisuusvaatimusten pohjalta. Kokoomus alettiin nähdä uhkana demokratialle. Muut eivät halunneet enää alistua tilanteissa, joissa peloteltiin Lapuan liikkeen arvaamattomalla voimalla, jos oikeiston ajamia tavoitteita ei toteutettaisi. Kokoomus kulki suurimmalta osin vastavirtaan ja oli haluton luopumaan hankkimastaan asemasta. Radikaali näkemys oli kokoomuksen sisällä vahvempi kuin maltillisuutta korostava linja, joka ounasteli jo melko varhain Lapuan liikkeen kääntyvän lopulta itseään vastaan.³⁰⁰

Hämeenlinnassa edistyspuolue käänsi selkänsä Lapuan liikkeelle vuonna 1931. Puolue kävi vielä joulukuun 1930 kunnallisvaaleihin kokoomuksen kanssa isänmaallisessa vaaliliitossa. Mielialat kääntyivät pian kansanliikettä vastaan. Hämeenlinnan Kansallisessa Edistysseurassa sisäpoliittista tilannetta pidettiin vuoden 1930 loppuun tultaessa masentavana. Seuran vuosikertomuksessa todetaan, että aika on ollut repivä, ei rakentava. Lisäksi kansanliikkeeseen nähtiin liittyneen ”hämäräperäisiä diktatuuripyrkimyksiä”.³⁰¹ Paikalliset edistysmieliset siis kääntyivät vuoden 1930 loppuun tultaessa Lapuan liikettä kohtaan epäileviksi ja porvarillinen yksimielisyys suhteessa kansanliikkeen tarpeellisuuteen alkoi murtua. Vuoden 1931 aikana edistyspuolueen kannattajien penseäksi muuttunut

²⁹⁹ Vares 1996, 412-473.

³⁰⁰ Vares 1996, 474-478; Siltala 2005, 192-193.

³⁰¹ HMA, Hämeenlinnan Kansallisen Edistysseuran arkisto. Side 2 Pöytäkirjat 1919-1933. Toimintakertomus 1930.

suhtautuminen tuli entistä selvemmäksi. Edistysmielisen Häme –lehden kannanotot olivat Lapuan liikkeen vastaisia ja Hämeenlinnan Kansallisessa Edistysseuran vuosikertomuksessa todettiin liikehtimisen levinneen piireihin, jotka olivat ennen pitäneet laillisuutta pyhänä.³⁰² Epäilemättä Ståhlbergin kyyditys ja häneen kohdistettu parjauskampanja presidentinvaalien alla olivat viimeistään kääntäneet kaupungin edistysmieliset Lapuan liikettä vastaan.³⁰³

Eräiden Hämeenlinnan kokoomuslaisten riveissä alkoi pohdinta keväällä Lapuan liikkeen tarpeellisuudesta. Tilanne kävi erikoiseksi kevätkesällä 1931, kun kokoomus jakaantui radikaaleihin ja maltillisiin suhteessa Lapuan liikkeeseen. Taustalla oli Hämeen Sanomien äärimmäistä lapualaisuutta suosiva uutisointi. Ensimmäinen maltillisten kokoomuslaisen laillisuusrintaman irtiotto Lapuan liikkeestä tapahtui kesäkuussa 1931. Hämeenlinnan kokoomusvetoinen kaupunginhallitus³⁰⁴ oli päättänyt kunnallistaa autopuhelimet. Kunnallistaminen oli ilmeisesti tarpeen, koska isänmaallisten ja muiden (vasemmistolaisten) vuokra-autoilijoiden välille oli syntynyt ankara kiista. Isänmaallisten autoilijoiden väitettiin saaneen paremmat päivystyspaikat torilla ja rautatieasemalla.³⁰⁵ Lopulta vasemmistolaiset autoilijat kantelivat pirssijärjestelystä jopa eduskunnan oikeusasiamiehelle.³⁰⁶

Hämeen Sanomat ei suvainnut kaupunginhallituksen päätöstä, vaan jatkoi kirjoittamista isänmaallisen pirssin tarpeellisuudesta. Samalla Hämeen Sanomat hyökkäsi oman johtokuntansa jäseniä vastaan, sillä johtokunnan kahdeksasta jäsenestä peräti kolme, Arvi A. Karisto, Verner Vartia ja Yrjö Leiwo, kuuluivat kuusijäseniseen kaupunginhallitukseen. Hämeen Sanomien kanta oli liikaa Arvi A. Karistolle ja Verner Vartialle, jotka erosivat kesäkuussa johtokunnasta. Eronneet jäsenet ilmoittivat eron syyksi Hämeen Sanomien kannan autopirssipuhelimien järjestelyasiassa.³⁰⁷

³⁰² HMA, Hämeenlinnan Kansallisen Edistysseuran arkisto. Side 2 Pöytäkirjat 1919-1933. Toimintakertomus 1931; Häme, esim. 16.9.1930, Vallattomuudet on lopetettava, kirj. A. Eerola; 12.5.1931, Kyydityskausi jälleen alkanut, uutinen; 20.10.1931, Viipurin ohjelma, pääk.; 17.11.1931, Etelä-Hämeen maalaisliittolaiset tiukasti laillisuusrintamassa, uutinen.

³⁰³ Perälä 1998, 152-156, 191-193.

³⁰⁴ Vuonna 1931 kaupunginhallitukseen kuuluivat Arvi A. Karisto (oik.), Yrjö Leiwo (oik.), Joh. Lindqvist (oik.), Verner Vartia (oik.), Kusti Kaukovaara (vas.) ja Kalle Myllymäki (vas.). Ks. Koskimies 1966, 120.

³⁰⁵ Ks. Hämeen K. 14.11.1930, Isänmaalliset autoilijat, uutinen; 20.11.1930, Selvitys H:linnan vuokra-autoilijain asiaan, uutinen; 14.4.1931, Autoilijain vaino Hämeenlinnassa, uutinen; HäSa 13.11.1930, Hämeenlinnan isänmaalliset autoilijat perustaneet oman autopirssin, uutinen; 21.12.1930, Isänmaallinen autopirssi asemalle, uutinen; 12.4.1931, Punaiset autoilijat Hämeenlinnassa saaneet maistraatilta varoituksen, uutinen.

³⁰⁶ Mainittakoon, että heidän asianajajana toimi sosialidemokraattinen kansanedustaja Mikko Erich. HäSa 12.4.1931, Punaiset autoilijat Hämeenlinnassa saaneet maistraatilta varoituksen, uutinen.

³⁰⁷ Niemi 2003, 115-124; Halla 1978, 30, 59-61. Halla puhuu ”eräistä johtokunnan jäsenistä”, jotka erosivat lehden johtokunnasta. Ilmeisesti myös johtokunnan Arvi Kivikari erosi, koska hän ei ollut enää v. 1932 johtokunnassa.

Hämeen Sanomien linja ei muuttunut repivistä ristiriidoista huolimatta. Päinvastoin johtokunnan eräiden jäsenten eron jälkeen kukaan ei voinut edes yrittää muuttaa Hämeen Sanomien valitsemaa kurssia sisältä päin. Ainoastaan tulevilla yhtiökokouksissa kaappaus takaisin oli mahdollinen. Vertailtaessa Hämeen Sanomien vuoden 1931 ja 1932 johtokuntaan ja luottamustoimiin valittuja henkilöitä huomataan muutoksen olleen melkoinen, sillä kahdeksan jäsentä erosi tai eivät tulleet uudelleen valituksi vuoden 1932 johtokuntaan tai muihin luottamustoimiin. Paikkansa säilyttivät vuosien 1917 – 1918 aktivistit³⁰⁸ ja eronneiden tilalle tulivat ilmeisesti lapualaisuuteen kallistuvia henkilöitä. Esimerkiksi paikallispolitiikan ulkopuolella ollut Lapuan Liikkeen Veli Nieminen valittiin Hämeen Sanomien toiseksi varatilintarkastajaksi.³⁰⁹

Hämeen Sanomien johtokunnasta tai luottamustoimista poisjättäytyneestä jäsenestä on toisaalta ongelmallista käyttää nimitystä laillisuusrintama, sillä viisi kahdeksasta eronneesta kirjoitti vielä syksyllä nimensä ilmoittautumiskirjelmään.³¹⁰ Silloin laillisuusrintama siis antoi vielä täyden tukensa Lapuan liikkeen nimissä tehdyille laittomuuksille. Laillisuusrintama näyttää eronneen Lapuan liikkeen linjauksista vasta siinä vaiheessa, kun kaupunginhallitus joutui Hämeen Sanomien arvostelun kohteeksi. Toisaalta se teki viimeistään laillisuusrintaman tilanteen kestävämmäksi, kun kritisointi tuli omilta joukoilta.

Jupakan jälkeen Hämeen Sanomat antoi julkaista lehdessä ”Hämeenlinnan ja Etelä-Hämeen lapualaisten” allekirjoittaman kaupunginhallitusta syyttävän kirjoituksen. Siinä syytettiin kaupunginhallituksen tehneen lehmänkaupan ”punaisen” kanssa autopuhelien kunnallistamisessa. Lapualaisten mielestä kunnallistaminen näyttäytyi ”aitoryssäläisenä” ’valkoisten työmiesten’ tukahduttamisyriksenä.³¹¹ Tehostaakseen sanomaansa Lapuan Liikkeen Etelä-Hämeen piiri marssitti 1.7.1931 Hämeenlinnaan satoja miehiä. Tori oli täynnä etelähämäläisten autoja ja piirin kokous pidettiin raatihuoneella. Lapuan liikkeen valtuuskunnan jäsen opettaja Kustaa Latvala oli saapunut pitämään puheen, joka palkittiin suosiosoituksilla. Kokous esitti julkilausuman, jonka toinen kohta käsitteli

³⁰⁸ Ks. Hersalo 1955, 555. E. Suolahti Hämeenlinnasta, O. Collan Tyrvännöstä, A. Jarmunen Hattulasta, S. Honkala Vanajasta ja uutena aktivistina mukaan tuli A. Heinonen Hämeenlinnasta. Mainittakoon, että eronnut V. Vartia oli myös entinen aktivisti, mutta joutui arvostelun kohteeksi ollessaan v. 1931 kaupunginhallituksen jäsen.

³⁰⁹ Ks. Halla 1978, 59-63. Johtokunnan ja muihin luottamustoimiin valittujen vaihtuvuus ei näytä olleen yhtä mittavaa muina vuosina

³¹⁰ Ilmoittautujat olivat Arvi A. Karisto, J.A. Vainio, Jalmari Kämäri, Nikolai Ringvall ja Lauri Alanko. Muut eronneet, jotka eivät ilmoittautuneet olivat Arvi Kivikari, Yrjö Leiwo ja Verner Vartia.

³¹¹ HäSa 17.6.1931, Mitä tekee kaupunginhallitus?, allek. Hämeenlinnan ja Etelä-Hämeen lapualaiset

sanomalehdistöä. Kokous hyväksyi ”Etelä-Hämeen isänmaallisen sanomalehdistön toimitustavan, joka on asettunut kansanliikettä ymmärtävälle kannalle”. Edelleen kokous vaati, että ”puolelta tai toiselta tapahtuneet hyökkäykset isänmaallismielistä sanomalehdistöä vastaan ovat heti tyystin lopetettava”. Epäilemättä kyse oli Hämeen Sanomista ja sen johtokunnan jäsenten välillä käydystä mittelöstä, jonka tuloksena rivit alkoivat rakoilla. Tilaisuus päättyi iltahartauteen ja marssiin kirkkopuiston vapaussodan sankaripatsaan ohi.³¹²

Hämeen Sanomat väitti, että lapualaisten maakuntakokouksen sadat osanottajat ympäri Etelä-Hämettä olivat tulleet paikalle ikään kuin spontaanisti kansanliikkeen sinne vastustamattomasti vetämänä.³¹³ Hämeen Kansa tiesi kertoa, että tilaisuus ei ollut avoin, vaan raatihuoneelle sisälle pääsi ainoastaan kutsukorteilla. Lehti kertoi, että kokouskutsut oli lähetty Hämeen Sanomien aloitteesta ja epäili ponsien olleen suunniteltu etukäteen kokoomuslehden toimituksessa.³¹⁴ Hämeen Kansan epäilykset saattoivat hyvinkin pitää paikkaansa. Hämeen Sanomat tarvitsi ristiriitatilanteessa tukea ja saikin masinoitua läänin pääkaupunkiin koolle etelähämäläisten lapualaisten kokouksen, joka asettui ehdottomasti tukemaan lehden toimitustapaa. Hämeen Sanomat näytti voittaneen taistelun omasta joukostaan eronneita vastaan.

Lapuan liikkeen tielle asettuneesta laillisuusrintamasta päästyään Hämeen Sanomat jatkoi kansanliikkeen linjalla ja hyökkäili erityisesti Hämeen Kansaa kohtaan. Talonpoikaismarssin vuosipäivänä lehti pohti Lapuan liikkeen tavoitteiden toteutumista ja tulevia päämääriä. Hämeen Sanomat väitti kommunistien soluttautuneen sosialidemokraattiseen puolueen järjestöihin. Lehden mukaan sosialidemokraatit olivat ottaneet kommunistit suojiinsa ja Hämeen Kansaa syytettiin jälleen kommunistien asianajajaksi.³¹⁵ Syksyllä 1931 lehtien välejä kiristivät erityisesti Hämeen Kansan uutisointi Rengon lapualaisen kirkkoherran K. V. Elovaaran³¹⁶ toiminnasta eräissä hautajaisissa, jossa hän oli suivaantunut työväenyhdistyksen seppelleen laskusta vainajan haudalle. Hämeen Sanomissa vastineensa antanut kirkkoherra piti Hämeen Kansan uutista valheellisena herjauksena. Kirjoittaja muistutti, että Etelä-Hämeen lapualaiset olivat jo heinäkuun ensimmäisen päivän kokouksessaan ilmoittaneet ponsissaan

³¹² HäSa 2.7.1931, Lapuan liike elää voimakkaana Etelä-Hämeessä, uutinen, lainaukset; HäSa 3.7.1931, Kun Etelä-Hämeen miehet tulivat, neuvottelivat ja lähtivät, nimim. *Yksi läsnä olleista*; Hämeen K. 3.7.1931, ”Lapualaiset” liikehtimässä, uutinen.

³¹³ HäSa 2.7.1931, Kansanliike Etelä-Hämeessä, pääk.

³¹⁴ Hämeen K. 3.7.1931, ”Lapualaiset” liikehtimässä, uutinen.

³¹⁵ HäSa 7.7.1931, Talonpoikaismarssin vuosipäivänä, pääk.

³¹⁶ Elovaara oli esim. mukana Lapuan toisessa kokouksessa maaliskuussa 1930. Silloin hän vaati kommunistien karkottamista eduskunnasta lakimuutoksin tai koko valtiojärjestelmän korjaamisen avulla. Ks. Siltala 2005, 64.

hyökkäyksen yhtä lapualaista kohtaan olevan hyökkäys kaikkia Etelä-Hämeen lapualaisia kohtaan.³¹⁷

Muutama päivä kirkkoherra Elovaaran vastineen jälkeen Hämeen Sanomat julkaisi otsikolla Vakava sana vetoomuksen maan hallitukselle, jotta ”Etelä-Hämeen isänmaallista kansanliikettä ja sen jäseniä jatkuvasti törkeällä tavalla parjannut” Hämeen Kansa saatettaisiin edesvastuuseen. Hämeen Sanomat väitti koko Etelä-Hämeen ”isänmaallisen kansan” olevan ”siveellisen suuttumuksen vallassa” Hämeen Kansan kirjoittelun vuoksi. Vetoomuksen alla oli 95 nimeä, jotka yhtyivät ”Vakavaan sanaan”.³¹⁸ Hämeen Kansa arveli, että lehden ahdistelu johtui kirkkoherra Elovaaraan kohdistetuista kirjoituksista. On epäselvää, miten vetoomukset nimet kerättiin ja olivatko kaikki allekirjoittaneet edes selvillä vetoomuksen sisällöstä. Hämeen Kansa epäili vetoomuksen saaneen alkunsa Hämeen Sanomien omaaloitteisesta toiminnasta.³¹⁹ Joka tapauksessa vetoomus oli radikaalisuudessaan poikkeava, sillä sosialidemokraattisen Hämeen Kansan katsottiin olevan rikollinen, koska se ei suhtautunut ”isänmaalliseen kansanliikkeeseen” positiivisesti vaan päin vastoin kritisoi kansanliikkeen toimintatapoja jatkuvasti.

7.3. Vuosien 1931 – 1932 omavaltaisuudet

Vuonna 1931 Hämeen Sanomien hyökkäykset sosialidemokratiaa sekä Hämeen Kansaa kohtaan lisääntyivät. Samana vuonna Hämeenlinnan seudulla terrori sosialidemokraattien omistamia kiinteistöjä alkoi toden teolla. Sosialidemokraatit saivat osakseen myös yksityishenkilöihin kohdistunutta häiriköintiä. Sosialidemokraatteja kohtaan kiihtyvä kansanliikkeen toiminta johtui Lapuan Liike ry:n perustamisen yhteydessä määritellystä linjasta. Taisteluun ryhdyttiin myös kommunismin juurena pidettyä sosialidemokratiaa vastaan. Uusi linja sai kannatusta Hämeenlinnan seudulla. Voidaankin todeta, että kansanliikkeen uuden linjauksen myötä lapualaisaktivismille saatiin kohde Hämeenlinnan ympäristössä. Muualla maassa Lapuan liike löysi jo aikaisemmin paikalliset maalitaulunsa, jotka olivat yleensä kommunistien hallussa olleita työväentaloja. Esimerkiksi Vaasan läänissä

³¹⁷ HäSa 1.11.1931, ”Hämeen Kansan” toimitukselle, kirjoittanut K.V.Elovaara.

³¹⁸ HäSa 4.11.1931, Vakava sana, vetoomus. Vanajalaisten nimiä vetoomuksessa oli 26, hämeenlinnaisten ja HML:n maalaiskuntalaisten nimiä ei ollut laisinkaan.

³¹⁹ Hämeen K. 11.11.1931, Lehtemme ahdistelu, uutinen; 21.11.1931, Matkan varrelta, uutinen.

kansanjoukot naulasivat vuoden 1930 aikana 13 kommunistista työväentaloa kiinni ja sieltä liikehdintä levisi Oulun lääniin.³²⁰ Pohjois-Savossa puolestaan yleensä kansalaiskokoukset painostuksesta hallintoviranomaiset sulkivat vuonna 1930 lähes 60 kommunistisia työväentaloa ainakin väliaikaisesti.³²¹

Hämeessä oli puolestaan vuosi 1930 rauhallinen, jos Lapuan liikkeen toimia tarkastellaan työväentaloihin kohdistuneella painostuksella ja ilkivallalla. Hämeessä suljettiin ja naulattiin vuonna 1930 kymmenen kommunistista työväentaloa. Luku on erittäin pieni, sillä ainoastaan Mikkelin läänissä sulkemistapauksia oli samana vuonna vähemmän.³²² Pienet sulkemisluvut kertovat siitä, että Hämeen läänissä kommunistien asema oli jo ennestään heikko. Kommunistit eivät saaneet paljon kannatusta ja he eivät pystyneet saamaan haltuunsa työväentaloja.³²³ Tilanne muuttui Etelä-Hämeessä, kun Lapuan Liike rinnasti sosialidemokratian kommunismiin.

Ensimmäiset sosialidemokraattisia kiinteistöjä kohtaan tehdyt hyökkäykset maassa alkoivat Etelä-Hämeestä ja nimenomaan Hämeenlinnan seudulla jo alkuvuodesta 1931. Sosialidemokraattisia kiinteistöjä kohtaan tehtyä ilkivaltaa ei juurikaan esiintynyt vuoden 1931 alussa.³²⁴ Tässä suhteessa Hämeenlinnan seutu oli poikkeus, sillä työväen omaisuutta tuhottiin Hämeenlinnassa ja pelko ilkivallasta oli jokapäiväistä. Omavaltaisuudet aloitti presidentinvaalien alla tammikuussa 1931 Hämeen Kansan konttoria vastaan tehty tihutyö Hämeenlinnan keskustassa. Rakennuksen julkisivu mustui kahdesta kohdasta jonkinlaisen räjähdysseurauksena. Paikalta nähtiin poistuvan neljä miestä, joista yhden suksien jäljet johtivat maalaiskunnan puolelle Hätilään. Hämeen Kansa arveli ilkityön takana olleen Suomen Lukkoon läheisessä yhteydessä olevia miehiä.³²⁵

Vanajan Idänpäässä revittiin vaalien aikaan työväen vaalijulisteita. Eräs teknikko jäi verekseltään kiinni julisteiden repimisestä. Hän sanoi saaneensa ohjeet repiä vaaliplakaatteja

³²⁰ Huttula 2000, 122-127, 131-132, Liite 2: taulukko 7.

³²¹ Ruuskanen 1996, 51-60.

³²² Huttula 2000, Liite 2: taulukko 11. Vertailun vuoksi vastaavat luvut olivat muualla maassa Uudenmaan l. 17, Turun ja Porin l. 27, Viipurin l. 16, Mikkelin l. 7, Kuopion l. 68, Vaasan l. 39 ja Oulun l. 93.

³²³ Ks. esim. Rantala 1970, 29.

³²⁴ Huttula 2000, 257.

³²⁵ Hämeen K. 14.1.1931, Jälleen hulikaaniteko, uutinen. Uutisessa mainitaan ilkityön jälkeen ilmestyneen paikalle samoja henkilöitä, joita oli nähty lehdessä aiemmin mainitun tervaustapauksen yhteydessä. En ole kuitenkaan löytänyt uutisia aiemmista Hämeen Kansaa vastaan suunnatuista tihutöistä. Tervaustapauksella saatettiin tarkoittaa eduskuntavaalien aikaan 1930 Hätilässä tapahtunutta osuusliike Hämeen töhrimistapausta. Se tarkoittaisi kauppias Juho Harjulan osallisuutta myös tähän tapaukseen.

kokoomuksen piirikansliasta. Seuraavana päivänä hän perui puheensa ja vakuutti toimineensa yksin. Syyksi ryhtyä repimään vaalijulisteita hän ilmoitti koston: ensin oli revitty kokoomuksen julisteita.³²⁶ Hämeen Kansa sai samoihin aikoihin kaksi humalaista vierailijaa keskellä päivää toimitukseensa kylään. ”Nuoret herrat” tahtoivat valistaa Hämeen Kansan toimituksen väkeä Lapuan liikkeen jaloista tarkoituseristä. Vieraat korostivat, että lapualaisuus tulee poistamaan marxilaisuuden maasta.³²⁷

Tammikuun 1931 aikana työväki alkoi vartioida omaisuuttaan Hämeenlinnassa. Isomäen mukaan lapualaiset olivat aikeissa räjäyttää Hämeen Kansan kirjapainon. Helsingin Sanomista soitettiin Hämeen Kansaan ja kyseltiin kuvaa lehden kirjapainosta. Hämeen Kansan teknillinen johtaja Matti Alanko kysyi mihin kuvaa tarvittaisiin. Helsingin Sanomien toimittaja vastasi sitä tarvittavan, koska kirjapaino oli määrä räjäyttää seuraavana yönä. Siitä miten Helsingin Sanomien toimittaja oli saanut vihiä räjäytysyrityksestä, ei tiedetty. Huhua vahvisti nimetön vihje lehden toimitukselle ja ”hämeenlinnalaisen ’isänmaallisen’ harrastelijavalokuvaajan”³²⁸ käyskentely kameransa kanssa kirjapainon edustalla. Poliisimestarille kerrottiin lapualaisten aikeista, mutta hän ei luvannut viranomaisten turvaavan kirjapainoa. Hämeen Kansa asetti yöksi oman 45 miehen ryhmän vartioimaan kirjapainoa. Lapualaiset saivat vihiä vartioinnista ja kirjapaino säilyi koskemattomana.³²⁹

Hämeen Kansan mukaan työväen omaisuutta yritettiin tuhota lähes joka yö. Lehti moitti virkavaltaa tuloksettomista tutkimuksista. Lehden mukaan työväen kiinteistöjen läheisyydessä liikuskelu samoja henkilöitä öisin ja virkavallan olisi pitänyt päästä helposti tihutöiden tekijöiden ja niiden suunnittelijoiden jäljille.³³⁰ Helmikuun puolivälissä pudotettiin pommi Vanajan Idänpään työväentalon piipusta sisälle. Räjähdyksellä rikkoivat piipun muurit ja ilmeisesti

³²⁶ Hämeen K. 15.1.1931, Kokoomuslaiset työväen vaaliplakaateja repimässä, uutinen; 16.1.1931, Vaalikehoitusten repiminen Hätilässä, uutinen. Uutisissa puhutaan vaihtelevasti Idänpäästä ja Hätilästä. Se selittyy kylien välittömällä läheisyydellä.

³²⁷ Hämeen K. 16.1.1931, Paikanpäältä ja syrjäseuduilta, uutinen.

³²⁸ Harrastelijavalokuvaajalla tarkoitetaan todennäköisesti innokasta suojeluskuntamiestä kirjakauppias Enok Rytköstä. Hän on ikuistanut valokuvin monet Lapuan liikkeen ja IKL:n tapahtumat Hämeenlinnan seudulla. Ks. esim. Koskimies 1966, kuvat 350-352; Saari 1988, 185; Korjus 1998, 180

³²⁹ Isomäki 1956, 88; Myös Saari 1988, 184 viittaa Isomäkeen. Isomäen tarina sosialidemokraattien hallussa olevan kirjapainon räjäytysyrityksestä vaikuttaa uskottomalta, mutta se sisältää niin paljon tarkkoja yksityiskohtia, ettei sitä voi sivuuttaa. Tunnettua myös on, että hämeenlinnalainen ylioppilas Reino Häggström oli mukana toukokuussa 1931 räjäyttämässä Vaasassa sosialidemokraateille siirtynyttä painoa. Ks. esim. Perälä 1998, 218; Hämeen K. 12.6.1931, Kivisen kyyditysjutun käsittelystä, uutinen.

³³⁰ Hämeen K. 20.1.1931, Rikollisuus ja järjestysvalta, pääk.; Saari 1988, 184.

räjähdyksen paineesta ikkunoita. Suuremmilta vahingoilta säästyttiin.³³¹ Tekijöitä ei koskaan saatu kiinni. Tapaus sattui kuitenkin välittömästi Lapuan Liikkeen Hämeenlinnan seudun paikallisosaston perustamisen jälkeen.³³² Räjähdyksen ja paikallisosaston perustamisen yhteyttä ei voida osoittaa, mutta tuntuu oudolta, että kyseessä olisi sattuma. Varsinkin, kun Lapuan Liikkeen paikallisosaston johtokunta ja piiritoimikunta näyttävät olleen tietoisia tihutyön tekijöistä vuonna 1931.

Vappuna 1931 Hämeenlinnan seudun työväentalot saivat epämieluisia vieraita. Vapun vastaisena yönä joukko miehiä kävi Hattulan Pekolan³³³ työväentalon pihassa. Hämeenlinnalaisella vuokra-autolla liikkuneet miehet olivat tiedustelleet oliko talon vahtimestari Aleksi Tupala tavattavissa. Muutama miehistä oli humalassa. Eräs otti kiven käteensä ja heitti sen työväentalon ikkunasta sisään. Sen jälkeen he poistuivat. Asian johdosta kuulusteltiin neljää rautatieasemalla työskennellyttä miestä, kanslisti Ensio Auniota ja autonkuljettaja Lindbergiä. Kaikki rautatieläiset³³⁴ ja Aunio olivat ilmoittautuneet edellisenä syksynä kyyditysten aatteellisiksi kannattajiksi. Ensio Aunio kuului lisäksi Lapuan Liikkeen Etelä-Hämeen piirin piiritoimikuntaan. Kuulusteltavat kiistivät ikkunan rikkomisen. Nimismies totesi, että ei voitu osoittaa muuta kuin ikkunan olleen ehjä illalla ja rikki aamulla. Miehet kertoivat, että he olivat käyneet tarkastamassa, ettei työväentalon tangossa ollut punaista lippua. He olivat nähneet punalipun liehuneen asiankuulumattomasti Aulangon hotellin tangossa ja selittivät tilanteen näyttäneen siltä, että se oli tuotu sinne Pekolan suunnalta.³³⁵ Ilmeisesti samat miehet samaisella vuokra-autolla kävivät ahdistelemassa työväentalojen henkilökuntaa vapunpäivänä, jotta he vetäisivät valtakunnan lipun salkoon. Vierailuista raportoitiin jälleen Hattulan Pekolan työväentalolta ja Hämeenlinnan maalaiskunnan työväentalolla sekä Vanajan Luolajan työväentalolta.³³⁶

Ennen toukokuun puoltaväliä 1931 entinen Aktivistin-lehden toimittaja Urho J. Kivinen kyyditettiin Somerosta Hämeenlinnan kautta Lapualle.³³⁷ Kivinen oli Turun Sanomissa

³³¹ Hämeen K. 17.2.1931, Idänpään työväentalo yritetty räjäyttää, uutinen; Häme 17.2.1931, Ilkityö Idänpään työväentalolla, uutinen; Isomäki 1956, 86; Hakalehto 1979, 360-361; Huttula 2000, 257, 360; Koskimies 1966, 610.

³³² Paikallisosasto perustettiin 13.2. ja räjäytys tapahtui 14.2.1931. HäSa 14.2.1931, Lapuanliike, uutinen; Hämeen K. 17.2.1931, Idänpään työväentalo yritetty räjäyttää, uutinen.

³³³ Pekola sijaitsee lähellä entisen HML:n mlk:n rajaa.

³³⁴ He olivat Juho Kesanto, Svante Eloranta, Uuno Nurminen ja Antti Leiponen.

³³⁵ HMA, LHA, LKA, Kansio Ea:487, I osaston saapuneet kirjeet 1931, KD 504/360, Hattulan piirin kruununnimismiehen kirje maaherralle 30.11.1931.

³³⁶ Hämeen K. 5.5.1931, Vapunpäivävieraita lähiympäristöjen työväentaloilla, uutinen.

³³⁷ Aihetta ovat sivunneet esim. Perälä 1998, 218-222; Siltala 2005, 273.

paljastanut Lapuan liikkeen johdon salaisia suunnitelmia, joita oli kuullut aikanaan Kosolassa. Kivinen kaapattiin tätinsä luota Somerosta yöllä. Auto kiiti ensin Hämeenlinnaa kohti. Automatkalla hän sai kuulla kunniansa kirjoituksestaan Turun Sanomiin. Hämeenlinnaan matkalaiset saapuivat varhain aamulla. Häggströmien talossa tiedettiin odottaa miehiä ja Kivistä. Perheen pää Lauri Häggström oli kyytimiesjoukkoon kuuluneen Isidor Tuomenvirran³³⁸ veli. Kivinen esiteltiin Lapuan Liikkeen kanslisti Ensio Auniolle. Kivinen oli kirjoittanut Aunion lähettäneen Sinimusta –lehteen kaksi kirjoitusta, mutta Aunio kovisteli Kiviselle lähettäneen kirjoituksia yhteensä neljä. Aamukahvit juotuaan miehet lähtivät kohti Lapuaa. Mukaan Hämeenlinnasta tuli Lauri Häggströmin poika, ylioppilas ja kyyditsijä Reino Häggström.³³⁹

Automatka kului kyyditsijöiltä iloisesti viinaa maistellessa ja lauluja laulellessa. Kivinen jätettiin Ilmajoelle. Sieltä uudet kyyditsijät veivät Kivisen Lapualle. Siellä hänen ylleen puettiin suuri punainen paita ja myssy. Paidan hihojen läpi laitettiin keppi niin, ettei Kivinen pystynyt liikuttamaan käsiään. Outo näky sai paikalle yleisöä. Häntä komenneltiin ja pilkattiin, kunnes vihdoin Lapuan poliisi poimi hänet mukaansa. Samaan aikaan Kivisen Ilmajoelle jättäneet miehet ajoivat kohti Vaasaa. Yöllä he heittivät kolme pommia kommunisteilta sosialidemokraateille siirtyneeseen kirjapainoon. Vain yksi pommeista räjähti ja suuremmilta tuhoilta vältyttiin. Miesten motiivina oli estää sosialidemokraattisen Pohjanmaan Kansan painaminen. Lapualaiset olivat aikaisemmin vaatineet painon kiinni pysymistä, koska heidän mielestään entisen kommunistisen Työn Äänen kirjapaino ei saanut enää ikinä toimia. Reino Häggström väitti tehneensä teon yksin ja otti vastuun räjäytyksestä. Hän sai lopulta tuomioksi kyydityksestä ja räjäytyksestä yhteensä vuoden ja seitsemän kuukauden kuritushuonerangaistuksen.³⁴⁰

Hämeen Kansa rohkaistui Kivisen kyyditysjutun jälkeen kirjoittamaan lisää alkuvuodesta 1931 tapahtuneista lehden kiinteistöjä vastaan tehdyistä ilkitöistä ja lehden henkilökunnan saamista uhkauksista. Hämeen Kansa kirjoitti avoimesti uhkailujen ja ilkivallan takana olleen Kivisen jutussa esiin tulleet Reino Häggström ja Ensio Aunio. Hämeen Kansan mukaan

³³⁸ Siltala 2005, 268, 406 kutsuu maanviljelijä Tuomenvirtaa ”ennätyskyyditsijäksi” ja ”kyyditysten Suomen-ennätyksen epäviralliseksi haltijaksi”.

³³⁹ Hämeen K. 12.5.1931, Kolme pommia kirjapainoon Vaasassa, uutinen; 13.5.1931, Lapualaisten viimeisimmät tekokset, uutinen; 12.6.1931, Kivisen kyyditysjutun käsittelystä, uutinen.

³⁴⁰ Hämeen K. 12.5.1931, Kolme pommia kirjapainoon Vaasassa, uutinen; Hämeen K. 12.6.1931, Kivisen kyyditysjutun käsittelystä, uutinen; Hämeen K. 14.7.1931, Häggström kuritushuonerangaistukseen 1v. 8kk.; Häme 11.6.1931, Kivisen kyyditsijät tuomiolla eilen; Hämeen K. 10.11.1931, Muilutus – Häggströmin juttu, uutinen; Perälä 1998, 218.

Aunio ja Häggström oli nähty lehden toimitalon luona edellisenä talvena aina samoihin aikoihin, kun ilkeä tehtiin. Samat herrat olivat myös soitelleet taukoamatta lehden toimitukseen toistamalla puhelimesta ”humalaisia viisauksiaan”. Ilmeisesti Aunio ja Häggström olivat myös ne samat miehet, jotka olivat kerran tulleet lehden toimitaloon keskustelemaan ’poliittisista asioista’. Samaan hengenvetoon Hämeen Kansa ihmetteli viranomaisten saamattomuutta paikkakunnalla. Ilkevallan tekijät tiedettiin, mutta tutkinta polki paikoillaan.³⁴¹

Sisäasiainministeriö kehottikin maaherraa aloittamaan uudet tutkimukset Vanajan Idänpään työväentalon helmikuisesta räjäytysyrityksestä, kun Häggströmin Vaasan räjäytys tuli kaikkien tietoisuuteen. Ministeriössä epäiltiin ylioppilas Häggströmin osuutta tähänkin tapaukseen.³⁴² Ilmeisesti häntä ei kuitenkaan asetettu syytteeseen työväentaloa kohtaan tehdystä ilkevallasta. Marraskuussa 1931 puolestaan maaherra kehotti Hattulan piirin nimismiestä tutkimaan vappuna 1931 tapahtuneen Pekolan työväentalon kivityksen, koska Hämeen Kansa peräsi selvitystä asiasta ja vihjaili virkamiehien hidastelevan tutkimuksissaan.³⁴³

Vuoden 1931 talven ja kevään omavaltaisuudet näyttävät kytkeytyvän kahteen henkilöön, ylioppilas Reino Häggströmiin ja kanslisti Ensio Aunioon. He olivat lähes aina paikalla, kun lapualaiset suorittivat omavaltaisuuksia Hämeenlinnan seudulla. Aunion kautta omavaltaisuudet kytkeytyvät Lapuan Liikkeen Etelä-Hämeen piiriin, jossa varmasti tiedettiin miesten teoista. Olisi kuitenkin liian rohkeaa väittää, että Aunio ja Häggström olisivat muodostaneet ympärilleen iskujoukon, jota olisi käskytetty tekemään omavaltaisuuksia. Toisaalta kokeneemmat lapualaisjärjestöissä mukana olleet olisivat varmasti saaneet hillityksi nuorten miesten tekoja halutessaan. Näin ei ilmeisesti tapahtunut vaan päin vastoin, lapualaisten hallitsema Hämeen Sanomat yritti tehdä Reino Häggströmistä marttyyria Vaasan räjähdysten jälkeen. Vankilarangaistuksen kärsittyään Hämeen Sanomat otti ylioppilas Häggströmin kesätoimittajaksi vuonna 1932 ja hän jatkoi lehden palveluksessa vuoteen 1937 saakka.³⁴⁴

³⁴¹ Hämeen K. 12.5.1931, Paikanpäältä ja syrjäseuduilta, uutinen.

³⁴² HMA, LHA, LKA, Kansio Ea:487, I osaston saapuneet kirjeet, KD 295/342, Sisäasiainministeriön kirje Hämeen läänin maaherralle 9.6.1931; Korjus 1998, 182.

³⁴³ HMA, LHA, LKA, Kansio Ea:487, I osaston saapuneet kirjeet, KD 504/360, Hattulan piirin nimismiehen raportti maaherralle 30.11.1931.

³⁴⁴ Ks. Häggströmin ja Hämeen Sanomien suhteesta Halla 1978, 139.

Syksyllä 1931 sosialidemokraattien vastainen Lapuan liikkeen toiminta aktivoitui koko maassa. Sosialidemokraattiset kiinteistöt kohtasivat väkivaltaa eniten Vaasan läänissä ja Pohjois-Savossa. Tapahtumat saivat alkunsa syyskuussa, kun kommunisteilta sosialidemokraateille siirtynyt Lapuan työväentalo sai avata ovensa uudelleen. Paikalle saapui arviolta 2 000 lapualaista, jotka naulasivat työväentalon uudelleen kiinni.³⁴⁵ Marraskuussa 1931 Hämeen Kansan toimitalo joutui yöllä ilkivallan kohteeksi. Kaksi miestä ehti tervata talon oven, kunnes lehden postittaja saapui töihin ja miehet poistuivat nopeasti paikalta. Ilkivalta sattui ajankohtana, jolloin Hämeen Sanomat oli julkaissut ”Vakavan sanan”. Hämeen Kansa piti tekoa ”Vakavan sanan” vetoimuksen siirtämistä sanoista tekoihin.³⁴⁶ Kyse olikin mitä ilmeisimmin Hämeenlinnan seudun lapualaisten iskusta, joka liittyi Hämeen Kansan ’loukkaavaan’ toimitustapaan. Tekijöitä ei saatu selville.

Vuoden 1932 alussa tilanne kärjistyi Uudellamaalla ja Hämeen Läänin eteläosissa. Hämeessä tihutöitä tapahtui pääasiassa Lahden, Hämeenlinnan ja Forssan ympäristössä. Vuonna 1932 sosialidemokraattisia kiinteistöjä kohtaan tehty väkivalta oli laajinta Hämeen Läänissä.³⁴⁷ Siitä syystä Etelä-Hämeen sosialidemokraattinen piiritoimikunta kehotti jäseniään alkamaan suojelemaan öisin työväenyhdistysten omaisuutta.³⁴⁸ Helmikuun puolivälissä havaittiin, että Hämeenlinnan Työväenyhdistyksen omistamaan kesänviettopaikkaan, Lepolaan, oli murtauduttu. Talvella tyhjillään ollusta talosta ei ollut varastettu mitään. Sen sijaan ikkunoita ja pöytä oli rikottu. Lepolan rannassa talviteiloilla ollut työväenyhdistyksen höyryvenettä oli myös vandalisoitu. Aluksen köli ja pohja oli rikkoutunut räjähdysten seurauksena. Tihutöiden arveltiin suoritettu pari viikkoa ennen kuin niiden seuraukset havaittiin. Lepola sijaitti Vanajaveden rannalla noin kaksi ja puoli kilometriä kaupungin keskustasta. Lapualaisten suorittamien tihutöiden aikaan Hämeenlinnan työväentalo ja Hämeen Kansan toimitalo olivat vartioituja ja ne säilyivät koskemattomina.³⁴⁹ Vuoden 1932 alun omavaltaisuuksista sosialidemokraattien omistamia kiinteistöjä kohtaan ei tihkunut yhtä paljon tietoja kuin vuosi aikaisemmin tapahtuneista iskuista. Kenties seudun lapualaiset olivat nyt varovaisempia toimissaan ja tekijöitä ei saatu selville.

³⁴⁵ Huttula 2000, 251-261, Liite 2: taulukko 11.

³⁴⁶ Hämeen K. 7.11.1931, ”Vakavan sanan” ensi hedelmä kypsynyt, uutinen.

³⁴⁷ Huttula 2000, 265-268, Liite 2: taulukko 11.

³⁴⁸ Hämeen K. 28.1.1932, Työväenyhdistysten omaisuutta suojelemaan, uutinen; 5.2.1932, Työväestön yhteistä omaisuutta on suojeltava, uutinen; Hämeenlinnassa alettiin vartioimaan ainakin työväentaloa. Ks. Saari 1988, 184-185.

³⁴⁹ Hämeen K. 16.2.1932, H:linnan t.y:n laiva yritetty tuhota, uutinen; Hämeen K. 17.2.1932 Paikanpäältä ja syrjäseuduilta, uutinen; Häme 16.2.1932, Hämärä tihutyö Hämeenlinnan työväenyhdistyksen kesätalolla, uutinen; Ks. myös Saari 1988, 185; Koskimies 1966, 610.

Hämeenlinnan seudun Lapuan liikkeen tarkastelu syksystä 1930 vuoden 1932 osoittaa, että tilanne kehittyi seudulla poikkeavaksi. Yleisesti ottaen Lapuan liikkeen kannatus ja voima hiipui maassa Ståhlbergin kyydityksen jälkeen, mutta Hämeenlinnan seudulla kansanliikkeen toiminta jatkui vilkkaana. Lapuan liike oli saavuttanut paljon toiminnallaan ja sen toimintatavat olivat juurtuneet vahvasti Hämeenlinnan ympäristöön. Vallitsevasta tilanteesta ei haluttu luopua, vaikka Lapuan liike oli saavuttanut jo kaikki sen alkuperäiset tavoitteensa. Lapuan Liikkeen uuden linjan mukaisesti seudun kansanliike omaksui erittäin jyrkän asenteen kaikkea vasemmistolaisuutta kohtaan. Uusi linja sopi Hämeenlinnan seudun Lapuan liikkeelle. Alkuperäisessä kansanliikkeen taistelussa kommunismia vastaan puuttui paikallinen kohde. Sosialidemokratian rinnastaminen kommunismiin mahdollisti paikallisen taistelun aloittamisen. Hämeenlinnan seudun sosialidemokraattinen työväenliikettä kohtasi vuosina 1931 – 1932 sanasodan ja mustamaalauksen ohella kiinteistöjen fyysinen koskemattomuus. Sanoista siirryttiin tekoihin ensiksi nimenomaan Hämeenlinnan seudulla. Eriyisen paljon tihutöitä tehtiin sosialidemokraattista Hämeen Kansaa vastaan, koska sen suhtautuminen Lapuan liikkeeseen poikkesi luonnollisesti lapualaisten hallussa olleesta Hämeen Sanomista.

Lapuan Liikkeeseen kytkeytyneet johtohenkilöt olivat kouliintuneita lapualaisia ja kansanliikkeen paikallisia organisaattoreita. He eivät nähneet ongelmia Lapuan Liikkeen ohjelmassa, vaan tahtoivat jatkaa kansanliikkeen toimintaa toiminnan muuttuessa avoimen sosialidemokratian vastaiseksi. Lapuan Liikkeen paikallisosaston johdon liepeillä toimi joukko miehiä, jotka tekivät ilkitöitä. Varsinaisesta iskujoukosta oli kuitenkin tuskin kyse. Lapualaisten sanaa levitti tehokkaasti kokoomuslainen Hämeen Sanomat. Lehti meni jyrkkyydessään niin pitkälle, että se karkotti linjallaan osan 'laillisuusrintamaksi' kutsutusta puolueväestä. Hämeen Sanomat ja seudun lapualaiset eivät hyväksyneet minkäänlaisia kompromisseja Lapuan liikkeen parhaaksi katsomasta linjasta. Lehden radikaali toimitustapa sai kannatusta ja se sai voiton maltillisesta linjauksesta.

8. LOPPUHUIPENNUSTA SEURAA UUSI ALKU

8.1. Mäntsälän kapinalliset

Syksy 1931 oli oikeistovallankaappaushuhujen aikaa. Tiedossa oli, että Lapuan Liikkeen ohjelmavaatimukset eivät olleet toteutettavissa parlamentaarisin keinoin.³⁵⁰ Myös Hämeenlinnassa liikehdittiin syksyllä. Etelä-Hämeen Lapuan Liikkeen masinoimassa kansalaiskokouksessa lokakuussa 1931 hyökättiin sosialidemokratiaa ja työväentalojen uudelleenavaamisia vastaan. Lapualaisuudestaan kuuluisa eversti Arne Somersalo tähdensi puheessaan edustuksellisen demokratian heikkoutta ja kestättömyyttä. Erityisesti hän hyökkäsi sosialidemokraattisia kansanedustajia vastaan väittäen heidän osuutensa olevan eduskunnassa kohtuuttoman suuri. Kokous antoi täyden tukensa Lapuan Liikkeen linjalle, jonka mukaan kerran suljettuja työväentaloja ei tullut uudelleen avata. Tätä mieltä oli puheessaan myös kokoomuksen kansanedustaja Yrjö Leiwo. Esillä oli myös ns. Maakuntain liikkeen Viipurissa tehty ohjelmajulistus,³⁵¹ joka jätettiin Lapuan Liikkeen piiritoimikunnan huoleksi.³⁵²

Mäntsälän kapinana tunnettu tapahtumasarja sai alkunsa sosialidemokraatti Mikko Erichin puhetilaisuudesta Ohkolan työväentalolla 27.2.1932. Suojeluskuntalaiset piirittivät talon ja ampuivat sen kattoa kohti. Paikkakunnan 'isänmaallinen väestö' oli suivaantunut entisen kokoomuslaisesta sosialidemokraatiksi kääntyneen Mikko Erichin tulosta paikkakunnalle. Jo ennen Erichin puhematkaa työväentalon iltamalupaa yritettiin perua jopa valtakunnan johtoon asti vetoamalla.³⁵³

Vaikka kapinahujuja oli liikkeellä, tapahtumien alku tuli mitä ilmeisimmin kaikille yllätyksenä. Viikon kestäneen kapinaviikon aikana tapahtui paljon. *Martti Ahdin* sanoin ”kapinaviikon kulku oli täynnä erehdyksiä, sekasortoa ja sattumia.” Epätietoisuutta oli armeijan, suojeluskuntalaisten, valtiomiesten, talouspiirien ja kokoomusryhmän

³⁵⁰ Ahti 1990, 135-138; Huttula 2000, 263.

³⁵¹ Maakuntain liike oli aatteellisesti lähellä Lapuan Liikettä. Ks. liikkeiden suhteesta esim. Huttula 2000, 213.

³⁵² HäSa 20.10.1932, Etelä-Hämeen Lapuan miehet, uutinen; Häme 20.10.1931, ”Viipurin ohjelma” esillä Hämeenlinnassakin, uutinen.

³⁵³ Ahti 1990, 117-126, 153-155; Huttula 2000, 272-273.

lojaalisuudesta valtiovaltaa kohtaan. Lopulta presidentti Svinhufvudin järkähtämättömän kielteinen kanta Lapuan Liikkeen vaatimuksille sai riittävästi tukea ja kapina kuivui kasaan.³⁵⁴

Kapinan aikana Hämeenlinnan seutu oli hetken polttopisteessä ja paikkakunnalla myös liikehdittiin pääasiassa suojeluskunnan piiripäällikön Ernesti Suolahden käskystä. Päivää ennen kohtalokasta Erichin puhetilaisuutta piiripäällikkö Suolahti kävi yhdessä Suojeluskuntain yliesikunnan jaostopäällikön everstiluutnantti Elja Rihtniemen kanssa presidentti Svinhufvudin puheilla. He tähdensivät, että Ohkolan puhetilaisuus oli kiellettävä, koska se saattaisi aiheuttaa vakavia häiriöitä. Presidentti kuunteli, mutta lähetti miehet sisäministeri von Bornin luokse, joka piti kiinni lain kirjaimesta eikä perunut iltamalupaa.³⁵⁵

Kapinan puhjettua Lapuan liikkeen keskusjohto siirtyi Hämeenlinnaan. Valtuuskunnan jäsen maisteri Veli Nieminen kokousti yhdessä muiden saapuneiden kanssa Hämeenlinnan kaupunginhotellissa. Lapuan Liikkeen rahastonhoitaja ja suojeluskuntajärjestön piiripäällikkö Ernesti Suolahti kävi myös paikalla. Liikkeen johto asettui samana päivänä avoimesti Mäntsälän kapinallisten taakse ja antoi käskyn liikekannallepanosta. Suolahti ei epäröinyt kenen puolella olisi. Hän toteutti ensimmäisenä Lapuan johdon mobilisaatiokäskyä. Nopeasti hän kokosi suojeluskuntaosastoja strategisiin paikkoihin Hämeenlinnan seudulle, Lahteen, Forssaan, Riihimäelle ja Urjalaan. Toisaalta Suolahden toiminta ei ollut ristiriidassa samaan aikaan tulleen suojeluskunnan esikunnan määräyksen kanssa, jossa kehoitettiin aloittamaan vartiointi rautatielinjoilla. Ylimitoitettuja toimia perusteltiin kommunistien mahdollisella liikehtimisellä.³⁵⁶

Lapuan Liikkeen johdon ilta jatkui Hämeenlinnassa kosteissa merkeissä. Valtiojohto aikoi vangituttaa Lapuan Liikkeen johdon Hämeenlinnassa yöllä. Liikkeen johtajia yöpyi kaupunginhotellissa ja Hämeen Sanomien konttorissa. Vt. maaherra Kaarlo Kalliola, kaupungin poliisimestari ja Kajaanin sissipataljoonan komentaja saivat valtiojohdolta kapinallisten pidätysmääräyksen. Pidätysmääräys vuodettiin kapinallisille, jotta he pääsisivät pidättäjiään karkuun. Yhteenoton välttämiseksi pidätyskomennuskunta suuntasi ensiksi Hämeen Sanomien toimitaloon. Sen ovet olivat lukossa ja he soittivat päätoimittaja Aarne Kauhtion paikalle avaamaan ovet. Ilmeisesti samaan aikaan kapinalliset lähtivät evakkoon

³⁵⁴ Ahti 1990, esim.192-202, 234-237, 298-303, lainaus s. 313.

³⁵⁵ Ahti 1990, 155-156.

³⁵⁶ Ahti 1990, 170-171, 175; Selen 2001, 374.

kaupunginhotellilta Hämeenlinnan suojeluskuntataloon. Kauhtion tullessa avaamaan ovet Hämeen Sanomien toimitalossa ei enää ollut ketään. Kauhtio oli kuitenkin kiihtynyt pidätysmääräyksestä. Hän informoi tilanteesta myös Suolahtea ja tartutti häneen kiihtymyksensä. Suolahti soitti puhelimella vt. maaherra Kalliolalle ja syytti häntä santarmimaisuudesta.³⁵⁷

Kapinajohtajat siirtyivät siis Hämeenlinnan suojeluskuntatalolle, Hämeen Suojaan. Samassa tilassa oli Etelä-Hämeen piiriesikunta. Piiripäällikkö Suolahti oli edelleen tuohduksissa ja poissa toltaan Svinhufvudin antamasta vangitsemismääräyksestä. Hän otti seinältä Svinhufvudin muotokuvan ja paiskasi sen hajalle vasten huoneen nurkkausta. Ajatus siitä, että Svinhufvud oli kääntynyt kansanliikettä vastaan, järkytti lapualaisia. Tätä ennen he olivat pitäneet istuvaa presidenttiä omana miehenään.³⁵⁸ Suolahti haki virkavapautta vielä samana iltana ja se myös hänelle myönnettiin. Valtiovalta oli tietoinen, että Suolahti oli toiminut Lapuan Liikkeen käskyjen mukaisesti kokoamalla joukkoja ympäri suojeluskuntapiiriä.³⁵⁹

Suolahti opasti Lapuan johdon Hämeen Suojasta Vanajan Honkalan tilalle, jonka isäntä oli paikallisesikunnan jäsen ja tunnettu lapualainen Sakari Honkala. Honkalassa keitettiin teetä, jota vieraat alkoivat terästä. Honkalasta matka jatkui Vanajan seuratalolle Idänpäähän, jossa pysähdyttiin pitemmäksi aikaa. Pakolaisten turvana oli siellä Vanajan suojeluskunta, jonka Suolahti oli ehtinyt hälyttää liikekannalle. Samaan aikaan talolla oli menossa myös suojeluskuntakurssi ”Väinämöiseksi”³⁶⁰ kutsutun henkilön johdolla. Tämä vapaussodan väapeli tarjoutui kapinallisten käytettäväksi. Hän toimi Lapuan Liikkeen johdon vierailun ajan vartiopäällikkönä.³⁶¹

Lapuan johto nukkui yön yli seuratalolla. Seuraavan päivän iltana 1.3.1932 kapinalliset kuuluivat radiosta ensimmäisen kerran Svinhufvudin vetoimuksen kapinan lopettamiseksi puolustusministeri Jalo Lahdensuo lukemana. Raivokas huuto täytti seuratalon. Kapinajohto oli tuhtunut, mutta vielä täynnä innostusta. Esimerkiksi Veli Niemisen on kuvailtu olleen kaappaushurmiossa. Seuraavana yönä kapinalliset olivat jälleen määrä vangita. Vanajan

³⁵⁷ Myllyniemi 1994, 218; Korjus 1998, 186.

³⁵⁸ Ahti 1990, 178-181.

³⁵⁹ Myllyniemi 1994, 218; Korjus 1998, 186; Ahti 1990, 176; Selen 2001, 374.

³⁶⁰ Vuoden 1918 sodan väapeli ”Väinämöisen” kuvaus sopii parhaiten vapaussoturi Väinö Tiirikkalaan. Hänen oikea etunimensä oli Väinämöinen. Tiirikkala oli kyyditsijä, Lapuan Liikkeen paikallisosaston toimikunnan jäsen ja innokas suojeluskuntalainen. Ks. lisää Öhberg 1997, 16, 18, 26, 28, 30, 33, 41, 36, 93, 123, 235, 262, 264; Hämeenlinnalaisia 1989, 306.

³⁶¹ Ahti 1990, 181, 203.

Idänpään seurataloa vartioineet suojeluskuntalaiset asettautuivat rintamaan, kun tieto vangitsemismääräyksestä saavutti Lapuan Liikkeen johdon. Kosola komensi ”Väinämöisen” avustamana. Poliiseja ja Kajaanin Sissipataljoonaa oli vastassa 100 suojeluskuntalaista kiväärien kanssa. Heihin törmättyään vangitsijat kääntyivät takaisin kaupunkiin päin. Verta ei uskallettu vuodattaa. Samaan aikaan kapinaesikunta jatkoi pakomatkaansa ja liikkui autoilla kohti Riihimäkeä.³⁶²

Samana iltana 1.3.1932, kun yhteenotto poliisikomennuskunnan ja Vanajan suojeluskuntalaisten oli lähellä, kaupungissa pidettiin yksityisten kansalaisten järjestämä kokous. Käytännössä kokouksen osanottajat olivat hämeenlinnalaisia kokoomusvaikuttajia ja ilmeisesti heitä lähellä olevia henkilöitä. Kokouksen osanottajat vaativat Kansalliselle Kokoomuspuolueelle lähetetyssä julkilausumassa, että ”vastakkaisissa leireissä olevien isänmaallisten kansalaisten verta ei saa vuodattaa”. Allekirjoittajat olivat ”syvästi järkyttyneitä siitä tilanteesta, johon isänmaan asiat ovat kärjistyneet”. He olivat myös sitä mieltä, että ”yksilöiden on aina väistytävä, kun kansakunnan tulevaisuus on niin suuressa vaarassa kuin nykyään”. Julkilausuma julkaistiin myös seuraavan päivän Hämeen Sanomissa.³⁶³ Käytännössä julistus tarkoitti kapinallisten tukemista ja asettautumista hallituksen eron kannalle.³⁶⁴ Se oli myös kapinallisten tärkein vaatimus. Kokoomuksen eduskuntaryhmä oli kahden vaiheilla. Enemmistö oli valmis tukemaan kapinallisia ja vaativat hallituksen eroa, mutta monet esittivät vastakkaisiakin näkemyksiä. Uusi Suomi tuomitsi kapinoinnin, mutta ymmärsi kapinallisten motiiveja. Kokoomuksen ministerit Solja ja Kilpeläinen erosivat, mutta Erkki Paavolainen jäi hallitukseen Svinhufvudin painostuksesta. Kaikki muut puolueet olivat kapinaa vastaan.³⁶⁵

2.3.1932 Svinhufvud toisti radiossa vaatimuksen kapinan lopettamiseksi. Tällä kertaa hän puhui itse. Hän lupasi amnestian kapinan rivijäsenille. Vaaka kallistui lopullisesti hallituksen

³⁶² Ahti 1990, 199-205, 210.

³⁶³ Vertaile kokoomuslaisten ja vetoomusten allekirjoittajien nimiä. HäSa 2.3.1932, Vastakkaisissa leireissä olevien isänmaallisten kansalaisten verta ei saa vuodattaa, vetoomus; Korjus 1998, 187; PTA, Hämeenlinnan Kansallisseura, Kansio Ca: Pöytäkirjoja ja kirjeitä 1921-1944.

³⁶⁴ Vrt. Korjus 1998, 186-187; Hämeenlinnalaisia 1989, 275-276, 317. Korjus pitää nähtävästi kokousta ja erityisesti lehtori Seppälän ja pastori Wegeliuksen toimintaa vain huolestuneiden miesten ”rauhanturvaamisoperaationa”. Hän ei ole nähnyt kokousta ja julistusta Lapuan liikkeen tukitoimena kapina-aikana. Seppälä ja Wegelius saivat aktiivisella toiminnallaan kenraalimajuri A. Kääriäiseltä lupauksen, että Hämeenlinnan varuskunta välttäisi yhteenottoa lapualaisten kanssa. Korjus on kirjoittanut matrikkelit Seppälästä ja Wegeliuksesta Hämeenlinnalaisia –teokseen. Seppälää Korjus pitää lujana Lapuan liikkeen vastustajana Mäntsälän kapinan aikana.

³⁶⁵ Vares 1996, 496-497; Ahti 1990, 192-194.

voittoon ja kapinallisten tappioon. Kapinalliset alkoivat hajaantua ympäri maata. Vanajan seuratalonkin suojeluskuntalaiset lähtivät koteihinsa.³⁶⁶ Suolahden tilalle väliaikaisesti tullut Aaro Pajari purki loppuja Etelä-Hämeen suojeluskuntajoukkoja. Pajari suojeli parhaansa mukaan entistä piiripäällikköä. Selityksenä liikekannallepanoon pidettiin edelleen liikenneyhteyksien turvaamista ja kommunistien mahdollista liikehtimistä. Kapinan ratkettua hallituksen voittoon, Hämeenlinnan suojeluskunnan esikunta ohjeisti 4.3.1932 liikekannalla olevia suojeluskuntalaisiaan uudestaan. Tiedotuksessa tehostettiin edelleen määräystä, jonka mukaan suojeluskuntalaiset eivät saaneet ottaa käskyjä muilta kuin suoranaisilta esimiehiltään. Presidentin kotiinpaluukäsky ei koskenut niitä suojeluskuntalaisia, jotka olivat liikekannalla esimiestensä käskystä. Käytännössä presidentin kotiinpaluukäsky ei koskenut ketään, koska kolme päivää aikaisemmin aluepäällikkö E. Sippola oli käskenyt kaikki Hämeenlinnan suojeluskuntalaiset liikkeelle Suolahden määräyksestä. Tiedotuksessa seliteltiin edelleen, että ylimitoitettu liikekannallepano suoritettu, koska oli aihetta epäillä kommunistien lähettäneen epäilyttäviä miehiä kaupunkiin. Tiedotuksen olivat kirjoittaneet esikunnan jäsenet A. Gust. Skogster, A. Valve, F. Seppälä, A. Yrjölä, E. Rytönen ja E. Silander. Vain kaksi päivää aikaisemmin samat herrat, paikallispiiripäällikkö E. Silanderia lukuun ottamatta, olivat vaatineet Hämeen Sanomien välityksellä hallitusta hajoamaan kapinallisten vaatimusten mukaan. Nyt he yrittivät pelastaa oman nahkansa kääntämällä tilanteen parhaimman mukaan. Tiedotuksen myös allekirjoittanut E. Sippola oli itse laittanut Hämeenlinnan suojeluskunnan liikekannalle 1.3.1932 Suolahden määräyksestä. Etelä-Hämeen piiriä rauhoittaman tullut Aaro Pajari tuki Sippolaa ja paikallissuojeluskunnan esikuntaa allekirjoittamalla myös tiedotuksen. Tällä tavoin hän suojeli omiaan ja vältteli tuomitsemasta ketään.³⁶⁷

Kapinan jälkiselvityksessä Hämeenlinnan seudulta kovimpaan helteeseen joutuivat entinen piiripäällikkö Ernesti Suolahti, Lapuan liikkeen valtuuskunnan jäsen Veli Nieminen ja Lapuan liikkeen johtoa opastanut sekä tukenut agronomi Sakari Honkala. Korkein oikeus totesi Suolahden osalliseksi kapinaan ja hän sai kahdeksan kuukauden vankeusrangaistuksen. Nieminen selvisi ilman rangaistuksia. Honkalaa kuulusteltiin ja selvisi, että hän oli kuljettanut autollaan Lapuan liikkeen johtoa Hämeenlinnan seudulla. Hän selvisi rangaistuksitta.

³⁶⁶ Ahti 1990, 235-237; Öhberg 1997, 123.

³⁶⁷ HMA, Felix Seppälän kokoelma, kansio 5, Muut asiakirjat, Aluepäällikkö E. Sippolan kokoontumiskäsky 1.3.1932 HML:n suojeluskuntalaisille ja aluepäällikön, HML:n suojeluskunnan esikunnan ja suojeluskunnan yliesikunnan edustaja Aaro Pajarin tiedotus HML:n suojeluskuntalaisille 4.3.1932; Pajarin toiminnasta Ahti 1990, 239; Selen 2001, 374.

Oikeudessa Hämeenlinnan liikehtimistä yritettiin vielä selittää kommunistien uhkalla. Kirjallisessa lausunnossaan vaihdemies Svante Eloranta kertoi nähneensä rautatieasemalla aivan kapinan alkupäivinä junasta nousseen suuren joukon miehiä, joita hän epäili kommunisteiksi. Miehet olivat jakaantuneet hänen mukaansa viiden hengin ryhmiin noustuaan junasta. Oikeuden jakamat tuomiot olivat lieviä. Hämeenlinna ei ollut oikeuden mukaan varsinainen kapinapaikkakunta ja Hämeenlinnan seudun liikehtijät pääsivät vähällä.³⁶⁸

Hämeenlinnan ja Vanajan liikekannalle määrätty suojeluskuntalaiset saivat amnestian muiden rivimiesten tavoin. Liikekannallepanomääräys tuli heidän esimiehiltään, joten heidän syyttämisenä ei olisi ollut mielekäästä. On mahdotonta arvioida kuinka moni Hämeenlinnan suojeluskuntalaisista todella ymmärsi hetken ajan olevansa osa kapinallisten koneistoa. Vanajan suojeluskuntalaisista ne, jotka vartioivat Idänpään seurataloa Lapuan liikkeen johdon vierailun ajan, olivat varmasti hyvinkin tietoisia roolistaan kapinallisten puolustajina. Toisaalta hekin vain tottelivat esimiehiään. Seuratalolle heidät oli määrännyt piiripäällikkö Suolahti. He olivat seuratalolla puun ja kuoren välissä. Tilanne olisi muuttunut mielenkiintoiseksi, jos Hämeenlinnan seudun suojeluskunnat olisi määrätty liikkumaan kapinan hermokeskukseen Mäntsälään. Sitä ei voida selvittää, olisivatko suojeluskuntalaiset silloin seuranneet esimiehiään.

8.2. IKL:n perustaminen jakaa kokoomuksen kahteen leiriin

Mäntsälän kapinan jälkeen Lapuan liike tuli tiensä päähän. Lapuan Liike ry. lakkautettiin hallinnollisella päätöksellä jo maaliskuussa 1932. Toimintaa haluttiin kuitenkin jatkaa. Kevään lapualaiskokouksissa päädyttiin jatkamaan kansanliikettä vapaan kansalaisjärjestön muodossa. Lopulta uusi Lapuan liikkeen perillinen, Isänmaallinen kansanliike, perustettiin Hämeenlinnassa 5.6.1932. IKL tähdensi olevansa Lapuan liikkeen perillinen. Sen ohjelmassa toistuivat jo Lapuan liikkeen retoriikkaan kuuluneet valkoisen rintaman luominen, taistelu sosialismia vastaan, puolustustahtoisuuden tukeminen ja kehittäminen, työmaaterrorin poistaminen ja puolue-etujen unohtaminen. Pula-ajan vuoksi IKL nosti esille

³⁶⁸ Korjus 1998, 188-189; Myllyniemi 1994, 221; Ahti 1990, 294-295, 297; Hämeen K. 5.4.1932, Kapinatutkimukset, uutinen.

maanviljelijöiden toimeentulomahdollisuuksien parantamisen. Kielipoliittisesti IKL kallistui aitosuomalaisuuteen Lapuan liikkeen arvoista poiketen. Mäntsälän kapinan jälkeen ehdotonta laillisuutta oli noudatettava.³⁶⁹

Vaikka IKL esiintyi Lapuan liikkeen perillisenä, niin sen ohjelmaan tuli myös paljon uutta. IKL yritti rikkoa raja-aidat ja se pyrki saamaan kannattajia kaikista yhteiskuntaluokista. Yksilö nähtiin IKL:n ajattelussa alisteisena kansakokonaisuudelle, jonka etu oli kaikkein tärkein. Yksilöt olivat osa kansakokonaisuutta ja IKL:n mukaan vain ehjä kansa tulisi menestymään kansakuntien selviämistaistelussa. Isänmaalliseen kansanliikkeeseen saivat liittyä kaikki, jotka hyväksyivät puolueen maailmankatsomuksen. IKL:n ohjelmaan sisältyi ajatus siirtyminen parlamentarismista ja kapitalismista korporatismiin. Korporatississa alojen mukaan jaotellut työnantajat ja työntekijät olisivat kuuluneet samaan järjestöön ja ratkaisseet yhdessä asioita eri portaissa. Parlamentarismiin olisi korvannut kansaneduskunta, johon eri korporaatit olisivat valinneet parhaat edustajansa. Elimellisen kokonaisuuden luominen olisi jättänyt taakseen puolueristiriidat ja luokkataistelut. IKL tahtoi myös parantaa työläisten toimeentuloa palkkoja nostamalla ja vakuutuksia kehittämällä. IKL vaati myös talouselämän osittaista alistamista valtion ohjaukseen.³⁷⁰

IKL otti ensiaskeleensa yhdessä kokoomuksen kanssa. Suurin osa kokoomuslaisista näki vielä Mäntsälän kapinan jälkeenkin kansanliikkeen tarpeellisena. Oikein ohjattuna sille nähtiin olevan vielä käyttöä. Kokoomuksen sisällä käytiin vuoden 1932 ajan köydenvetoa puolueen linjasta. Loppuvuodesta kokoomuksen jyrkkä linja saavutti voiton maltillisista ja puolue ajautui historiansa jyrkimmälle kaudelle syksystä 1932 kesään 1933. Tämän vaiheen aikana kokoomus teki eduskunnassa jopa välikysymyksen SDP:n lakkauttamisesta.³⁷¹ Jyrkkien ja maltillisten välinen suuntataistelu näkyi myös Mäntsälän kapinan jälkeen Etelä-Hämeen Kansallisliiton vuosikokouksessa. Kokoomuksen linjasta syntyi vilkas keskustelu, jonka päätteeksi pöytäkirjaan merkittiin, että kokoomuksen ei pitänyt luopua oikeistosuuntauksestaan. Kokous esitti myös paheksunnan lähettämistä Uudelle Suomelle,

³⁶⁹ Uola 1982, 17, 23-24, 35, 60-64.

³⁷⁰ Maijala 2005, 55-56, 62-64.

³⁷¹ Vares 1996, 498-500, 503.

koska sen linja horjui ”sinne ja tänne”.³⁷² Jyrkän linjan kannattajat saivat siis voiton myös Etelä-Hämeessä.

Heinäkuun 1933 eduskuntavaaleihin kokoomus lähti suurin odotuksin yhdessä IKL:n kanssa. Tulos oli heikko, sillä kokoomus menetti vaaleissa 10 paikkaa. Kaiken lisäksi IKL erottautui kokoomuksesta vaalien jälkeen omaksi eduskuntaryhmäksi. Tämän jälkeen kokoomukselle jäi vaivaiset 18 edustajaa ja IKL:n ryhmä käsitti 14 edustajaa. Eduskuntavaalien jälkeen kokoomuksen jyrkkä siipi sai osakseen voimistuvaa kritiikkiä ja keväällä 1934 maltilliset ottivat puolueen haltuunsa J. K. Paasikiven johdolla. Lopullisesti kokoomus teki pesäeron IKL:een viimeistään vuonna 1935.³⁷³ Aktiivisesta lapualaisuudestaan huolimatta kokoomukseen jäivät Hämeenlinnasta lehtori Felix Seppälä ja pankinjohtaja Yrjö Leiwo. Myös moni muu kokoomukseen jäänyt oli ottanut osaa Lapuan liikkeen toimintaan, mutta eivät kuitenkaan siirtyneet myöhemmin IKL:n riveihin. Uuden maltillisemmän kokoomuksen selkärangan Hämeenlinnassa muodostivat Leiwon ja Seppälän lisäksi Arvi A. Karisto, lehtori Antti Valve ja opettaja Akseli Airo.³⁷⁴

IKL onnistui kuitenkin repimään kokoomuksen hajalle Etelä-Hämeessä ja Hämeenlinnan seudulla. Vuoden 1933 eduskuntavaaleihin IKL ja kokoomus lähtivät vaaliliitossa Hämeen eteläisessä vaalipiirissä. Kokoomus sai läpi vain yhden edustajan, pankinjohtaja Yrjö Leiwon. IKL:stä tulivat valituksi vanajalainen Sakari Honkala ja Bruno Sundström (myöh. Salmiala). Etelä-Hämeessä kokoomus menetti suuren osan järjestöaktiiveista IKL:n riveihin. Vuoden 1936 eduskuntavaaleissa IKL oli suosituin porvaripuolue Etelä-Hämeessä ja vuoden 1939 eduskuntavaaleissa kokoomus kiri IKL:n ohi suurimmaksi porvaripuolueeksi vain muutaman sadan äänen erolla. IKL menestyi ennestään voimakkailla kokoomuksen kannatuksen alueilla.³⁷⁵

³⁷² Erityisesti kokous paheksui Uuden Suomen Johanneksen (K. N. Rantakarin) ’horjuvaa linjaa’. PTA, Kansallinen Kokoomus, Kansio Eb 2: Piiriliittojen toimintakertomuksia 1919-1945, D. Hämeen l. eteläinen piiri, Toimintakertomuksia, Pöytäkirja Etelä-Hämeen Kansallisliiton vuosikokouksesta 3.4.1932.

³⁷³ Vares 1996, 503-505; Maijala 2005, 59.

³⁷⁴ Kokoomuksen johtokuntaan ja luottamustehtäviin jäivät lapualaisista myös H. Hakala, N. Ringvall, V. Uusoksa, E. Juureva, L. Alanko ja K. Vainikainen. Luottamustehtäviin valituista A. Airolla, O. F. Tawaststjernalla, Auk. Heinosella ja A. Norolla ei ollut lapualaistaustaa. PTA, Hämeenlinnan Kansallisseura, Kansio Ca: Pöytäkirjat ja vuosikertomukset 1929-1955; PTA, Hämeenlinnan Kansalliskerho, Kansio Ca: Pöytäkirjat ym. 1925-1943.

³⁷⁵ Korjus & Halla 1980, 79, 81, 87-88; Komulainen 1990, 29-32, 34-35; Vares 1996, 505.

Hämeenlinnan seudulla IKL sai poikkeuksellisen vahvan aseman. Hämeenlinnassa IKL onnistui lohkaisemaan kokoomuksen kannatuksesta noin 40 %, maalaiskunnassa noin 50 % ja Vanajassa peräti noin 60 % osuuden.³⁷⁶ Vanajan kohdalla IKL:n suuri kannatus saattoi olla vastareaktio kunnanvaltuustossa 1920-luvulla olleeseen vasemmiston vahvaan asemaan. IKL:n Hämeenlinnan seudun paikallisyhdistys perustettiin huhtikuussa 1933. Vuonna 1936 vanajalaiset erottautuivat Hämeenlinnan seudun paikallisyhdistyksestä perustaen oman yhdistyksen. Tähän oli syynä vanajalaisten suuri jäsenten määrä. Vuonna 1936 228 vanajalaista kuului IKL:n paikallisyhdistykseen. Monet Lapuan liikkeen ytimeen kuuluneet ottivat IKL:n omakseen. IKL:n perustajajäseniä olivat kauppaneuvos A. Gust. Skogster kaupungista, agronomi Sakari Honkala Vanajasta sekä kansakoulunopettaja ja suojeluskunnan paikallispäällikkö Arvi Maijala Hämeenlinnan maalaiskunnasta.³⁷⁷ Mäntsälän kapinasta tuomittu entinen suojeluskunnan piiripäällikkö Ernesti Suolahti liittyi puolueeseen.³⁷⁸ Hän oli saanut sankarin vastaanoton kaupungilla vapauduttuaan vankilasta.³⁷⁹ Hämeen Sanomat jatkoi radikaalilla linjallaan ja siitä tuli IKL:n virallinen äänenkannattaja vuoteen 1938 asti, jolloin lehti palautettiin kokoomuksen äänenkannattajaksi ylimääräisessä yhtiökokouksessa. Palautusta oli yritetty ennen vuotta 1938 jo muutama kerta aikaisemmin.³⁸⁰ IKL:n vahvasta asemasta alueella kertoo se, että lehden osake-enemmistö pysyi pitkään Isänmaallista Kansanliikettä kannattavilla. Hämeen Sanomien päätoimittaja Aarne Kauhtiosta tuli myös merkittävä IKL:n kunnallispoliitikko, kun hänet äänestettiin kaupunginvaltuustoon vuosiksi 1934 – 1945.³⁸¹

Hämeenlinnan kaupungin osalta voidaan vertailla lapualaisten ja IKL:n jäsenten välistä yhteneväisyyttä.³⁸² Sen voidaan todeta olleen marginaalinen. Hämeenlinnan 112 lapualaisesta vain 21 liittyi IKL:n paikallisosastoon.³⁸³ Hämeenlinnalaisia IKL:een kuuluneita oli noin 280,

³⁷⁶ Hakalehto 1979, 374. Kannatusprosentit ovat laskettu vuosin 1936 ja 1939 eduskuntavaalien äänimääristä.

³⁷⁷ KA, VALPO II, Asiaryhmittäin kootut asiakirjakokonaisuudet, IX B 5.d IKL:n Etelä-Hämeen piiri, Kansio 54, Ote yhdistysrekisteristä I.K.L:n Hämeenlinnan ja Ympäristön paikallisyhdistyksen perustamisilmoituksesta; Vuosikertomus I.K.L. Vanajan paikallisyhdistyksen toiminnasta v. 1936.

³⁷⁸ Esim. Hämeenlinnalaisia 1989, 296.

³⁷⁹ Ks. tapauksesta Korjus 1998, 189.

³⁸⁰ Halla 1978, 31-34.

³⁸¹ Koskimies 1966, 96.

³⁸² IKL:een kuulumisesta käytetty lähteenä punaisen Valpon kokoamaa luetteloa. Luettelo on altis lähdekritiikille, mutta pitää ilmeisesti suurimmalta osin paikkaansa. Eräiden kohdalla on virheitä löydetty, sillä muutamia Hämeenlinnan Kansallisessa 1930-luvun puolivälissä kuuluneiden nimiä on virheellisesti Valpon luettelossa. KA, VALPO II, Asiaryhmittäin kootut asiakirjakokonaisuudet, IX B 5.d IKL:n Etelä-Hämeen piiri, Kansio 54, Luettelo Hämeenlinnan kaupungissa v. 1946 asuvista IKL:n paikallisyhdistyksen kuuluneista.

³⁸³ Ibid., liitteessä 1 mainitaan vain IKL:n johtokunnissa, luottamustoimissa, kansanedustajina tai kunnanvaltuutettuina olleiden nimet. Rivijäsenten kohdalla en ole maininnut kuulumista paikallisjärjestöön, koska henkilön poliittinen suuntautuminen on periaatteessa yksityisasia. Johtokunnan ym. jäsenten kohdalla asia

joten Lapuan liikkeeseen ja IKL:een osallistuneet olivat pääasiassa eri henkilöitä. Kovimpaan lapualaisten ytimeen kuului 10 hämeenlinalaista, joista seitsemän liittyi IKL:een. Voidaankin siis todeta, että aktiivisimmat Hämeenlinnan lapualaiset jatkoivat työtään IKL:ssä. Satunnaisesti Lapuan liikkeeseen osallistuneet eivät omaksuneet IKL:n ideologiaa. Eli tavallaan IKL oli Hämeenlinnassa Lapuan liikkeen perillinen, mutta toisaalta Lapuan liikkeen ja IKL:n välille ei voida vetää yhtäläisyysmerkkejä jäsenistön osalta.

Vanajan ja Hämeenlinnan maalaiskunnan osalta Lapuan liikkeen ja IKL:n suhdetta ei voida tarkastella yhtä seikkaperäisesti kuin Hämeenlinnaa, koska jäsenluetteloita ei ole säilynyt. Maalaiskunnan ja Vanajan IKL:n johtokuntiin kuuluneet ovat kuitenkin ainakin osittain selvillä. Maalaiskunnassa kokoomuksen paikallisjärjestön johtokunnasta irrottautui IKL:n luottamustoimiin maanviljelijä Kustaa Jussila, isännöitsijä T. T. Mikkola ja suojeluskunnan paikallispuhemies Arvi Maijala. He kaikki olivat olleet aktiivisia lapualaisia. Kustaa Jussila valittiin IKL:n kansanedustajaksi vuonna 1936.³⁸⁴ Vanajan IKL:n vuoden 1936 paikallisosaston johtokunnassa oli sekä vanhoja Lapuan liikkeen aktiiveja että henkilöitä, joilla ei ollut kytkentää kansanliikkeen. Lapualaishenkilö maanviljelijä Lauri Inkilä oli paikallisosaston puheenjohtaja ja aikaisemmin hän oli kuulunut jo Hämeenlinnan seudun paikallisosaston johtokuntaan.³⁸⁵ Agronomi Sakari Honkala Vanajasta valittiin eduskuntaan IKL:n listalta vuonna 1933. Muutama vuosi myöhemmin Honkala irrottautui IKL:stä ja siirtyi takaisin kokoomuksen riveihin.³⁸⁶

Oikeistoradikaalinen suuntaus oli juurtunut 1930 -luvun alussa Etelä-Hämeeseen ja Hämeenlinnan seudulle. IKL onnistui lohkaisemaan kokoomuksen kannatuksesta noin puolet ja siitä tuli samalla kokoomuksen tasavertainen kilpailija. Hämeenlinnan lapualaisista IKL:n riveihin siirtyi vain pieni vähemmistö. Lähempi tarkastelu kuitenkin osoittaa, että Lapuan liikkeen ydinjoukko jatkoi toimintaansa IKL:ssä. Satunnaisesti Lapuan liikkeen demonstraatioihin osallistuneet eivät omaksuneet IKL:n ideologiaa. Hämeenlinnan

ei ole niin arkaluonteinen, koska he ovat tuoneet poliittisen suuntautumisensa esille toimiessaan näkyvästi puolueen paikallisosastoissa.

³⁸⁴ KA, VALPO II, Asiaryhmittäin kootut asiakirjakokonaisuudet, IX B 5.d IKL:n Etelä-Hämeen piiri, Kansio 54, Ote yhdistysrekisteristä I.K.L:n Hämeenlinnan ja Ympäristön paikallisyhdistyksen perustamisilmoituksesta; Pöytäkirja I.K.L:n Hämeenlinnan ja ympäristön paikallisyhdistyksen vuosikokouksesta 24.2.1938; Hämeenlinalaisia 1989, 100.

³⁸⁵ KA, VALPO II, Asiaryhmittäin kootut asiakirjakokonaisuudet, IX B 5.d IKL:n Etelä-Hämeen piiri, Kansio 54, Ote yhdistysrekisteristä I.K.L:n Hämeenlinnan ja Ympäristön paikallisyhdistyksen perustamisilmoituksesta; Vuosikertomus I.K.L. Vanajan Paikallisyhdistyksen toiminnasta v. 1936.

³⁸⁶ Vilkuna 2004, 337, 343; Hämeenlinalaisia 1989, 81-82; Hakalehto 1979, 385.

maalaiskunnassa ja Vanajassa osa kokoomuksen johtokunnan jäsenistä liittyi IKL:een. Sekä maalaiskunnasta että Vanajasta valittiin 1930-luvulla kansaedustaja eduskuntaan. Erityisesti Vanajassa IKL:n kannatus oli huipussaan.

9. LAPUAN LIIKKEESEEN OSALLISTUNEET JA LIIKKEEN SELITYSMALLIT

Hämeenlinnan seudun Lapuan liikkeeseen osallistuneiden henkilöiden taustaa on jonkin verran käsitelty edellisissä luvuissa. Tämän luvun tarkoituksena on muodostaa kokonaiskuva seudun Lapuan liikkeestä ja sen toimintaan osaa ottaneista. Luvun tiedot perustuvat liitteen 1 henkilöluetteloon. Liitteessä olen erotellut Lapuan liikkeeseen osallistuneet kolmeen eri ryhmään. *Ytimeen* olen sijoittanut automaattisesti henkilöt, jotka ovat ottaneet osaa useampaan kuin kolmeen Lapuan liikkeen toimintamuotoon. Sen lisäksi ytimeen on sijoitettu muutamia kapinavalmisteluihin osallistuneita, talonpoikaismarssivalmisteluista huolehtineita ja muita aktiivisia lapualaisia, joilla toimintamuotojen lukumäärä on yhdestä kolmeen. *Lähellä ydintä* ryhmään on sijoitettu loput henkilöt, joilla on vähintään kolme toimintamuotoa. Mukaan on otettu muutamia henkilöitä, jotka ovat ottaneet osaa yhteen tai kahteen toimintamuotoon. Heidän nostonsa tähän ryhmään on perusteltu nimen alla liitteessä 1. Kolmantena ryhmänä on *Satunnaiset toimijat*. He ovat ottaneet osaa yhdestä kahteen lapualaistoimista. He edustavat Lapuan liikkeen kannattajajoukkoa, jotka eivät kuitenkaan aktiivisuutensa puolesta ole ytimessä tai lähellä ydintä.

Taulukkoon on koottu kaikki Lapuan liikkeen toimintaan jollain tavalla osaa ottaneet kunnittain. Osallistujat on laskettu vielä yhteen Hämeenlinnan seutu –sarakkeen alle. Ongelmana tietysti on, että taulukko pitää sisällään kaikki toimijat mahdollisista antikommunisteista jyrkkiin oikeistoradikaaleihin. Yhteen laskettu henkilöiden osallistujamäärä kuitenkin vastaa varauksellisesti niitä satoja henkilöitä, jotka osallistuivat Lapuan liikkeen kansalaiskokouksiin Hämeenlinnassa.³⁸⁷ Taulukoidut henkilöt olivat tuskin ikinä yhtenä joukkona koolla kommunisminvastaisissa kansalaiskokouksissa, mutta se antaa avaimet analysoida Hämeenlinnan seudun Lapuan liikkeen joukkokannatusta ja sen luonnetta.

³⁸⁷ Kokouksiin osallistui toki henkilöitä koko Etelä-Hämeen alueelta, mutta kynnys lähteä Hämeenlinnan kokouksiin oli oletettavasti matalampi Hämeenlinnan seudulla lyhyiden välimatkojen vuoksi.

Taulukkoon on erikseen eroteltu seudun Lapuan liikkeen kova ydin, joka organisoi ja toteutti Lapuan liikkeen demonstraatioita sekä ohjaili lapualaisjärjestöjä. Heille ei riittänyt pelkkä antikommunistinen agenda vaan he olivat mukana toiminnassa vielä siinä vaiheessa, kun toiminta kääntyi sosialidemokraatteja vastaan. Ydinryhmää tarkastelemalla saadaan selville mitkä ryhmät olivat valmiita menemään hyvinkin pitkälle lapualaisuudessaan ja millaiset ryhmät ohjailivat Lapuan liikettä. Edelleen voidaan jäljittää ydinryhmään kuuluneiden mahdollisia aikaisempia verkostoja. Ydinryhmä on muutamien poikkeuksien melkein sama ryhmä, joka miehitti Lapuan Liikkeen piiri- ja paikallisosastojen johtokunnat ja luottamustoimet joulukuussa 1930 ja alkuvuodesta 1931. Lähellä ydintä ollutta ryhmää en ole erikseen taulukoinnut, mutta todettakoon, että se oli koostumukseltaan joka suhteessa hyvin samankaltainen ydinryhmän kanssa.³⁸⁸

³⁸⁸ Lähellä ydintä –ryhmän 15 henkilöä jakaantuivat seuraavasti: : Maanviljelijät 13,5 %, Virkamieskunta ja vapaan ammatin harjoittajat 33 %, Toimienhaltijat ja virkailijat 6,5 %, Liike-elämä 33,5 %, Työväestö 13,5 %, Luokittelematta 0 %.

TAULUKKO 8.

Hämeenlinnan seudulta Lapuan liikkeeseen osallistuneet ja siitä eroteltu ydinjoukko luokiteltuna ammatillinen jakauman mukaan absoluuttisina lukuina ja prosentteina.

Ammatti	HML	Vanaja	HML mlk	HML seutu	Ydin
1. Maanviljelijät	1/1	51/60	7/16	59/25	2/13
2. Virkamieskunta ja vapaan ammatin harjoittajat	31/28	11/12	5/11	47/19	6/38
2.1. Vapaat ammatit	16/14	2/2	0/0	18/7	3/19
2.2. Ylempi virkamieskunta	3/3	2/2	3/7	8/3	2/13
2.3. Papisto	1/1	1/1	0/0	2/1	0/0
2.4. Opettajat	5/5	1/1	1/2	7/3	1/6
2.5. Ylioppilaat	6/5	5/6	1/2	12/5	0/0
3. Toimenhaltijat ja virkailijat	3/3	2/2	13/30	18/7	1/6
4. Liike-elämä	55/49	11/12	9/20	75/31	7/43
4.1. Johtokerros	22/20	1/1	1/2	24/10	5/31
4.2. Pienyrittäjät	16/14	1/1	3/7	20/8	1/6
4.3. Toimihenkilöt	17/15	9/10	5/11	31/13	1/6
5. Työväestö	6/5	4/5	7/16	17/7	0/0
Luokittelematta	17/14	8/9	3/7	27/11	0/0
YHTEENSÄ	113/100	87/100	44/100	244/100	16/100
Suojeluskuntalaisten osuus liikkeeseen osaa ottaneista	66 %	59 %	45 %	60 %	94 %

Lähteet: Ks. Liite 1.

Väestön määrään suhteutettuna Lapuan liikkeen kannatus oli voimakkainta Vanajassa. Hämeenlinnassa ja maalaiskunnassa liikkeen kannatus oli väestön määrään suhteutettuna suunnilleen tasavertainen. Maalaiskunnassa tosin lähes puolet lapualaisista oli rautateillä työskenteleviä. Ilman VR:n työntekijöiden panosta kyydityksiin ilmoittautumisessa kunnan lapualaisten määrä olisi jäänyt huomattavasti pienemmäksi. Lapuan liikkeen kannatus korreloi IKL:n myöhempään kannatukseen. Vanajassa IKL sai eniten kannatusta, Hämeenlinnassa toiseksi eniten ja maalaiskunnassa IKL:n kannatus oli alhaisin. On huomattava, että ydinryhmä ei jakautunut kuntien alueelle Lapuan liikkeen joukkokannatuksen mukaan. Ydinryhmän 16 henkilöstä peräti kymmenen oli kaupunkilaisia ja maalaiskuntalaisia sekä vanajalaisia oli molempia kolme.

Hämeenlinnan seudun Lapuan liikkeeseen osallistujat poikkeavat jonkin verran koko maan kyydityksiin ilmoittautuneista lapualaisista. *Juha Siltalan* tekemän tilaston mukaan maanviljelijöiden osuus kaikista lapualaisista oli 50 % ja tässä suhteessa Hämeenlinnan seudun lapualaiset eroavat eniten koko maan lapualaisista.³⁸⁹ Erot ovat kuitenkin selitettävissä Hämeenlinnan kaupunkimaisella ja Hämeenlinnan maalaiskunnan osittain esikaupunkimaisella luonteella. Hämeenlinnan seudun lapualaisista kaupunkilaisia oli yli 45 %, joten kaupungille ominaiset elinkeinorakenteet tulevat taulukossa selkeästi esille.³⁹⁰

Vanajassa ja Hämeenlinnan maalaiskunnassa virkamieskunnan ja vapaiden ammatin harjoittajien osuus lapualaista on koko maan keskiarvon kanssa samoissa lukemissa. Vanajan lukua nostavat kyydityksiin ilmoittautuneet ylioppilaat ja maalaiskunnan lukua puolestaan ylempään virkamieskuntaan kuuluneet muutamat rautatieasemalla työskennelleet. Kaupungin lapualaisista vajaa kolmannes kuului tähän luokkaan. Tulos vahvistaa entisestään päätelmiä suomalaisesta paikkaansa hakevasta ylä- ja keskiluokkaisesta sivistyneistöstä, jolle vuoden 1918 sota oli tullut järkytyksenä. He eivät enää kokeneet olevansa kansakokonaisuuden johtokuvana vuoden 1918 sodan jälkeen, jolloin 'kansa' oli pettänyt heidän luottamuksensa. Maailmansotien välisenä aikana virkamiehistö ja sivistyneistö menetti asemiaan parlamentarismien myötä ja keskiluokkaistui, vaikka heidän asemansa paikallisyhteisöissä pysyivät vahvoina. Lisäksi sivistyneistön toimeentulomahdollisuudet pienenevät kasvavan ylioppilasjoukon takia. Lapuan liikkeessä sivistyneistö ja virkamiehistö näkivät tilaisuutensa palauttaa asemansa sääty-yhteiskunnan aikaan vallinneen tilanteen jolloin mainitut ryhmät olivat kansakunnan kaapin päällä. Sivistyneistö yritti palauttaa sille tärkeän kansallisen yhtenäisyyden tunteen lakaisemalla tieltään kommunismin ja yhdistämällä porvariston vapaussodan pohjalta.³⁹¹

Liike-elämän johtokerrokseen sopii lähes kitkatta sama selitys Lapuan liikkeeseen osallistumisesta kuin virkamieskunnan ja vapaan ammatin harjoittajien kohdalla. Nämä ryhmät muodostivat yhdessä eliittikerroksen. Ne kiinnittyivät yhteen yhä selvemmin kansalaissodan jälkeisessä Suomessa. Mainitut ryhmät olivat vahvasti edustettuina

³⁸⁹ Siltala 1984, 22. Koko maan osalta luvut olivat: Maanviljelijät 51 %, Virkamieskunta ja vapaan ammatin harjoittajat 11,5 %, Toimihaltijat ja virkailijat 3 %, Liike-elämä 25 %, Työväestö 7 %, Luokittelematta 2,8 %.

³⁹⁰ Lappeenrannan seudun osalta tulokset ovat melko yhteneväiset verrattuna Hämeenlinnan seutuun. Lappeenrannan seudulla korostuvat vielä enemmän ryhmät 2 ja 4 ryhmien 3 ja 5 kustannuksella. Myös luokittelematta on jäänyt vähemmän henkilöitä, mikä lisää muiden ryhmien osuuksia. Kivimäki 2002, 63.

³⁹¹ Alapuro 1973, 45-55; Siltala 1984, 30.

kokouksessa, jossa niiden intressit kohtasivat.³⁹² Teoria saa tukea tarkasteltaessa Hämeenlinnan Kansallisseuran johtokunnan kokoonpanoa vuodelta 1933, jonka kymmenestä jäsenestä vain kaksi tuli ryhmien 2 ja 4.1. ulkopuolelta.³⁹³ Virkamieskuntaa ja liike-elämän johtokerrosta yhdistivät epäluulo tasavaltalaista parlamentarismia kohtaan, joka johtui vuoden 1918 sodassa koetusta kansan integraatioajatuksen murenemisestä ja monarkismin tappiosta valtiomuototaistelussa.³⁹⁴ Erityisesti ydinryhmän kohdalla virkamieskunnan ja liike-elämän osuus korostuu. Mainittuihin ryhmiin kuuluneet ottivat Lapuan liikkeen käsiinsä ja ajoivat pontevasti kansanliikkeen asiaa. Lisäksi liike-elämän johtokerroksen epäluulo kansan integraatiota kohtaan sai konkreettista vahvistusta vuoden 1918 punaisen vallan ajalta, jolloin ilmeisesti lähes kaikki Hämeenlinnan tehtaat, pankit ja kaupat ryöstettiin. Sen lisäksi moni eliittiin kuulunut joutui vangituksi ja kuulusteltavaksi.³⁹⁵

Ryhmän 3 toimenhaltijoiden on katsottu kuuluneen varsinaiseen keskiluokkaan yhdessä ryhmän 4 pienyrittäjien ja toimihenkilöiden kanssa. Tämän ryhmän motiiveja osallistua äärioikeistolaisiin liikkeisiin Suomessa on osoittautunut vaikeaksi tehtäväksi. Itsenäisiä kauppiaita kenties uhkasi osuuskauppatoiminta ja toimihenkilöt samastuivat ennemmin arvoiltaan nousevaan porvaristoon kuin varsinaiseen työväenluokkaan.³⁹⁶ Ryhmän 3 osuus Hämeenlinnan maalaiskunnassa ylittää reilusti koko maan keskiarvon. Tähän on syynä suuren rautateillä työskennelleiden joukon sijoittaminen osittain toimenhaltijoiden ja virkailijoiden joukkoon.

Työväestön osuus lapualaisista on yhteneväinen koko maata koskevan tutkimuksen kanssa. Tarkempi tarkastelu tukee käsitystä, jonka mukaan kansanliikkeeseen osallistuneet työläiset olivat usein yksin työskenteleviä.³⁹⁷ Joukossa on esimerkiksi vahtimestareita, monttööri ja autonkuljettaja. Maalaiskunnan lapualaismielisestä työväestöstä puolet oli töissä rautatieasemalla, jonka työntekijät olivat aatteellisesti 'valkoisia'.³⁹⁸ *Ali Pylkkänen* on osoittanut koko maan ja Hämeenlinnan osalta, että työväestö oli osa suojeluskuntaorganisaatioita. Hämeenlinnan suojeluskunnasta noin viidennes kuului

³⁹² Alapuro 1973, 37-38.

³⁹³ PTA, Hämeenlinnan Kansallisseura, Kansio Ca: Pöytäkirjoja ja kirjeitä 1921-1944, Pöytäkirja Kansallisseuran vuosikokouksesta 23.3.1933.

³⁹⁴ Alapuro 1973, 38.

³⁹⁵ Arvi A. Kariston päiväkirjat 28.1.-26.4.1918; Koskimies 1966, 597, 602; Korjus 1998, 31-34.

³⁹⁶ Siltala 1984, 30-31.

³⁹⁷ Siltala 1984, 25.

³⁹⁸ Selen 2001, 263-265.

työväestöön.³⁹⁹ Suojeluskuntalaiset puolestaan omaksuivat herkästi Lapuan liikkeen tavoitteet. He eivät kuitenkaan ottaneet juurikaan osaa Lapuan liikkeen toimintaan Hämeenlinnan seudulla. Työväestö pysytteli liikkeestä erossa tai sitten Lapuan liikkeen taulukon ulottumattomiin jäävään harmaaseen massaan kuului 'valkoista työväestöä'.

Maanviljelijöiden luku pysyy luonnollisesti pienenä kaupungissa ja esikaupunkimaisessa Hämeenlinnan maalaiskunnassa. Maatalousvaltaisessa Vanajan pitäjässä maanviljelijöiden osuus on puolestaan koko maata korkeammalla. Vanajassa 61 % väestöstä sai vuonna 1930 elantonsa maa- ja metsätaloudesta,⁴⁰⁰ joten maanviljelijöiden osuus pitäjän lapualaisista ei ole korostunut. Monesti on huomautettu, että pienviljelijät pysyivät erillään Lapuan liikkeestä. Kansanliikkeen talonpoikainen tuki tuli keskisuur- ja suurtilallisilta.⁴⁰¹ Esimerkiksi Lappeen pitäjän kommunisminvastaisiin toimiin osallistuneista vain viidesosan peltoala oli alle 10 hehtaaria,⁴⁰² ja Ylistaron talonpoikaismarssiin vain kolme prosenttia viljeli alle 10 hehtaarin viljelmää.⁴⁰³ Hämeenlinnan seutu tuskin erosi tässä suhteessa muista tutkituista alueista.⁴⁰⁴ Näin ollen lähes 70 % Vanajan ja 40 % Hämeenlinnan maalaiskunnan yli 10 hehtaarin tilaa viljelleistä talonpojista olisi antanut tukensa Lapuan liikkeelle.⁴⁰⁵ Tulokset ovat varmasti suurempia kuin todellisuudessa,⁴⁰⁶ mutta antavat suuntaa Lapuan liikkeen suuresta joukkokannatuksessa Hämeenlinnan seudun talonpoikaisväestön keskuudessa erityisesti Vanajassa.

Vanaja oli myös elinkeinorakenteeltaan selvästi homogeenisempi kuin kaupunki ja koko ajan esikaupunkimaisemmaksi muodostuva Hämeenlinnan maalaiskunta. *Siltalan* mukaan Lapuan liikkeen sosiaalinen edellytys oli yhteisön homogeenisyys ja sen jatkuvasti haastava konfliktitilanne. Vanajassa ja muissa Etelä-Hämeen vauraissa maatalousvaltaisissa pitäjissä on nähty olleen juuri tämän kaltainen tilanne.⁴⁰⁷ Haasteen antoi Etelä-Hämeessä voimakas työväenliike, joka haastoi vanhan sääty-yhteiskunnan ja ravisteli vanhan yhtenäiskulttuurin

³⁹⁹ Pylkkänen 2001, 170-174, liite 3.

⁴⁰⁰ Vilkuna 2004, 259; Tilastollisia tiedonantoja N:o 63 1979, 108.

⁴⁰¹ Ylikangas 2002, 181-182; Alapuro 1973, 42-43; Alapuro 1985, 80-87; Siltala 1984, 23; Ruuskanen 2006, 92.

⁴⁰² Kivimäki 2002, 75. Lappeen pitäjä oli Lappeenrannan välittömässä läheisyydessä. Lapualaistalonpoikien otos käsittää vain 10 henkilöä.

⁴⁰³ Nieminen 1981, 162-163.

⁴⁰⁴ Siltala 1984,

⁴⁰⁵ Ks. Vanajan ja Hämeenlinnan maalaiskunnan vuoden 1929 tilastot viljelmien määrästä ja koosta Vilkuna 2004, 262.

⁴⁰⁶ Liikkeeseen on varmasti ottanut osaa myös alle 10 hehtaarin tilaa viljelleitä talonpoikia. Lisäksi joukossa on henkilöitä, jotka ovat ilmoittaneet ammatikseen esimerkiksi maanviljelijän poika tai puutarhuri. Joukossa lienee myös samaa tilaa viljelleitä veljeksiä sekä isiä ja poikia.

⁴⁰⁷ Siltala 1984, 24.

perusteita. Talonpojat, lukuun ottamatta pienviljelijöitä, tunsivat menettäneensä heille ennen kuulunutta valtaa ja vastareaktionä oli oikeistokonservatiivinen Lapuan liike. Työväenliikkeen antama haaste oli voimakkain Vanajassa, jonka väestö äänesti koko 1920 –luvun ajan mieluummin vasemmistoa kuin porvaripuolueita. *Esa Ruuskasen* tutkiman Pohjois-Savon osalta Lapuan liike sai parhaimman vastaanoton vasemmiston voimakkailla alueilla.⁴⁰⁸ Sama havainto näyttäisi pätevän Hämeenlinnan seudun osalta Vanajaan.

Hämeenlinnan maalaiskunnassa Lapuan liike ei saavuttanut yhtä suurta suosiota kuin Vanajassa. Ilman ilmoittautuneita VR:n työntekijöitä liikkeen suosio olisi jäänyt jopa heikoksi. Liikkeellä ei nähty olevan niin suurta tarvetta kuin Vanajassa. Maalaiskunnassa porvaripuolueiden kannatus oli suurempaa kuin vasemmiston ja näin ollen Lapuan liikkeelle ei ollut niin suurta tilausta. Maalaiskunnan elinkeinorakenne ei ollut enää 1930-luvun alussa homogeeninen, vaan ennemminkin monipuolinen. Maa- ja metsätalouden osuus oli laskussa. Puolestaan teollisuus ja rakentaminen sekä palvelut olivat noususuhdanteessa. Elinkeino rakenteen monipuolistuminen lisäsi tarvetta jokapäiväiseen kanssakäymiseen ja vierauden kokemus vasemmistoa kohtaan ei ollut niin jyrkkää kuin naapuripitäjässä Vanajassa. Hämeenlinnan keskisuur- ja suurtilalliset ottivat varauksellisemmin vastaan Lapuan liikkeen kuin vastaava ryhmä Vanajassa.

Hämeenlinna oli tutkimusalueen kunnista selvästi porvarillisin. Vasemmistoa äänestäneitä oli kaupungin asukkaista vain noin kolmannes. Kokoomus sai kaupungissa yli 50 % kannatuksen. Lapuan liikettä ei tarvittu Hämeenlinnassa poistamaan vasemmiston valtaa toisin kuin Vanajassa. Jos Vanajassa Lapuan liike oli hyökkäys 'punaista valtaa' vastaan niin nähdäkseni Hämeenlinnassa se oli ennemminkin puolustusmekanismi. Hämeenlinna oli poliittisesti porvarillinen saareke keskellä 'punaista' Etelä-Hämettä. Huolimatta kaupungin porvarillisesta mielialasta, porvaristo ei välttämättä tuntenut oloaan turvalliseksi vasemmistohenkisen maakunnan keskellä. Vuonna 1918 punainen valta otti haltuunsa Hämeenlinnan hetkessä. Porvarit tunsivat pelkoa tilanteen mahdollisesta uusiutumisesta. Punaisuus oli edelleen läsnä ja Lapuan liike tarjosi mahdollisuuden puolustautua, tosin hyökkäämällä.

⁴⁰⁸ Ruuskanen 2006, 135.

Tutkimusalueen kunnista puuttui lähes kokonaan poliittinen keskusta. *Alapuron* mukaan maalaisliiton nousu lavensi porvarillisen rintaman sovittelulinjaa ja vei samalla pohjaa totalistiselta isänmaakäsitykseltä, jonka lähtökohtana oli vapaussotaa vaaliva linja. Poliittinen keskusta edisti vuoropuhelua oikeiston ja vasemmiston välillä ja mahdollisti lopulta integraatiokehityksen kansalaissodan jälkeen.⁴⁰⁹ Hämeenlinnan seudulla vastaavaa kehitystä ei tapahtunut. Alueella oli ennestään vahvat kokoomuksen ja sosialidemokraattien järjestökentät sekä levikiltään kohtuullisen suuret maakuntalehdet. Maalaisliiton oli vaikea saada jalansijaa seudulta ja edistyksen kannatus polki paikoillaan. Selkeä jakolinja oikeiston ja vasemmiston välillä säilyi.⁴¹⁰ Samalla se mahdollisti kansalaisten jaottelemisen kansalaissodan mukaan punaisiin ja valkoisiin. Lapuan liikkeen maalailemat uhkakuvat lisäsivät edelleen jännitteitä. Tilanne koettiin vuoden 1918 uusinnaksi sekä mustavalkoiseksi hyvän ja pahan väliseksi kamppailuksi.

Millainen sitten oli kokoomusvaikuttajien osuus Lapuan liikkeessä? Asiaa on syytä tarkastella, sillä kansanliikkeen arvot olivat lähimpänä kokoomuksen vastaavia. Ydinryhmä koostui osin kokoomuksen vaikuttajista. Etelä-Hämeen Kansallisliiton piiritoimikunnan Hämeenlinnan seudun jäsenistä A. Gust. Skogster ja Yrjö Leiwo kuuluivat liikkeen ytimeen. Ulkopuolelle jäi maltillisena tunnetuksi tullut kauppaneuvos Arvi A. Karisto.⁴¹¹ Hämeenlinalaisista kokoomusvaikuttajista Lapuan liikkeen ytimeen kuuluivat myös lehtori Felix Seppälä, päätoimittaja Aarne Kauhtio ja suojeluskunnan piiripäällikkö Ernesti Suolahti.⁴¹² Maalaiskunnan kaikki kolme ytimeen kuulunutta henkilöä olivat kokoomuksen paikallisjärjestön johtokunnan jäseniä.⁴¹³ Vanajan osalta vastaavaa tarkastelua ei voida tehdä, mutta ainakin Sakari Honkala oli paikallinen kokoomusvaikuttaja ennen IKL:een siirtymistään. Yhteen laskettuna puolet ydinryhmään kuuluneista oli kokoomusvaikuttajia. Silti lapualaisytimen ja kokoomuksen välille ei voida vetää suoraan yhtäläisyysmerkkejä. Moni kokoomusvaikuttaja jättäytyi sivuun Lapuan liikkeestä viimeistään vuoden 1931 aikana. Kokoomuslaisuus toimi kuitenkin yhtenä verkostona Lapuan liikkeen ydinryhmän muotoutuessa. Samalla muodostui jo ennakoitava ero IKL:n ja kokoomuksen välille. Moni

⁴⁰⁹ Alapuro 1994, 271-275.

⁴¹⁰ Hakalehto 1979, 364-365, 370, 374-375.

⁴¹¹ PTA, Kansallinen Kokoomus, Kansio Eb 2: Piiriliittojen toimintakertomuksia 1919-1945, D. Hämeen l. eteläinen piiri, Kertomus Etelä-Hämeen Kansallisliiton toiminnasta vuodelta 1931.

⁴¹² Esim. Hämeenlinalaisia 1989, 120, 275-276, 296.

⁴¹³ PTA, Hämeenlinnan MLK:n Kansallisseura, Kansio Ca: Pöytäkirjat 1920-1933, Hämeenlinnan maalaiskunnan kansallisseuran vuosikertomus v. 1930.

ydinryhmästä jatkoi toimintaansa IKL:ssä. Poikkeuksena Yrjö Leiwo ja Felix Seppälä valitsivat kokoomuslaisuuden.

Suojeluskuntalaisten osuutta seudun Lapuan liikkeessä on jo tutkittu luvuissa 3.2. ja 6. Seudun kaikista lapualaisista kuului suojeluskuntiin vähintään 60 %. Luku saattaisi nousta, jos suojeluskuntalaisista olisi olemassa täydelliset luettelot. Joka tapauksessa suojeluskuntalaisuus oli lapualaisten yhteisin nimittäjä. Suojeluskuntalaisten osuus oli erittäin suuri talonpoikaismarssilla, mutta muissa Lapuan liikkeen edesottamuksissa suojeluskuntalaisten osuus on paljon alhaisempi. Paikallissuojeluskuntien päällystö oli lähes täydellisesti mukana Lapuan liikkeessä. Tosin monet heistä olivat liikkeessä mukana vain satunnaisesti. Suojeluskuntahengen voidaan todeta olleen vahva lapualaisten keskuudessa.

Useat suojeluskuntavaikuttajat olivat läsnä Lapuan liikkeen ytimessä. Hämeenlinnan seudulta suojeluskuntapiirin piiriesikuntaan valitut A. Gust. Skogster, Yrjö Leiwo ja Sakari Honkala kuuluivat Lapuan liikkeen ytimeen yhdessä piiripäällikkö Suolahden kanssa. Havainto on merkittävä. Seudun suojeluskuntavaikuttajat eivät jääneet seuraamaan tyydytyksellä Lapuan liikkeen tuloa vaan alkoivat jopa itse ohjailla sitä. Skogster toimi lapualaisjärjestöissä ja Leiwo puhui kansanliikkeen tavoitteista kansalaiskokouksissa. Honkala oli kyyditsijä, nousi lapualaisaikana Vanajan kunnanvaltuuston puheenjohtajaksi ja oli Lapuan liikkeen valitsijamiesehdokka presidentinvaaleissa. Suolahti oli valtakunnallisen Lapuan Liikkeen rahastonhoitaja ja oli mukana Mäntsälän kapinassa. Leiwoa lukuun ottamatta seudulta piiriesikuntaan valitut jatkoivat toimintaansa IKL:ssä. Lisäksi ytimestä Arvi Maijala oli maalaiskunnan suojeluskunnan paikallispäällikkö ja kolme muuta ytimeen kuulunutta olivat paikallissuojeluskuntien esikuntien jäseniä. Ainoastaan Aarne Kauhtion kuulumisesta suojeluskuntaan ei ole varmuutta.

Vapaussoturit olivat sivussa seudun Lapuan liikkeestä, sillä vain 12 heistä otti osaa kansanliikkeeseen. Vapaussotureista kaupunkilaisia oli viisi ja maalaiskuntalaisia ei yksikään. Vanajan osalta vapaussoturit ja Lapuan liike liittyivät löyhästi yhteen, kun seitsemän 17 mahdollisesta vapaussoturista toimivat kansanliikkeessä. Ytimen kaikki kolme vanajalaista henkilöä olivat vapaussotureita. Vapaussoturien näkökulmasta valtio ei ollut muodostunut vuoden 1918 perintöä vastaavaksi ja he reagoivat tilanteeseen ulkoparlamentarisin keinoin.

Lapualaisten kuvaa täydentää vielä heidän ikäjakauman tarkastelu. Kaikkien 244 lapualaisen syntymäajoista olen saanut selville 92, joka vastaa noin 40 % edustusta (Liite 1). *Timo Soikkanen* ja *Vesa Vares* ovat esittäneet, että maailmansotien välisenä aikana Suomessa eli rinnakkain kaksi konservatiivisesti suuntautunutta sukupolvea. Suurlakkosukupolvi oli syntynyt viimeistään 1879 ja he muistivat vielä jotain hyvääkin autonomian ajasta. Suurlakkosukupolvelle oli ominaista laillisuuden vaaliminen. Suurlakkosukupolvi oudoksui kaikkea kumouksellisuutta ja epäjärjestystä. He vieroksuivat sosialismia, mutta aluksi myös jääkäriiliikettä. Sotien välisenä aikana suurlakkosukupolvi näki häiriötekijänä aitosuomalaisuuden ja lopulta myös Lapuan liikkeen. IKL:een suhtautuminen oli heti penseää.⁴¹⁴ Hämeenlinnan seudun kaikista lapualaisista noin viidennes kuului suurlakkosukupolveen. Sama pätee Lapuan liikkeen ytimeen. Luku on melko alhainen, mutta osoittaa myös osan suurlakkosukupolvesta antaneen tukensa Lapuan liikkeelle. Vertailu osoittaa, että Lappeenrannan ja Hämeenlinnan seudun lapualaisista yhtä suuri osuus kuului suurlakkosukupolveen,⁴¹⁵ joten tilanne Hämeenlinnan seudulla ei liene ollut mitenkään poikkeuksellinen.

Vapaussotasukupolvi oli suurlakkosukupolvea nuorempi. He muistivat autonomian ajalta sortotoimenpiteet ja idästä muodostui heidän ajattelussaan uhka. Vapaussotasukupolvea leimasi voimakas idealismi ja jyrkkyys kompromisseja kohtaan. Tämä sukupolvi nousi voimakkaammaksi sotien välisenä kuin sen edeltäjä suurlakkosukupolvi. Vapaussotasukupolvi koki 1920 -luvun turhauttavana. Se ei saanut tarpeeksi valtaa Suomessa, vaikka saavutettu itsenäisyys oli vapaussotasukupolven mielestä sen omaa ansiota.⁴¹⁶ Hämeenlinnan seudun Lapuan liikkeeseen osaa ottaneista 4/5 oli syntynyt vuoden 1979 jälkeen ja kuuluivat näin ollen vapaussotasukupolveen. Ytimen osalta tilanne oli täysin sama⁴¹⁷. Lapuan liike veti siis puoleensa henkilöitä, joiden avainkokemuksiksi oli muodostunut sortokaudet, aktiivinen vastarinta ja vuoden 1918 myötä hajonnut myytti suomalaisten integraatiosta. Heille laillisuusperiaate ei ollut niin vahva kuin aiemmalle suurlakkosukupolvelle ja he olivat valmiimpia aktiiviseen vastarintaan ja tietynlaiseen 'salaliittoiluun' kulisseissa.

⁴¹⁴ Soikkanen & Vares 1998, 43-44.

⁴¹⁵ Kivimäki 2002, 72-73, Liite 1. Käännetysti Lappeenrannan kommunismin vastaisista toimijoista 4/5 puolestaan kuului ns. vapaussotasukupolveen aivan kuten Hämeenlinnan seudunkin osalta.

⁴¹⁶ Soikkanen & Vares 1998, 38-39, 45-47. Vapaussotasukupolvi käsittää periaatteessa vain 1880-1888 syntyneet. Tämän jälkeen, mutta kuitenkin ennen sisällissotaa, syntyneitä kutsutaan jääkärisukupolveksi ja AKS-sukupolveksi, mutta ne ovat oikeastaan vain osa suurempaa vapaussotasukupolvea.

⁴¹⁷ Lappeenrannan seudulla ydinjoukon keski-ikä oli sen sijaan selvästi alhaisempi kuin kaikkien toimijoiden keski-ikä. Kivimäki 2002, 72-73.

Vuoden 1918 osuus Lapuan liikkeen selittäjänä korostuu ydinryhmän osalta. Mukana olivat jo mainitut Vanajan vapaussoturit. Vangituiksi olivat joutuneet punaisen vallan aikana ainakin Ernesti Suolahti, kauppias Juho Harjula ja H. I. Paasikivi. Viimeksi mainittu karkasi, kun miehiä otettiin pakolla punaisten rintamalle.⁴¹⁸ Punaiset tyhjensivät Skogsterin kauppahuoneen. Suojeluskunta-aktiivi Skogster pidätettiin, kunnes hän luovutti Suomen pankin avaimet punakaartilaisille. Hän poistui Helsinkiin pakoilemaan punakaartia. Hänen vaimonsa ryöstettiin ilmeisesti kotitarkastuksen yhteydessä.⁴¹⁹ Sodan jälkeen Skogsterin kauppahuoneen hävikiksi laskettiin yli miljoona markkaa.⁴²⁰ *Antti Kuusterän* mukaan A. Gust. Skogsterin myöhemmin omaksumat äärioikeistolaiset arvot olivat seurausta vuoden 1918 tapahtumista. Skogster tilitti dramaattisia tuntujaan päiväkirjalleen sodan jälkeen. Hänen mielestään työväki oli kääntänyt selkensä porvareille, jotka olivat mahdollistaneet työväestölle ”henkisen ja taloudellisen tilan” kohottamisen.⁴²¹

Sisällissodan aiheuttama käänne porvariston suhtautumisessa työväestöön on nähtävissä myös ydintä lähelle kuuluneen kirjakauppias Enok Rytkösen toiminnassa. Vuonna 1917 Rytkönen oli luvannut myydä työväenyhdistykselle juuri hankkimansa kiinteistön. Vuoden 1917 suurlakon aikana punaiset yrittivät sulkea hänen liikkeensä ja sodan jälkeen Rytkönen ei ollut enää halukas kauppoihin. Lopulta työväenyhdistys sai kiinteistön haltuunsa vasta vuonna 1922.⁴²² Rytkösen ja Skogsterin esimerkit avaavat paikallisella tasolla poliittisen tilanteen muutosta sisällissodan jälkeen. Suhtautuminen vasemmistoon oli muuttunut kapinalähtöiseksi. Lapualaisten ajattelussa vasemmistolaiset olivat pettäneet porvariston luottamuksen. Usko integraatioon oli mennyttä ja tilalle oli tullut epäluulo. Tilanne kärjistyi, kun oikeiston asema tasavallassa muodostui heikoksi ja huomattiin, että vasemmistolaisuus ei ollut hävinnyt. Varsinkin Etelä-Hämeen ’punaisuus’ oli porvaristolle peikko, joka muistutti jatkuvasti sisällissodan aikaisista jakolinjoista.

Hämeenlinnan seudun Lapuan liikkeen sosiaalisissa kerrostumissa ei ollut suuria yllätyksiä. Maatalousvaltaisessa Vanajassa liike oli talonpoikainen. Hämeenlinnan maalaiskunnassa lapualaisten ammatillisessa taustassa näkyy pitäjän esikaupunkimainen luonne.

⁴¹⁸ Arvi A. Kariston päiväkirja 30.1., 3.2.1918; Korjus 1998, 32-34.

⁴¹⁹ Arvi A. Kariston päiväkirja 6.3., 19.4.1918; Koskimies 1966, 595, 597-598; Kuusterä 2000, 234.

⁴²⁰ Peltonen 1945, 23.

⁴²¹ Kuusterä 2000, 234.

⁴²² Saari 1988, 126-128; Koskimies 1966, 595-596.

Maalaiskuntalaiset keskisuur- ja suurtilalliset eivät ottaneet osaa Lapuan liikkeeseen yhtä innokkaasti kuin Vanajan vastaava väestö. Ammattikunnaltaan homogeenisessä Vanajassa Lapuan liike otettiin suopeasti vastaan. Siihen vaikutti osaltaan kunnan vasemmistoenemmistöinen poliittinen tilanne. Elinkeinorakenteeltaan heterogeenisempi Hämeenlinnan maalaiskunta ei tarjonnut yhtä hyvää maaperää Lapuan liikkeelle. Kaupungissa Lapuan liikkeen osanottajat kuuluivat luonnollisesti virkamieskuntaan ja vapaan ammatin harjoittajiin sekä liike-elämään. Työväestöä Lapuan liike ei vetänyt juurikaan puoleensa, huolimatta heidän osallisuudestaan suojeluskuntiin. Seudun lapualaisista vähintään 60 % kuului suojeluskuntiin. Suojeluskuntavaikuttajia kuului seudun Lapuan liikkeen ytimeen paljon. Ydin veti puoleensa myös kokoomusvaikuttajia, jotka pääosin siirtyivät myöhemmin IKL:n riveihin.

10. YHTEENVETO

Tämän tutkielman lähtökohtana on ollut selvittää Hämeenlinnan seudun Lapuan liikkeeseen kytkeytyneet tapahtumat. Tapahtumien kautta on löydetty henkilöt tapahtumien takaa. Henkilöitä tutkimalla on löydetty oikeistoradikaalille liikehdinnälle alttiit verkostot. Lisäksi työssä on esitetty miksi Lapuan liike ja sen perillinen IKL sai voimakkaan kannatuksen alueella.

Joulukuun 1929 ensimmäisessä kansalaiskokouksessa oli jo nähtävissä kansanliikkeen koko kuva. Kokouksen puhujat kuuluivat suojeluskuntiin ja kokoomuspuolueeseen. Piiripäällikkö Ernesti Suolahti näytti mallia kaikille suojeluskuntalaisille millaisella tarmolla suojeluskuntalaisten oli velvollisuus tukea kansanliikettä. Kokoomuslehti Hämeen Sanomat otti täysin rinnoin vastaan kansalaiskokouksen päätoimittaja Aarne Kauhtion ja lehden johtokunnan jäsenten osallistuttua liikehdintään. Monet puhujat olivat lisäksi vuoden 1917 aktivisteja ja tilanne rinnastettiin alusta alkaen sisällissotaan. Kansalaiskokouksen puhujat ja ponsien laatijat olivat suurimmaksi osaksi kotoisin Hämeenlinnan seudulta. Hämeenlinnasta tuli Etelä-Hämeen Lapuan liikkeen keskus, josta toimintaa ohjailtiin. Keväällä 1930 perustettua Suomen Lukon Etelä-Hämeen piiriä ohjailtiin myös Hämeenlinnasta. Hämeenlinnan seudun ohjaavan roolin häivyttämiseksi ja liikkeen talonpoikaisuuden osoittamiseksi ponsia hallituksen tietoon valittiin viemään maantieteellisesti ympäri Etelä-

Hämettä kotoisin olevia henkilöitä, joista moni oli maanviljelijä. Suomen Lukon piiriin piiritoimikuntaan tuli myös edustajia ympäri Etelä-Hämettä, mutta Hämeenlinnan seudun edustus oli suurin. Alussa myös edistyspuolueen Häme -lehti tuki kansanliikettä ja se sai keskustaporvarien tuen.

Suomen Lukon Etelä-Hämeen piirin piiritoimikunta muodosti heinäkuun 1930 talonpoikaismarssilla Etelä-Hämeen pataljoonan esikunnan. Marssin organisoinnista vastasi Etelä-Hämeen osalta ilmeisesti Suomen Lukon piiritoimikunta. Hämeenlinnan seudun osalta marssijat olivat suurimmalta osin suojeluskuntalaisia. Talonpoikaismarssilla suojeluskuntalaisten osuus oli suurin kaikista Lapuan liikkeen toiminnan muodoista. Suojeluskuntalaisuus olikin yleisesti lapualaisten selkein yhteinen nimittäjä. Vähintään 60 % seudun Lapuan liikkeen toimintaan jollain muotoa osallistuneista kuului paikallissuojelukuntiin. Suojeluskuntajärjestön ja Lapuan liikkeen arvoissa oli paljon yhteistä. Suojeluskuntalaisiin vetosi kansanliikkeen kommunisminvastaisuus ja vapaussodan muiston vaaliminen. Hämeenlinnan, Vanajan ja Hämeenlinnan maalaiskunnan suojeluskuntien paikallisesikuntien jäsenistä lähes kaikki osallistuivat vähintään yhteen Lapuan liikkeen toimintaan. Etelä-Hämeen suojeluskuntapiiriin Hämeenlinnan seudulta valittujen keskuudessa lapualaisuus sai myös vahvan kannatuksen.

Kommunisminvastaiseen taisteluun oli halua Hämeenlinnan seudulla. Taistelun kohteita oli kuitenkin vaikea löytää, koska kommunistien kannatus oli alueella heikkoa. Kesällä 1930 Hämeenlinnan seudun läpi kulki Etelä-Suomen etappitie, jossa kyyditettiin pääosin kommunisteja kohti itärajaa. Satunnainen joukko Hämeenlinnan seudun lapualaisia osallistui kyydityksiin reitillä Hämeenlinnan liepeiltä Lahden seudulle. Hämeenlinnasta kyyditettiin Neuvostoliittoon kommunistinen kaupunginvaltuutettu Jalmari Nurmi. Muita kohteita kommunisminvastaiselle toiminnalle ei löytynyt Hämeenlinnan seudulta ajankohtana ennen talonpoikaismarssia.

Pian heinäkuisen talonpoikaismarssin jälkeen Hämeenlinnan seudun Lapuan liike alkoi syyttää sosialidemokraatteja kommunismin suosijoiksi. Taustalla oli kommunistien toiminnan vaikeuttamiseksi suunniteltujen perustuslain muutosten kaatuminen eduskunnan täysistunnossa heinäkuussa 1930 sosialidemokraattien vastustaessa kiivaimmin lakimuutoksia. Uudet eduskuntavaalit määrättiin toimitettavaksi syksyllä. Porvarilliset puolueiden tavoitteena oli saada määränemmistö eduskuntaan, jotta lakimuutokset tulisivat

voimaan. Kommunistien osallistuminen vaaleihin estettiin. Hämeen eteläisessä vaalipiirissä porvaripuolueet päättivät lähteä vaaleihin vaaliliitossa. Ajatuksen vaaliliitosta esittivät kokoomuksen piirijärjestö ja Suomen Lukon piirijärjestö. Poikkeuksellisesti vaaliliiton vaalityö jätettiin keväällä perustetulle Suomen Lukon Etelä-Hämeen piirille, jota johdettiin Hämeenlinnasta. Suomen Lukon piirijärjestö piti suotavana äänestäjien kiristämistä ja jopa väkivaltaa vasemmistolaisia kohtaan, jotta porvarillisen vaaliliiton osuus annetuista äänistä nousisi. Vaalipiiriin luotiin ilmeisesti toimiva 'tukimiesverkosto', joiden harteille vaalityö jätettiin. Ylilyönneiltä ilmeisesti kuitenkin vältyttiin vaalipiirissä. Tosin Vanajassa kokoomuksen huimasti noussut äänimäärä herätti kummastusta. Kunnassa väitettiin esiintyneen uhkailua ja kiristystä työväestöä kohtaan.

Suomen Lukon tilalle perustettiin syksyllä 1930 uusi lapualaisjärjestö Lapuan Liike ry. Järjestön linjauksissa korostui edelleen kommunisminvastaisuus ohjenuorana, vaikka kommunistien toiminta oli jo tyrehtynyt uusien lakimuutoksien myötä. Liike väitti sosialidemokratian olevan kommunismin läheinen liittolainen ja se pyrki kieltämään sosialidemokratian kommunismin tapaan. Hämeen Sanomat ryhtyi heti ajamaan Lapuan Liikkeen päämääriä. Joulukuun alun kunnallisvaaleissa Hämeen Sanomat ja vielä voimissaan ollut Suomen Lukon piirijärjestö vertasi tilannetta sisällissodan aikaisiin jakolinjoihin. Vastakkain nähtiin vaaleissa olevan punaiset ja valkoiset. Kunnallisvaalien alla solmittiin vielä porvarillisia vaaliliittoja, jotka menestyivät hyvin Hämeenlinnan seudulla ja koko Etelä-Hämeessä.

Lapuan Liikkeen Etelä-Hämeen piiri perustettiin joulukuun puolivälissä 1930. Hämeenlinnan seudun edustus piiritoimikunnassa oli vahva, sillä kolmasosa sen jäsenistä oli kotoisin Hämeenlinnan seudulta. Uuden lapualaisjärjestön piiritoimikuntaan tuli vain vähän Suomen Lukon piiritoimikunnassa aikaisemmin toimineita henkilöitä. Lapuan Liike oli kannanotoissaan radikaalimpi kuin aikaisempi Suomen Lukko ja sen toimintaan osallistuneet henkilöt olivat varmasti jyrkempiä suhteessa vasemmistolaisuuteen. Lapuan Liikkeen paikallisosasto perustettiin Hämeenlinnan seudulle helmikuussa 1932. Sen johtokunnan jäsenistö ja luottamustoimiin valitut olivat kouliintuneita lapualaisista ja heidän kaikkien tiedossa oli varmasti Lapuan Liikkeen jyrkentynyt kanta sosialidemokratiaa kohtaan.

Lapuan Liike tuki alkuvuoden 1931 presidentinvaaleissa Svinhufvudin valintaa. Liike ei taannut mitään tapahtuisi, jos Svinhufvudia ei valittaisi presidentiksi. Svinhufvud voitti vaalit ja

hänen valintansa oli Lapuan liikkeen viimeinen voitto. Keskustaporvarit olivat lakanneet tukemasta kansanliikettä jo syksyllä 1930 Ståhlbergin kyydityksen jälkeen. Hämeenlinnan edistyspuolueen paikallisjärjestö näki maan sisäpoliittisen tilanteen olevan sekavassa tilassa Lapuan liikkeen vuoksi. Viimeistään oikeistolaisten parjaukset Ståhlbergia vastaan presidentinvaaleissa käänsi Hämeenlinnan poliittisen keskustan kansanliikettä vastaan. Liikkeen sisällä ja oikeistossa ei kuitenkaan ymmärretty, että Lapuan liikkeen voima sisäpoliittisena tekijänä oli voimakkaassa laskussa.

Varsinkin Hämeenlinnan seudulla Lapuan liikkeen tahti vain kiihtyi vuoden 1931 aikana. Sosialidemokratian vastaisen linjan vuoksi Lapuan liikkeen toiminta löysi kohteensa seudulla. Alkuvuodesta 1931 Hämeen Kansan toimitaloa jouduttiin vartioimaan öisin, jotta tihutyöt sitä vastaan eivät toistuisi. Helmikuussa räjähti Vanajan Idänpään työväentalolla. Viitteitä Hämeen Kansan kirjapainon mahdollisesta räjäytysyrityksestä on myös säilynyt. Hämeen Kansan toimitus sai lukuisia häirikköpuheluita. Vuoden 1931 alun sosialidemokratian vastaiset tihutyöt Hämeenlinnan seudulla olivat poikkeuksellisia. Tihutyöt sosialidemokraattisia kiinteistöjä kohtaan kiihtyivät vuoden 1932 alussa. Hämeenlinnan seudulla alettiin vartioimaan öisin työväestön omistamia kiinteistöjä. Kaupungin ulkopuolella sijainneesta työväestön kesänviettopaikasta hajotettiin ikkunat ja pöytä. Samassa paikassa talviteloilla ollut alusta oli vandalisoitu.

Keväällä 1931 Hämeen Sanomat väitti valheellisesti sosialidemokraattisen puhujan Otto Toivosen olleen vastuussa lukuisista murhista vuonna 1918 Mäntsälän seudulla. Lehti asettui myös puolustamaan hämeenlinalaista ylioppilasta Reino Häggströmiä entisen kommunistisen Työn Äänen kirjapainon räjäytysyrityksestä Vaasassa. Teon tapahtumisaikaan kirjapaino oli siirtynyt sosialidemokraateille, joilla oli aikeena aloittaa puolueeseen sidonnaisen lehden toimittaminen. Kesäkuussa 1931 tapahtui Hämeenlinnan seudulla hajaannus kokoomuksen sisällä suhteessa Lapuan liikkeeseen. Niin sanottu laillisuusrintama kyllästyi Hämeen Sanomien radikaaliin toimitustapaan ja osa lehden johtokunnan jäsenistä erosi. Radikaali suuntaus näytti saaneen voiton, kun heinäkuun ensimmäisenä päivänä sadat Etelä-Hämeen lapualaiset marssivat kaupunkiin pitämään kansalaiskokousta. Kokous antoi täyden tukensa Hämeen Sanomien toimitustavalle.

Mäntsälän kapinan aikaan vuonna 1932 Hämeenlinnassa tapahtui paljon. Kapinajohto saapui kaupunkiin ja suojeluskunnan piiripäällikkö Ernesti Suolahti komensi suojeluskunnat

liikekannalle. Varmuutta ei ole siitä, tiesivätkö kaikki suojeluskuntalaiset olleensa periaatteessa kapinallisten puolella. Kaupungissa kokoontuneet paikalliset kokoomusvaikuttajat asettautuivat hallituksen eron kannalle. Kapinan jälkeen Lapuan liikkeeseen myötämielisesti suhtautuneet kokoomuslaiset olivat niskan päällä maltillisiin nähden. IKL repi kokoomuksen seudulla kahtia. Oikeistoradikalismi oli Lapuan liikkeen aikana juurtunut seudulle, josta osoituksena oli IKL:n menestys vaaleissa 1930 –luvulla. Se onnistui saamaan itselleen noin 50 % aiemmin kokoomukselle menneistä äänistä. IKL onnistui myös saamaan Hämeen Sanomat omaksi äänenkannattajakseen vuoteen 1938 saakka.

Tutkielmassa tuli esille suojeluskuntalaisten ja kokoomuslaisten selkeä yhteys Lapuan liikkeeseen. Täytyy kuitenkin muistaa, että kaikki suojeluskuntalaiset eivät olleet lapualaisia, vaikka suurin osa lapualaisista oli suojeluskuntalaisia. Myöskään kaikki Hämeenlinnan kokoomusvaikuttajat eivät ottaneet osaa Lapuan liikkeeseen. Osa pysytteli koko ajan kansanliikkeestä sivussa. Toisaalta Hämeenlinnan maalaiskunnan kokoomuksen paikallisjärjestön johtokunnan jäsenet antoivat lähes täydellisesti tukensa Lapuan liikkeelle.

Suojeluskuntajärjestön ja paikallisen kokoomusjohdon lisäksi lapualaisuuden taustalta ei voida löytää muita yhteisiä järjestöjä tai ryhmiä. Vapaussotaa vaaliva VRL:n paikallisjärjestö oli perustettu seudulle jo 1920 –luvun lopulla. Lapualaisuus oli kuitenkin vähäistä VRL:n paikallisjärjestön johtokunnassa ja luottamustehtäviin valittujen keskuudessa. Hämeenlinnan seudulla Lapuan Liikkeen johtokunnan henkilöt ottivat VRL:n omakseen, eikä toisin päin. Lapualaisten joukossa oli hyvin vähän vapaussotureita, vaikka Lapuan liike kumpusi vuoden 1918 aikaisista tapahtumista. Ainoastaan Vanajan vapaussoturien osuus lapualaisista oli mainittava. Toisaalta sisällissotaa ennen toiminut aktivistiverkosto aktivoitui uudelleen ja oli synnyttämässä paikkakunnan Lapuan liikettä.

Laajan lähteiden läpikäynnin kautta Hämeenlinnan seudulta pystyy erottamaan 244 lapualaista, joita voidaan tarkastella lapualaisaktiivisuuden, sosiaalisten kerrostumien ja ikärakenteen mukaan. Hämeenlinnan kaupunkimaisesta ja Hämeenlinnan maalaiskunnan esikaupunkimaisesta luonteesta johtuen virkamieskunnan ja vapaan ammatin harjoittajien sekä liike-elämän osuus nousee suureksi. Suomalaisen ylä- ja keskiluokan maailmankuvaa oli järkyttänyt vuoden 1918 tapahtumat ja he hakivat paikkaansa suomalaisessa yhteiskunnassa. Liikkeen synnyttäjänä seudulle virkamieskunnan ja vapaan ammatin harjoittajien osuus oli suuri, mutta lopulta liike-elämän edustajat nousivat suurimmaksi ryhmäksi. Erityisesti

kaupungin kyyditsijöiksi ilmoittautuneiden joukossa oli paljon liike-elämän edustajia, koska Hämeenlinnan Kauppayhdistyksen jäsenet ilmoittautuivat innokkaasti.

Lapuan liike oli Hämeenlinnan seudulla myös talonpoikainen. Vanajan lapualaisista 60 % oli maanviljelijöitä. Vanajassa Lapuan liike saavutti laajan kannatuksen. Kunta oli elinkeinorakenteeltaan homogeeninen ja valkoisen Suomen ihanteen haastoi kunnassa vahva sosialidemokraattinen työväenliike, joka hallitsi kunnallista elämää 1930 –luvun alkuun saakka. Lapuan liikkeen myötä poliittisen tilanteen muutos oli Vanajassa mahdollinen ja tilanne myös käytettiin kunnassa hyväksi. Myöhemmin IKL:n kannatus oli Vanajassa erittäin voimakasta. Hämeenlinnan maalaiskunnassa Lapuan liikkeen kannatus maanviljelijöiden keskuudessa jäi alhaiseksi, vaikka kunta oli vielä vuonna 1930 maatalousvaltainen. Maalaiskunnan elinkeinorakenne oli kuitenkin kovaa vauhtia muuttumassa heterogeenisemmäksi ja kunta oli jo muodostunut esikaupunkimaiseksi. Erityishuomion Hämeenlinnan maalaiskunnan lapualaisissa kiinnittyi VR:n työntekijöihin. Sisällissodan jälkeen VR:stä tuli 'valkoinen laitos'. Työntekijöiden poliittista luotettavuutta korostettiin ja kuuluminen suojeluskuntaan oli usein työpaikan saamisen edellytys. Tällaisessa yksimielisessä yhteisössä epäluulo poikkeavia arvoja kohtaan korostui ja Lapuan liike sai yhteisön tuen taakseen.

Ikäjakumansa puolesta seudun lapualaiset kuuluivat suurimmalta osin niin sanottuun vapaussotasukupolveen, joka ei muistanut autonomian ajalta mitään hyvää. Lisäksi he olivat haluttomia kompromisseihin ja suora toiminta aktivismin tapaan oli heille tuttu toimintamalli. Heille laillisuuden noudattaminen ei ollut niin pyhää kuin vanhemmalle suurlakkosukupolvelle.

Aktiivisimman lapualaisjoukon, ytimen, enemmistö oli kaupunkilaisia. Hämeenlinnan seudun ja koko Etelä-Hämeen Lapuan liikettä ohjailtiin kaupungista. Ytimen jäsenet olivat tottuneet toimimaan erilaisissa järjestöissä ja heillä oli sen vuoksi paljon kontakteja. Ytimessä korostui liike-elämän sekä virkamieskunnan ja vapaan ammatin harjoittajien osuus. Maanviljelijöiden osuus ytimessä oli marginaalinen. Hämeenlinnan kymmenestä ytimeen kuuluneesta henkilöstä seitsemän jatkoi oikeistoradikaalista toimintaansa IKL:n riveissä. Ytimeen kuuluneet siis omaksuivat Lapuan liikkeen aikana hyvin jyrkän katsantokannan. Satunnaisesti Lapuan liikkeen toimintaa osaa ottaneista vain murto-osa liittyi Isänmaalliseen kansanliikkeeseen.

LÄHDELUETTELO JA TUTKIMUSKIRJALLISUUS

I ALKUPERÄISLÄHTEET

a) Arkistolähteet

Hämeenlinnan kaupungin historiallinen museo (HKM)

Kertomus Hämeenlinnan suojeluskunnan toiminnasta 1917-1938, 444:3

Hämeenlinnan maakunta-arkisto (HMA)

Felix Seppälän kokoelma

Kansio 5, Muut asiakirjat.

Hämeenlinnan Kansallinen Edistysseura:n arkisto

Side 1, Jäsenkirja 1928-1931.

Side 2, Pöytäkirjat 1919-1933.

Hämeenlinnan raastuvanoikeuden arkisto (ROa)

Ca: 158 1931 II, Varsinaisasiain pöytäkirjat.

Hämeen läänin lääninhallituksen arkisto (LHA)

Hämeen lääninkanslian arkisto (LKA)

Daj: 2, Poliisitarkastajan kirjekonsepti v. 1931 – 1932.

Ea: 481, I osaston saapuneet kirjeet 1930.

Ea: 484, I osaston saapuneet kirjeet 1930.

Ea: 487, I osaston saapuneet kirjeet 1931.

Hd:4, Muut sisällön mukaan järjestetyt asiakirjat 1915-1934.

Suomen Lukon Hauhon paikallisosasto ry:n arkisto

Vapaa Työväenyhdistys Hämeenlinna ry:n arkisto

Pöytäkirjat, Jäsenluettelo, Tilikirja 1930-1936.

Kansallisarkisto (KA)

Suomen 1920-40 –luvun Historian Säätiön arkisto

Kansio Säätiö 28, Suomen lukko.

Kansio Säätiö 30, Lapuan Liikkeen sihteerin toimenhaku 1931, kanslian kiertokirjeet, eri piirien asiakirjoja.

Kansio Säätiö 32, Eri piirejä, Vihtori Kosolan kirjeenvaihtoa 1930-1931, LL:n kirjeenvaihtoa.

Valpo II

Asiaryhmittäin kootut asiakirjakokonaisuudet

Kansio 54, IX B 5.d, IKL:n Etelä-Hämeen piiri.

Kansio 60, IX B 22, Lapuan Liike ry.

Porvarillisen Työn Arkisto (PTA)

Hämeenlinnan Kansalliskerho, Kansio Ca: Pöytäkirjat 1921-1929.

Hämeenlinnan Kansalliskerho, Kansio Ca: Pöytäkirjat ym. 1925-1943.

Hämeenlinnan Kansallisseura, Kansio Ca: Pöytäkirjoja ja kirjeitä 1921-1944.

Hämeenlinnan Kansallisseura, Kansio Ca: Pöytäkirjat ja vuosikertomukset 1929-1955.

Hämeenlinnan MLK:n Kansallisseura, Kansio Ca: Pöytäkirjat 1920-1933.

Kansallinen Kokoomus, Kansio Eb 2: Piiriliittojen toimintakertomuksia 1919-1945, D. Hämeen l. eteläinen piiri.

b) Julkaistut lähteet

Lähdejulkaisut

Arvi A. Kariston päiväkirjamerkintöjä. Toim. Niemi, Juhani: Punaista ja mustaa. Karisto Oy. Hämeenlinna 2000.

Suomen Virallinen Tilasto (SVT)

XXIX Vaalitulostot 14-15, Eduskuntavaalit 1929 ja 1930.

Tilastokatsauksia 1931. Tilastollinen päätoimisto. Valtioneuvoston kirjapaino. Helsinki 1931.

Tilastollisia tiedonantoja N:o 63. Väestön elinkeino. Väestö elinkeinon mukaan kunnittain vuosina 1880-1975. Valtion painatuskeskus. Helsinki 1979.

Valtiopäivät (Vp.)

Pöytäkirjat 1930 II.

Lehdistö

Häme

Hämeen Kansa (Hämeen K.)

Hämeen Sanomat (HäSa)

Aikalaiskirjallisuus

Kajan, Arvid (1930): Lapuan nousu. Suomenkielisen laitoksen toim. Pertti Uotila. Gummerus. Jyväskylä.

Kokko, Arvo (1930): Lapuan laki II. Talonpoikaisliike Suomessa v. 1930. Suomalainen Paino Oy. Huopalahti.

Raninen, H.V. (1931): Hämeenlinnan Kauppayhdistys vuosina 1881-1931. Arvi A. Karisto Oy:n kirjapaino. Hämeenlinna.

II KIRJALLISUUS

Ahti, Martti (1990): Kaappaus?. Suojeluskuntaselkkaus 1921. Fascismin aave 1927. Mäntsälän kapina 1932. Otava. Keuruu.

Alapuro, Risto (1973): Akateeminen Karjala-Seura. Ylioppilasliike ja kansa 1920- ja 1930-luvulla. WSOY. Helsinki.

Alapuro, Risto (1985): Yhteiskuntaluokat ja sosiaaliset kerrostumat 1870-luvulta toiseen maailmansotaan. Teoksessa Suomalaiset. Yhteiskunnan rakenne teollistumisen aikana. Neljäs painos. WSOY. Juva.

Alapuro, Risto (1994): Suomen synty paikallisena ilmiönä 1890-1933. WSOY. Porvoo.

Halla, Leo (1978): Hämeen Sanomat 1879-1978. Hämeen Sanomat Oy:n kirjapaino. Hämeenlinna.

Hakalehto, Ilkka (1979): Valtiolliset vaalit ja poliittiset puolueet. Teoksessa Hämeen historia IV:3. Arvi A. Karisto osakeyhtiö. Hämeenlinna.

Hersalo, N.V. (1955): Suojeluskuntain historia. I: Puolustustahtoinen kansa. Muinaisitsenäisyydestä valtiolliseen riippumattomuuteen. Toinen painos. Hata Oy. Lahti.

Huttula, Tapio (2000): Naudoilla laadittu laki. Työväentalojen sulkemiset 1929-1932. SKS. Helsinki.

Hämeenlinalaisia 1639-1989 (1989): Toimituskunta. Karisto Oy:n kirjapaino. Hämeenlinna.

Isomäki, Veikko (1956): Hämeen Voima – Hämeen Kansa 1906-1956; 50 vuotta työväen sanomalehden julkaisutoimintaa Etelä-Hämeessä. Osakeyhtiö Hämeen Kansan kirjapaino. Hämeenlinna.

Kangas, Lasse (2007): Lapuanliike alkoikin Sortavalassa. Suomen Kuvalehti 12/2007.

Kivimäki, Ville (2002): Ei mustimpia valkoisia. Kommunisminvastainen liike Lappeenrannan seudulla vuonna 1930. Suomen historian pro gradu –tutkielma. Joensuun yliopisto.

Komulainen, Ari (1990): IKL:n ohjelma ja kannatus Etelä-Hämeessä. Oikeushistorian tutkielma. Oikeustieteellinen tiedekunta. Helsingin yliopisto.

- Korjus, Jaakko & Halla, Leo (1980): Kokoomuksen Etelä-Hämeen piiri 1920 – 1980. Arvi A. Karisto Osakeyhtiön kirjapaino. Hämeenlinna.
- Korjus, Jaakko (1998): Oli vaaralle alttiina syntymämaa. Suojeluskunta- ja lottatoiminta Hämeenlinnassa ja Hämeenlinnan maalaiskunnassa 1917-1944. Karisto Oy. Hämeenlinna.
- Koskimies, Y.S. (1966): Hämeenlinnan kaupungin historia 4. Hämeenlinnan kaupungin historia 1875-1944. Arvi A. Karisto Oy:n kirjapaino. Hämeenlinna.
- Kuusterä, Antti (2000): Verkostot ja A. Gust. Skogsterin nousu suurkauppiaaksi. Teoksessa Keulakuvia ja peränpitäjiä. Vanhan ja uuden yhteiskunnan rajalla. Toim. Riitta Oittinen ja Marjatta Rahikainen. SHS. Vammala.
- Maijala, Jussi (2005): Kansakokonaisisuuden puolesta. Teoksessa Sinistä punaista mustaa. Näkökulmia Suomen 1930-40-lukujen poliittiseen historiaan. Toim. Petri Juuti. Tampereen Yliopistopaino Oy – Juvenes Print. Tampere.
- Mylly, Juhani (1998): Porvarilliset puolueet ja suojeluskunta. Teoksessa Raja railona. Näkökulmia suojeluskuntiin. Toim. Risto Alapuro. WSOY. Porvoo.
- Myllyniemi, Seppo (1994): Hämeen suoja. Vapaaehtoinen maanpuolustustyö Etelä-Hämeessä 1917-1944. Karisto Oy. Hämeenlinna.
- Myllyniemi, Seppo (1998): Etelähämäläinen suojeluskuntalainen. Teoksessa Raja railona. Näkökulmia suojeluskuntiin. Toim. Risto Alapuro. WSOY. Porvoo.
- Niemi, Juhani (toim.) (2000): Punaista ja mustaa. Arvi A. Kariston päiväkirjamerkintöjä. Karisto Oy. Hämeenlinna.
- Niemi, Juhani (2003): Pilvenpiirtäjässä, maan kamaralla. Hämeen Sanomien vaiheita 125 vuotta. Karisto Oy. Hämeenlinna.
- Nieminen, Tommi (1981): Ylistaron talonpoikaismarssijat. Teoksessa Kansanliikkeitten Pohjanmaa. Tutkielmia joukkoluonteisista liikkeistä Etelä-Pohjanmaalla Ylistaroa koskevan aineiston pohjalta. Toim. Kalervo Ilmanen. Helsingin yliopiston monistuspalvelu. Helsinki.
- Nygård, Toivo (1982): Suomalainen äärioikeisto maailmansotien välillä; Ideologiset juuret, järjestöllinen perusta ja toimintamuodot. Printari Oy. Saarijärvi.
- Nygård, Toivo (1987): Poliittisten vastakohtaisuuksien jyrkentyminen sanomalehdistössä. Teoksessa Suomen lehdistön historia 2. Sanomalehdistö suurlakosta talvisotaan. Päätoimittaja Päiviö Tommila. Kustannuskiila Oy. Kuopio.
- Paavolainen, Jaakko (1967): Poliittiset väkivaltaisuuudet Suomessa 1918 I. ”Punainen terrori”. Kolmas painos. Tammi. Helsinki.
- Palmunen, Einar (1967): Hämeen miehet Aunuksen retkellä 1919. Karisto Oy. Hämeenlinna.
- Peltonen, Ville (1945): Skogsterin kauppahuoneen puolivuotissataistaipaleelta 1895-1945. Arvi A. Karisto Oy:n kirjapaino. Hämeenlinna.

- Perälä, Reijo (1998): Lapuan liike ja sanan mahti. Gummerus. Jyväskylä.
- Pylkkänen, Ali (2001): Suojeluskuntalaiset –keitä he olivat? Vapaaehtoisten maanpuolustajien sosiaalinen kerrostuneisuus 1917-1944. RT-Print Oy. Pieksämäki.
- Rantala, Onni (1970): Suomen poliittiset alueet. I: Poliittisten aatteiden levinneisyys 1907-58. Toinen uudistettu ja täydennetty painos. Turku.
- Ruuskanen, Esa (1996): Paheen pesiä vai kulttuurikehoja. Poliittisen tilanteen muutos ja kiista Pohjois-Savon työväentaloista 1930. Snellman-instituutin B-sarja 38. Snellman-instituutti. Kuopio.
- Ruuskanen, Esa (2006): Viholliskuviin ja viranomaisiin vetoamalla vaiennetut työväentalot. Kuinka Pohjois-Savon Lapuan liike sai nimismiehet ja maaherran sulkemaan 59 kommunistista työväentaloa Pohjois-Savossa vuosina 1930-1932. Jyväskylä University Printing House. Jyväskylä.
- Saari, V.E. (1988): Hämeenlinnan Työväenyhdistys 1888-1988. Katajana kalliolla. Koliprint Oy. Joensuu.
- Salokangas, Raimo (1987): Puoluepolitiikka ja uutisjournalismi muuttuvilla lehtimarkkinoilla. Teoksessa Suomen lehdistön historia 2. Sanomalehdistö suurlakosta talvisotaan. Päätoimittaja Päiviö Tommila. Kustannuskiila Oy. Kuopio.
- Selen, Kari (2001): Sarkatakkien maa. Suojeluskuntajärjestö ja yhteiskunta 1918-1944. WS Bookwell Oy. Juva.
- Selen, Kari & Pylkkänen, Ali (2004): Sarkatakkien armeija. Suojeluskunnat ja suojeluskuntalaiset 1918 – 1944. WS Bookwell Oy. Juva.
- Siltala, Juha (1982): Lapuan liike ja kyyditykset 1930. II: Erikoiskysymykset. Suomen historian lisensiaattityö. Helsingin yliopisto.
- Siltala, Juha (1984): Lapuan liikkeen joukkokannatus. HAik 1/1984.
- Siltala, Juha (2005): Lapuan liike ja kyyditykset 1930. Toinen painos. Otava. Keuruu.
- Soikkanen, Hannu (1975): Kohti kansanvaltaa I; Suomen Sosialidemokraattinen Puolue 75 vuotta 1899 - 1937. Vaasa.
- Soikkanen, Timo & Vares, Vesa (1998): Sukupolvi selittäjänä Suomen historiassa. HAik 1/1998.
- Sulkunen, Pekka (1998): Johdatus sosiologiaan –käsitteitä ja näkökulmia. WSOY. Juva.
- Suomen lehdistön historia 5 (1988): Hakuteos Aamulehti – Kotka Nyheter. Toim. Päiviö Tommila. Gummerus Oy. Jyväskylä.

Teikari, Erkki (1973): Suomen oikeistoradikaalinen lehdistö vuosina 1930-1944. Tampereen yliopiston tiedotustutkimuksen laitos. Monistesarja 16. Tampere.

Tikka, Marko (2006): Valkoisen hämärän maa? Suojeluskunnat, virkavalta ja kansa 1918-1921. SKS. Helsinki.

Uola, Mikko (1982): Sinimusta veljeskunta. Isänmaallinen kansanliike 1932-1944. Otava. Keuruu.

Vares, Vesa (1996): Vanhasuomalainen Lauri Ingman ja hänen poliittinen toimintansa. WSOY. Juva.

Waris, Heikki (1952): Suomalaisen yhteiskunnan rakenne. Toinen painos. Otava. Helsinki.

Vilkuna, Anna-Maria (2004): Vanajan historia III. Vanajan kunnan ja Hämeenlinnan maalaiskunnan historia 1860-luvulta kuntien lakkauttamiseen vuosiin 1948 ja 1967. Karisto Oy. Hämeenlinna.

Ylikangas, Heikki (2002): Käännekohtat Suomen historiassa. Pohdiskeluja kehityslinjoista ja niiden muutoksista uudella ajalla. Kuudes painos. WSOY. Helsinki.

Öhberg, Erkki (1997): Vanajan Vartio. Muistikuvia ja kertomuksia Vanajan suojeluskunnan ja Lotta-Svärd -järjestön Vanajan paikallisosaston toiminnasta vuosina 1917-1944. Karisto Oy. Hämeenlinna.

Liite 1. Hämeenlinnan seudun lapualaiset

Listaan on kerätty lähteiden perusteella Hämeenlinnan seudun kommunisminvastaiseen toimintaan aktiivisesti osallistuneet. Lapuan liikkeen toimiksi on laskettu näkyvä osallistuminen kansalaiskokouksiin vuosina 1929-1932 (k), valinta Suomen Lukon piiri- tai paikallisosaston luottamustoimiin (sl), valinta Lapuan Liikkeen piiri- tai paikallisosaston luottamustehtäviin tai näkyvä osanotto paikallisosaston perustamisessa (ll), valinta VRL:n paikallisosaston luottamustoimiin, kyyditysten aatteelliseksi kannattajaksi ilmoittautuminen (i), osallistuminen talonpoikaismarssille (t), kyyditsijänä toimiminen kesällä 1930 (kyy), lapualaisilkivaltaan työväen omaisuutta kohtaan tai ihmisten ahdisteluun syyllistyminen (ilk) ja Mäntsälän kapinaan osallistuminen (kap).

Tällä tavoin saadaan kaikkiaan yhdeksän erilaista Lapuan liikkeen toimintamuotoa. Olen jakanut osallistumisaktiivisuuden mukaan lapualaiset kolmeen ryhmään. Lapuan liikkeen *Ytimeen* olen sijoittanut automaattisesti henkilöt, jotka ovat ottaneet osaa useampaan kuin kolmeen Lapuan liikkeen toimintamuotoon. Sen lisäksi ytimeen on sijoitettu kapinavalmisteluihin osallistuneita, talonpoikaismarssivalmisteluista huolehtineita ja muita aktiivisia lapualaisia, joilla toimintamuotojen lukumäärä on yhdestä kolmeen.

Lähellä ydintä ryhmään on sijoitettu loput henkilöt, joilla on vähintään kolme toimintamuotoa. Lisäksi ryhmässä on yksi henkilö, jolla on vain yksi toimintamuoto ja kaksi henkilöä, joilla on kaksi toimintamuotoa. Heidän kohdallaan nosto tähän ryhmään on perusteltu nimen alla. Kolmantena ryhmänä on *Satunnaiset toimijat*. He ovat ottaneet osaa yhdestä kahteen lapualaista toimista. He edustavat Lapuan liikkeen kannattajajoukkoa, jotka eivät kuitenkaan aktiivisuutensa puolesta ole ytimessä tai lähellä ydintä.

Toisinaan ryhmien henkilöiden väliset erot ovat häilyviä. Henkilöiden sijoittamisessa ryhmiin olen pääasiassa käyttänyt toimintamuotojen määrää, mutta myös lähteiden pohjalta saatujen toiminnan laatua ja aktiivisuutta. Esimerkiksi varatuomari Tuomo Hyrkki osallistui vain ilmoittautumiskirjelmään, mutta toimi aktiivisesti vapauttaakseen kyyditsijöitä syytteestä, joten katson hänen kuuluneen ryhmään lähellä ydintä. Lapualaisluettelossa on varmasti paljon henkilöitä, jotka osallistuivat yhteen Lapuan liikkeen toimintaan, mutta kääntyivät myöhemmin kansanliikettä vastaan. Tämän vuoksi olen listannut kansanliikkeeseen osallistuneet toimintamuotojen määrän ja laadun mukaiseen järjestykseen. Satunnaiset toimijat olen listannut kunnittain.

Henkilöiden alle olen laittanut syntymäajan ja ammatin, jos se on saatu selville. Henkilöiden aseman suojeluskunnassa on myös laitettu, jos siitä on säilynyt viitteitä, koska Lapuan liikkeen potentiaali näyttää kummunneen suojeluskunnista. Mahdollinen kuuluminen poliittisiin puolueiden paikallisjärjestöjen johtokuntiin ja luottamustoimiin on mainittu. Mahdollista rivijäsenyyttä ei ole kuitenkaan merkitty, koska henkilön poliittinen suuntautuminen on hyvin henkilökohtainen asia. Puoluejärjestöjen johtokunnissa toimiminen ja muut julkiset tehtävät ovat eri asia, koska tällöin henkilö on tuonut näkyvästi esille poliittisen suuntautumisensa.

Eräät Hämeenlinnan maalaiskunnan ilmoittautujat olivat Hämeenlinalaisia. Heidät on kuitenkin luettu kuulumaan Hämeenlinnan maalaiskunnan lapualaisiin. Kyse on lähinnä muutamista rautatieasemalla työskennelleistä henkilöistä. Heidän lukeminen kuuluneeksi

maalaiskuntaan perustelen tutkielmaa helpottaneella seikalla. Ensinnäkin kyse ei ole kuin muutamista henkilöistä, joten tutkimusalueen kuntien lapualaisten suhteet eivät kuitenkaan vääristy. Toiseksi rautatieasemalla työskennelleitä henkilöitä on haluttu tarkastella erityisenä ryhmänä ja se on helpottunut, kun heidät on automaattisesti luettu kuulumaan maalaiskuntaan ilmoittautumiskirjeen mukaisesti.

Liitteen tietojen lähteet ilmenevät tutkielman tekstissä. Poikkeuksen kuitenkin muodostavat henkilöiden alla mainitut mahdolliset henkilökohtaiset tapahtumat, kuten vangitsemiset tms., sisällissodan aikana. Henkilöiden yhteys sisällissotaan on mainittu, koska alkuperäisenä tarkoitukseni oli kerätä ja osoittaa lapualaisten yhteys sisällissotaan. Aineiston keruu osoittautui kuitenkin erittäin hankalaksi, ellei peräti mahdottomaksi. Liitteeseen on kuitenkin jätetty henkilöiden mahdolliset yhteydet sisällissodan tapahtumiin ja osallistumisesta Aunuksen retkelle, jos siitä on löydetty viitteitä. Lähteinä niissä ovat olleet Hämeenlinnan kaupungin historiallinen museosta löytyvä Kertomus Hämeenlinnan suojeluskunnan toiminnasta 1917-1938, Arvi A. Kariston päiväkirjat 27.1.-31.5.1918, Korjus 1998, 28-44, Öhberg 1997, Hersalo 1955, 555, Raninen 1931, 174-212, Palmunen 1967, 123-124, 151-152.

Ydin: 10 hämeenlinnalaista, kolme vanajalaista, kolme maalaiskuntalaista.

1. Aunio, Ensio
(sl, ll, i, kyy, ilk.) s. 1906
Kanslisti, suojeluskuntalainen. Suomen Lukon ja Lapuan Liike ry:n Etelä-Hämeen piirien kanslisti. Ilkivallanteoissa usein mukana. Hämeenlinna.
2. Harjula, Juho
(ll, i, m, kyy, ilk.) s.1883
Kauppias, suojeluskunnan esikunnan jäsen 1929-1932. Hämeenlinnan mlk:n kansallisseuran rahastonhoitaja 1929-1930. Joutui vankituksi vuonna 1918 suojeluskuntapropagandasta syytettynä ja vapautui lääninvankilasta vasta saksalaisten marssiessa kaupunkiin. Hämeenlinnan maalaiskunta, Hätilä.
3. Honkala, Sakari
(ll, vrl, i, kyy, kap) s. 1895
Agronomi, maanviljelijä, suojeluskuntapiirin piiriesikunnan jäsen 1930-. Vapausoturi. IKL:n kansanedustaja 1933-36. Vanajan kunnanvaltuuston puheenjohtaja 1931-1945. Johti Vanajan sosialidemokraattisen kunnankamreerin erottamista keväällä 1931. Piilotteli Mäntsälän kapinallisia Hämeenlinnan seudulla. Vanaja.
4. Kauhtio, Aarne
(k, i, kap) s. 1888
Päätoimittaja. Johti Hämeen Sanomat Lapuan liikkeen ja IKL:n äänenkannattajaksi. Piilotteli Mäntsälän kapinallisia Hämeen Sanomien toimitiloissa. IKL:n jäsen ja kunnanvaltuutettu 1934-45. Hämeenlinna

5. Leiwo, Yrjö
(k) s. 1884
Pankinjohtaja, suojeluskuntapiirin piiriesikunnan jäsen 1927-1933. Kaupunginvaltuutettu 1929-1933, kaupunginhallituksen jäsen 1930-1932, kokoomuksen kansanedustaja 1930-1936, kokoomuksen puoluesihteerinä 1933-1942. Kauppayhdistyksen jäsen. Leiwo oli kansalaiskokousten vakio puhuja. Ylisti puheissaan kansanliikettä, sen saavutuksia ja luonnetta. Nousee eduskuntaan voimakkailla kommunistinvastaisilla puheillaan. Ei tuominnut Hämeen Sanomien kaupunginhallitusta parhaana kannanottoa kesäkuussa 1931, vaikka itse istui kaupunginhallituksessa. Ei kuitenkaan siirtynyt IKL:n riveihin, vaan pysyi kokoomuslaisena. Hämeenlinna.
6. Maijala, Arvi
(ll, i, m) s. 1895
Kansakoulunopettaja, Hämeenlinnan maalaiskunnan paikallispuhemies 1921-1939, 1940-1944. Hämeenlinnan mlk:n kansallisseuran sihteerinä 1929-1932. Maalaiskunnan Lapuan liikkeen johtohahmoja. Järjesteli autoja talonpoikaismarssia varten ja toimi marssilla joukkueenjohtajana. IKL:n paikallisyhdistyksen johtokunnan jäsen. Hämeenlinnan maalaiskunta, Vuorentaka.
7. Nieminen, Veli
(k, sl, ll, i, m, kap) s.
Maisteri, suojeluskunnan esikunnan jäsen 1930-1931. Lapuan liikkeen valtuuskunnan jäsen. Suomen Lukon ja Lapuan Liikkeen ry:n Etelä-Hämeen piirien johtaja. IKL:n jäsen ja kunnanvaltuutettu 1934-36. Hämeenlinna.
8. Nikko, Arvo
(ll, vrl, i, m, kyy) s. 1881
Insinööri, toimitusjohtaja, suojeluskuntalainen. Talonpoikaismarssilla joukkueenjohtajana. Puhui Hämeen Sanomissa usein VRL:n tehtävistä ja tavoitteista. Hämeenlinna.
9. Paakkala, Otto
(ll, i, m) s. 1880
Liikemies, suojeluskuntalainen. Hämeenlinnan mlk:n kansallisseuran johtokunnan jäsen 1929-1932. Yritti riistää työläisiltä äänioikeuksia vuoden 1930 kunnallisvaaleissa. Hämeenlinnan maalaiskunta, Hätilä.
10. Paasikivi, H. I. (Hugo Ilmari) s. 1899
(ll, i, m) Pankinjohtaja. Talonpoikaismarssin järjestelijä ja yhdyshenkilö Hämeenlinnan seudulla. Punaiset pidättivät hänet vuonna 1918. IKL:n paikallisosaston varatilintarkastaja v. 1938. Hämeenlinna.
11. Parkku, Aarno
(ll, i, m) s.
Maanviljelijä, suojeluskunnan esikunnan jäsen. Yritti sulkea vasemmiston ehdokkaita kunnallisvaaleissa 1931 yhdessä Väinö Tiirikalan kanssa. Vapausoturi. Veli Eino Parkku kaatui sisällissodassa ja isä J. N. Parkku oli vangittuna kuusi viikkoa. Vanaja.

12. Seppälä, Felix s. 1895
(k, sl, ll, vrl, i) Hämeenlinnan lyseon historian ja yhteiskuntaopin lehtori. Suojeluskunnan esikunnan jäsen 1930-1944. Mukana monissa kansalaiskokouksissa ja kaikissa lapualaisjärjestöissä. Painosti hallitusta eroamaan Mäntsälän kapinan aikaan. Pysyi kokoomuksen riveissä IKL:n ilmaantuessa poliittiselle kentälle.
13. Skogster, A. Gust. s. 1866
(sl, ll, i, m) Kauppaneuvos, toimitusjohtaja, suojeluskunnan esikunnan jäsen 1920-1944. Suojeluskuntapiirin piiriesikunnan jäsen 1927- . Etelä-Hämeen Kansallisliiton piiritoimikunnassa 1929-1932. Hämeenlinnan kansallisseuran johtokunnassa 1930-1933. Kauppayhdistyksen puheenjohtaja. Ensimmäisen suojeluskunnan perustajajäsen, hänen liikkeensä ja vaimonsa ryöstettiin vuonna 1918. Tuki kapinallisia Mäntsälän kapinan aikaan. Myöhemmin IKL:n paikallisosaston puheenjohtaja ja johtokunnan jäsen. Hämeenlinna.
14. Skogster (myöh. Kuusterä), Anders s. 1905
(ll, i, m, kyy) Prokuristi, suojeluskuntalainen. A. Gust. Skogsterin poika. Skogsterin kauppahuoneen palveluksessa. Liike ja hänen äitinsä ryöstettiin punaisen vallan aikana. Hämeenlinna.
15. Suolahti, Ernesti s. 1873
(k, kap) Suojeluskunnan piiripäällikkö 1919-1933, kirjastonhoitaja, entinen Hämeenlinnan lyseon liikunnan lehtori. Valtakunnallisen Lapuan Liike ry.:n rahastonhoitaja. Ensimmäisen suojeluskunnan perustajajäsen, jääkärivärväri, pidätettiin vuonna 1918 ja aloitti syömälakon. IKL:n jäsen ja piirijohtaja. Hämeenlinna.
16. Tiirikkala, Väinö (Väinämöinen) s. 1882
(ll, i, m, kyy, kap) Maanviljelijä, suojeluskunnan perustajajäsen. Autojen järjestelijä talonpoikaismarssille. Yritti sulkea vasemmiston ehdokkaita kunnallisvaaleissa 1930 yhdessä Aarno Parkun kanssa. Tarjosi apuaan Mäntsälän kapinan aikana kapinajohtajalle Vanajan seuratalolla. Vapaussoturi. Vanaja.

Lähellä ydintä: 11 hämeenlinnalaista, yksi vanajalainen, kolme maalaiskuntalaista.

17. Eloranta, Svante s. 1890
(i, ilk, kap) Vaihemies. Vappuna 1931 oli ahdistelemassa työväentaloja ja niihin kokoontuneita ihmisiä Hämeenlinnan ympäristössä. Väitti nähneensä hetkeä ennen Mäntsälän kapinaa joukon epämääräisiä miehiä nousseen junasta Hämeenlinnan rautatieasemalla. Tällä verukkeella piiripäällikkö Suolahti suoritti ylimitoitettun liikekannallepanon. Hämeenlinna, Sairio (merkitty Hämeenlinnan maalaiskuntaan ilmoittautumiskirjelmän mukaan).

18. Hyrkki, Tuomo s. 1897
(i) Varatuomari, asianajaja. Puolusti oikeudessa Jalmari Nurmen kyyditsijöitä Lapuan liikkeelle ominaisella retoriikalla esimerkiksi kansalle ominaisella itsesuojeluvaistolla. Puolusti lisäksi oikeudessa päätoimittaja Aarne Kauhtiota, kun häntä syytettiin valheellisten tietojen levittämisestä sosialidemokraatti Otto Toivosta vastaan. IKL:n kaupunginvaltuutettu 1936-45. Hämeenlinna.
19. Häggström (myöh. Harkkila), Reino s.
(i, kyy, ilk) Ylioppilas, myöhemmin Hämeen Sanomien toimittaja, suojeluskuntalainen. Tuli kuuluisaksi heitettyään pommeja kirjapainoon Vaasassa toukokuussa 1931. Syyllinen lisäksi moniin ilkitöihin Hämeen Kansaa vastaan. Epäiltiin myös Idänpään työväentalon räjäytysryityksestä. IKL:n paikallisosaston jäsen. Hämeenlinna.
20. Ilkka, Matti s. 1896
(ll, vrl, m) Kirjailija, toimittaja, suojeluskuntalainen. Hämeenlinna.
21. Jussila, Kustaa s. 1879
(ll, i, m) Maanviljelijä, suojeluskunnan esikunnan jäsen 1927-1944. Hämeenlinnan mlk:n kansallisseuran johtokunnan jäsen 1929-1932. IKL:n kansanedustaja 1936-38. Hämeenlinnan maalaiskunta, Kirstula.
22. Kesanto, Juho s. 1890
(i, m, ilk) Asemamies. Mukana ahdistelemassa työväentaloja vappuna 1931. Hämeenlinnan maalaiskunta, Hätilä.
23. Keso, Sten s. 1896
(i, m, kyy) Suojeluskuntakaupan johtaja, taloudenhoitaja, toimi suojeluskuntapiirin kansliapäällikkönä vuonna 1925. Sekaantui Jalmari Nurmen kyyditykseen. Hämeenlinna.
24. Laakso, Juho Pertteli (toisinaan muodossa Pertti tai Juho) s. 1904
(i, kyy) Raatihuoneen vahtimestari, suojeluskuntalainen. Jalmari Nurmen ja muidenkin kyydityksissä mukana. Näyttää tunteneen hyvin Etelä-Suomen etappitien väliltä Renko – Lahti. Hämeenlinna.
25. Lindqvist, Ossian (K.O., Klaus Ossian) s. 1885
(k, i, m) Skogsterin kauppahuoneen kaupanhoitaja vuodesta 1899 lähtien, suojeluskuntalainen. Kauppayhdistyksen jäsen. Hämeenlinna.
26. Nyman, Vilho s. 1894
(sl, ll, i) Skogsterin kauppahuoneen konttoripäällikkö, suojeluskunnan tilintarkastaja. Etelä-Hämeen Kansallisliiton tilintarkastaja 1929-1932. Kauppayhdistyksen jäsen. Hämeenlinna.

27. Raninen, H.V. (Huugo Valtter) s. 1899
(vrl, i, m) Varatuomari, kauppakoulun rehtori, suojeluskuntalainen. Kauppayhdistyksen sihteeri 1928-1931. Hämeenlinna.
28. Rantala, Eino s.
(ll, i, m) Maanviljelijä, suojeluskuntalainen. Vanaja.
29. Rytönen, Enok s. 1874
(i, m) Kirjakauppias, suojeluskunnan esikunnan jäsen 1926-1944. Kauppayhdistyksen jäsen. Harrastelijavalokuvaaja Rytönen otti useita kuvia lapualaisten ja myöhemmin IKL:n tapahtumista. Hänet nähtiin kameransa kanssa Hämeen Kansan kirjapainon lähettyvillä samana päivänä kuin se piti räjäyttää. Painosti hallitusta eroamaan Mäntsälän kapinan aikaan. Hämeenlinna.
30. Skogster, Aimo s.
(vrl, i, m) Kauppias, toimitusjohtaja, suojeluskuntalainen. A. Gust. Skogster oli hänen setänsä ja Anders Skogster hänen serkkunsa. Kauppayhdistyksen jäsen. Vapausoturi. Hämeenlinna.
31. Tuuri, Jaakko s. 1884
(i, m) Musiikkitirehtööri, suojeluskunnan mieskuoron johtaja. Ernesti Suolahden vapauduttua vankilasta oltuaan tuomittuna osallisuudestaan kapinaan, hänelle järjestettiin kotiinpaluujuhlat, joissa kuoro Jaakko Tuurin johdolla lauloi hänen kunniakseen. Painosti hallitusta eroamaan Mäntsälän kapinan aikaan. IKL:n paikallisyhdistyksen pöytäkirjantarkastajana vuosikokouksessa 1936. Hämeenlinna.

Satunnaiset toimijat: Hämeenlinna

32. Airisto, Heikki s. 1887
(i, m) Kauppias, myyntiosaston johtaja F.J. Fredriksonin liikkeessä, suojeluskuntalainen. Kauppayhdistyksen jäsen.
33. Airo, Aimo A. s.
(i) Ylioppilas, suojeluskuntalainen.
34. Alanko, Lauri s.
(i) Tehtailija, suojeluskuntalainen. Tuki kapinallisia Mäntsälän kapinan aikaan. Punaiset pidättivät hänet vuonna 1918 ja tehtaat ratsattiin.
35. Avellan, Nils s. 1892
(m) Pankinjohtaja, suojeluskuntalainen.
36. Blom, F. s.
(m) Suojeluskuntalainen.
37. Borgenström, Gösta s.
(i) Konttoristi. Osallistui Aunuksen retkelle.
38. Bruning, Johan s.
(m) Eläinlääkäri, suojeluskuntalainen.

39. Eholo, Lauri s.
(i) Teurastaja, suojeluskuntalainen.
40. Eklöf, Hilda s. 1859
(i) Entinen kansakoulunopettaja, Lotta Svärdin paikallisosaston perustajajäsen. Ainoa Hämeenlinnan seudun Lapuan liikkeen toimintaan osallistunut nainen. Koko joukon vanhin osallistuja.
41. Elo, Niilo s.
(i) Kirjanpitäjä, suojeluskuntalainen.
42. Eriksson, ? s.
(i) Fotografi.
43. Eskola, Väinö s.
(i, m) Kaupunginhotellin johtaja, entinen suojeluskunnan paikallispäällikkö. Hänen hotellissaan Lapuan liikkeen johto kokoontui aloittamaan Mäntsälän kapinan. Vapausoturi.
44. Fredrikson, F.J. (Fredrik Justus) s.1866
(i) Kauppias. Kauppayhdistyksen jäsen. Kuului sisällissodan jälkeen järjestysvaliokuntaan.
45. Fredriksson, J.V. (Johan Verner) s. 1879
(i) Kauppias. Kauppayhdistyksen jäsen.
46. Fredriksson, K.A. (Kustaa Aleksander) s. 1880
(i) Kauppias. Kaupunginvaltuutettu (kok.) 1931-1946.
Kauppayhdistyksen jäsen.
47. Granström, E. s.
(m)
48. Gustafsson, V. s.
(vrl) Montttööri. VRL:n varatilintarkastajana 1930-31.
49. Haapalinna, Reino s.
(i) Työnjohtaja, suojeluskuntalainen.
50. Hakala, Heikki s.
(i) Kauppa-apulainen, suojeluskuntalainen. Hämeenlinnan Kansallisseuran johtokunnassa 1930-1937.
51. Hammar, Urpo s.
(i) Työmies, suojeluskuntalainen.
52. Heinänen, Pekka s.
(m) Suojeluskuntalainen.
53. Heinänen, Vihtori s.
(i, m) Kivenveistäjä.
54. Herva, Erkki s.
(m) Lääkäri, suojeluskuntalainen.
55. Hiilivirta, E. s.
(vrl) Eläinlääkäri, suojeluskuntalainen. Pöytäkirjanpitäjä VRL:n vuoden 1932 vuosikokouksessa.
56. Holstila, Verner s.
(m) Suojeluskuntalainen.
57. Hällfors, Erik s.
(m) Suojeluskunnan paikallispäällikkö 1932-35.
58. Isola, Jussi s.1881
(i) Kauppias. Kauppayhdistyksen jäsen.
59. Itkonen, Bertel s.
(m) Suojeluskuntalainen.

60. Johansson, ?
(m) s.
Hämeenlinna. (Saattaa olla sama marssija kuin Helge Johansson.)
61. Johansson, Helge
(m) s.
Suojeluskuntalainen.
62. Jokinen, H.
(i) s.
Pankinjohtaja.
63. Jussila, K.
(vrl) s.
Opettaja. VRL:n varatilintarkastajana 1930-31.
64. Juureva, Eemeli
(i) s. 1878
Varastonhoitaja Kariston liikkeessä, suojeluskuntalainen.
Hämeenlinnan Kansalliskerhon johtokunnassa 1936. Tuki kapinallisia Mäntsälän kapinan aikaan. Pidätettiin vuonna 1918.
65. Kahri, E.
(sl) s.
Opettaja, suojeluskuntalainen. Sihteerinä Suomen Lukon Etelä-Hämeen piirin perustamisessa keväällä 1930.
66. Kaila, Jaakko
(i, m) s.
67. Kaisla, Yrjö
(m) s.
Toimittaja, suojeluskuntalainen.
68. Kalliokoski, E.
(m) s.
69. Karisto, Arvi A.
(i) s. 1879
Toimitusjohtaja, suojeluskuntalainen. Kauppayhdistyksen jäsen.
Kaupunginvaltuuston jäsen (kok.) 1911-1945. Oli kaupunginhallituksessa ja Hämeen Sanomien johtokunnassa vuonna 1931, kun Hämeen Sanomat hyökkäsi kaupunginhallitusta vastaan. Viimeistään tässä vaiheessa Karisto kyllästyi Lapuan liikkeeseen ja irtisanoutui Hämeen Sanomien johtokunnasta yhdessä Vernerin Vartian kanssa. Myöhemmin hän vastusti alusta lähtien IKL:n ohjelmaa eikä suvainnut kokoomuksen vaaliliittoja IKL:n kanssa. Nähty hämeenlinnalaisessa historiankirjoituksessa ehdottomana laillisuusmiehenä. Ilmoittautui kuitenkin kyyditysten aatteelliseksi kannattajaksi syksyllä 1930. Vuonna 1918 punaiset suorittivat hänen kotonaan kotietsintöjä. Joutui sodan jälkeen järjestysvaliokuntaan.
70. Karisto, Eino
(i) s.
Lakitieteen ylioppilas, suojeluskuntalainen. Arvi A. Kariston poika.
71. Karisto, Onni
(i) s.
Konttoristi, suojeluskuntalainen. Arvi A. Kariston poika. Punaiset pidättivät hetkeksi vuonna 1918.
72. Kauppinen, Tuomo K.
(i) s.
Ylioppilas.
73. Kittelä, Mauri
(m) s. 1898
Hämeen Sanomien toimittaja, suojeluskuntalainen.
74. Klemola, Kauko
(i) s.
Harjoittelija (ilmeisesti kaupunginteurastamolla).
75. Korkama, A.
(i) s.
Osastonjohtaja, suojeluskuntalainen.

76. Kurri, Aarne s.
(m) Suojeluskuntalainen.
77. Kämäri, Jalmari s. 1881
(i) Konttoripäällikkö Arvi A. Kariston liikkeessä, suojeluskunnan esikunnan jäsen 1918-1931. Hämeen Sanomien varatilintarkastaja 1930-1931. Pidätettiin vuonna 1918.
78. Kärkkäinen, Armas s.
(i) Kauppamatkustaja.
79. Laine, August s.
(i) Kaupunginteurastaja.
80. Launo, Erkki s.
(m) Suojeluskuntalainen.
81. Laurela, Eero s.
(i, m) Opiskelija, suojeluskuntalainen.
82. Lehtovaara K.K. (Kaarle Kustaa) s. 1877
(i) Kauppias. Kauppayhdistyksen jäsen. Kaupunginvaltuuston jäsen 1929-1931.
83. Lindfors, C.M. s.
(i) Liikeapulainen, suojeluskuntalainen. Vapaussoturi.
84. Lindqvist, Johan Fredrik s. 1872
(i) Prokuristi Skogsterin kauppahuoneessa. Kauppayhdistyksen jäsen. Kaupunginvaltuuston jäsen 1923-25 ja 1930-33.
85. Lyyski, Arvo s. 1906
(i) Kauppias, suojeluskuntalainen. Kauppayhdistyksen jäsen.
86. Melttari, V. s.
(vrl) Etsivä. VRL:n johtokunnan jäsen 1931.
87. Mikkola, Kalle s.
(sl, vrl, m) Maanviljelijä, suojeluskuntalainen. Vapaussoturi.
88. Mujo, E. s.
(m) Suojeluskuntalainen, suojeluskuntapiirin lääkintäohjaaja 1927-1933.
89. Mäkelä, V.S. s. 1880
(i) Kirjakauppias, suojeluskuntalainen. Punaiset vangitsivat kolmeksi viikoksi vuonna 1918.
90. Nissinen, Uuno s.
(i, m) Suojeluskuntalainen.
91. Ohlsson, Arvid s. 1893
(vrl) Pankinjohtaja, suojeluskuntalainen. Valittiin VRL:n piiritoimikuntaan 1931. Painosti hallitusta eroamaan Mäntsälän kapinan aikana. Vapaussoturi.
92. Ollikainen, J. s.
(m) Suojeluskuntalainen.
93. Peltonen, Ville s. 1888
(m) Hämeen Sanomien toimittaja, suojeluskuntalainen. IKL:n paikallisyhdistyksen jäsen.
94. Penttinen, Artturi s.
(i) Faktori Arvi A. Kariston liikkeessä. Pidätettiin vuonna 1918.

95. Pomoell, Harry Mortimer s. 1884
(vrl) Varatuomari, asianajaja, suojeluskuntalainen. VRL:n paikallisosaston johtokunnassa 1930-1931, piiritoimikunnassa 1931. IKL:n kaupunginvaltuutettu 1934-36.
96. Ringvall, Nikolai s. 1876
(i) Kangaskauppias, suojeluskuntalainen. Hämeenlinnan Kansalliskerhon johtokunnassa 1936. Kauppayhdistyksen jäsen. Pidätettiin vuonna 1918, pääsi vapaaksi Yhdysvaltain passin ansiosta.
97. Rytönen, ? s.
(i) Kirjakauppias. Todennäköisesti joku Enok Rytösen perheestä.
98. Salonen, V. s.
(m) Suojeluskuntalainen.
99. Savolainen, Yrjö s.
(m) Johtaja.
100. Siipi, Viktor s. 1876
(m) Vesilaitoksen johtaja, suojeluskunnan perustajajäsen. Hoiti aluksi punaisten kuulusteluja sodan jälkeen.
101. Silander, Edvard s. 1881
(m) Suojeluskunnan paikallispäällikkö 1928-1932, toimitusjohtaja. Kauppayhdistyksen jäsen.
102. Simola, Paavo s.
(i) Kauppa-apulainen, suojeluskuntalainen.
103. Tapiovaara, Kalervo s.
(i) Koululainen.
104. Tyrylä, Edvard s. 1892
(m) Kauppias, suojeluskuntalainen. Kauppayhdistyksen jäsen.
105. Uusoksa, Väinö s. 1894
(i) Fil. kand, kaupunginsihteeri, suojeluskuntalainen. Hämeenlinnan Kansalliskerhon johtokunnassa 1936. Painosti hallitusta eroamaan Mäntsälän kapinan aikaan.
106. Vainikainen, K.K. (Kaarlo Kustaa) s. 1871
(i) Leipurimestari, suojeluskuntalainen. Hämeenlinnan Kansalliskerhon luottamustehtävässä 1936. Kauppayhdistyksen jäsen.
107. Vainio, J.A. s.
(i) Konttoripäällikkö Arvi A. Kariston liikkeessä, suojeluskuntalainen. Pidätettiin vuonna 1918.
108. Valve, Antti s. 1887
(k) Hämeenlinnan lyseon suomen kielen lehtori, suojeluskunnan esikunnan jäsen 1930-1936. Etelä-Hämeen Kansallisliiton piiritoimikunnassa 1935.
109. Vartia, Heikki s.
(m)
110. Vartia, Verner s. 1867
(k) Hämeenlinnan yhteiskoulun rehtori, pastori, rovasti, suojeluskuntalainen. Kaupunginvaltuuston jäsen (kok.) 1912-18, 1919-21 ja 1923-33. Oli kaupunginhallituksessa ja Hämeen Sanomien johtokunnassa vuonna 1931, kun Hämeen Sanomat hyökkäsi kaupunginhallitusta vastaan. Viimeistään tässä vaiheessa

- kyllästy Lapuan liikkeeseen ja irtisanoutui Hämeen Sanomien johtokunnasta yhdessä Arvi A. Kariston kanssa. Painosti hallitusta kuitenkin eroamaan Mäntsälän kapinan aikana. Perustamassa ensimmäistä suojeluskuntaa 1917. Joutui vangituksi vuonna 1918 punaisen vallan aikana ja uskoi loppunsa olleen lähellä.
111. Ylitalo, Toivo s. 1895
(m) Hammaslääkäri, suojeluskuntalainen. Painosti hallitusta eroamaan Mäntsälän kapinan aikana. IKL:n kaupunginvaltuutettu 1937-1945.
112. Yrjölä, Arvo s. 1897
(i) Vahtimestari, hallimestari, suojeluskunnan esikunnan jäsen 1932-35. Painosti hallitusta eroamaan Mäntsälän kapinan aikana. IKL:n paikallisyhdistyksen jäsen.
113. ? (i) Kauppa-apulainen
114. ? (i) Konttoripäällikkö
115. ? (i) Liikeapulainen
116. ? (i) Osastonjohtaja
117. ? (i) Pankinjohtaja
118. ? (i) Tehtailija
119. ? (i) Tehtailija
120. ? (i) Teknikko
121. ? (i) Toimittaja
122. ? (i) Uittopäällikkö
123. ? (i) Varastonhoitaja

Satunnaiset toimijat: Vanaja

124. Aintila, K. s.
(i) Maanviljelijä.
125. Aintila, Niilo s.
(i) Maanviljelijä, suojeluskuntalainen.
126. Aintila, Verner s.
(i) Maanviljelijä.
127. Alaspää, Lauri s.
(i) Maanviljelijä. Suojeluskunnan esikunnan varajäsen v. 1930.
128. Backlund, J.E. s.
(i) Rautatien kirjuri, suojeluskuntalainen.
129. Grenman, Erik s.
(i) Tilanomistaja, suojeluskuntalainen.
130. Hammar, Juho s.
(i) Puutarhuri.
131. Hedman, Reidar s.
(ll, i) Filosofian maisteri.
132. Heikkilä, Wilho s.
(i) Maanviljelijä. 1. suojeluskunnan kyläpäällikkö.
133. Helander, A. s.
(i) Maanviljelijä.
134. Hietikko, F.J. s.
(i) Työnjohtaja.

135. Holstila, H. s.
(i) Maanviljelijä.
136. Holstila, Verner s.
(i) Maanviljelijä, suojeluskuntalainen.
137. Häkinen, Väinö s.
(i, m) Maanviljelijä.
138. Höyden, Väinö s.
(i, m) Maanviljelijä.
139. Inkilä, Lauri s. 1899
(i, m) Maanviljelijä, suojeluskunnan esik. jäsen. Vapaussoturi. IKL:n Hämeenlinnan ja Ympäristön paik. yhdistyksen johtokunnassa, Vanajaan 1936 perustetun IKL:n paikallisyhdistyksen puheenjohtaja.
140. Inkilä, Martti s.
(i) Maanviljelijä, suojeluskuntalainen.
141. Inkilä, Mauno s.
(i, m) Maanviljelijä, suojeluskuntalainen.
142. Inkilä, Uuno s.
(i) Maanviljelijä, suojeluskuntalainen. Vapaussoturi.
143. Isomäki, Sv. Aug. s.
(i) Metsätyönjohtaja.
144. Jaakkola, ? s.
(i) Kansakoulunopettaja.
145. Jokinen, E. s.
(i) Metsätyönjohtaja, suojeluskuntalainen.
146. Jokinen, E. s.
(i) Rautatieläinen, suojeluskuntalainen.
147. Juppala, Jaakko s. 1909
(i) Agr. ylioppilas. Isä (Jalmari Juppala) joutui vangituksi vuonna 1918.
148. Juppala, Jalmari s. 1881
(i) Maanviljelijä, suojeluskuntalainen. Joutui vangituksi vuonna 1918.
149. Kajanto, Alfred s. 1890
(i) Opettaja, suojeluskunnan paikallispäällikkö v. 1923-1939. Oli Idänpään seuratalolla Mäntsälän kapinan aikaan.
150. Kanerva, Kaarlo J. s.
(i) Työnjohtaja.
151. Kannisto, Toivo s.
(i) Työmies, suojeluskuntalainen.
152. Karisto, ? s.
(i) Suutari.
153. Kauppila, V. s.
(i, m) Tilanhoitaja.
154. Kivi, Kalle K. s.
(i) Maanviljelijä.
155. Kivikko, Kalle s.
(i) Maanviljelijä, suojeluskuntalainen.
156. Kivimäki, O. s.
(i) Puutarhuri.

157. Lassila, Väinö
(i, m) s.
Maanviljelijä.
158. Lehto, ?
(i) s.
159. Lejon, M.F.
(i) s.
Liikennepäällikkö, suojeluskunnan esikunnan varajäsen 1930.
160. Lemola, Niilo
(i) s.
Maanviljelijä, suojeluskuntalainen.
161. Lemola, Wihtori
(i) s.
Maanviljelijä.
162. Lemola, Viljo
(i) s.
Kauppätieteen ylioppilas.
163. Mikkola, ?
(i) s.
Opettaja.
164. Mikkola, A.
(i) s.
Maanviljelijä.
165. Mikkola, Lauri
(i) s.
Maanviljelijä, suojeluskuntalainen. IKL:n paikallisyhdistyksen johtokunnan jäsen v. 1936.
166. Nikkilä, Einar
(i, m) s.
Maanviljelijä, suojeluskuntalainen. Vapaussoturi.
167. Nikkilä, Helmeri
(i) s.
Maanviljelijä, suojeluskuntalainen.
168. Nikkilä, Vilho
(i) s.
Maanviljelijä, suojeluskuntalainen. Vapaussoturi.
169. Nummelin, Väinö
(i) s.
Koneenhoitaja, suojeluskuntalainen.
170. Näkki, Vihtori
(i) s.
Työnjohtaja, suojeluskuntalainen.
171. Paavola, Alvar
(i) s.
Lakitieteen ylioppilas.
172. Pietilä, Jaakko
(i) s.
Maanviljelijä, suojeluskuntalainen.
173. Rantala, Eero K.
(i, m) s.
Maanviljelijä, suojeluskuntalainen.
174. Rantala, Kauko
(i) s.
Maanviljelijän poika, suojeluskuntapoika.
175. Rantala, Osmo
(m) s.
176. Salmisaari, Rikhard
(i) s. 1889
Maanviljelijä, suojeluskuntalainen.
177. Salo, Kaarlo
(i) s.
Kirkonvartija.
178. Salojärvi, Vilho
(i) s.
Maanviljelijä, suojeluskuntalainen.
179. Salomaa, Lauri
(i, m) s.
Kansakoulunopettaja, suojeluskuntalainen. Vanjan IKL:n paik. yhdistyksen varapuheenjohtaja 1936.
180. Salonen, Aukusti
(i) s.
Asioitsija.

181. Seppälä, A. (i)	s. Maanviljelijä, suojeluskuntalainen.
182. Seppälä, Lauri (i)	s. Maanviljelijä, suojeluskuntalainen.
183. Seppälä, T. (i)	s. Maanviljelijä, suojeluskuntalainen.
184. Sillanpää, Elias (i, m)	s. Suojeluskuntalainen.
185. Sillanpää, Kustaa (i)	s. Suojeluskuntalainen.
186. Sipilä, Herman (i, m)	s. Maanviljelijä, suojeluskuntalainen.
187. Sipilä, Lauri (i, m)	s. Maanviljelijä, suojeluskuntalainen.
188. Stenroos, Pauli (i)	s. Autonkuljettaja, suojeluskuntalainen. Oli mukana Viron retkellä.
189. Syren, Frans (m)	s. Suojeluskuntalainen.
190. Tiirikkala, Yrjö (m)	s. Suojeluskuntalainen.
191. Toivio, Antti (i)	s. Maanviljelijä, suojeluskuntalainen.
192. Toivio, K.A.E. (i, m)	s. Maanviljelijä, suojeluskuntalainen.
193. Toivonen, J. (i)	s. Maanviljelijä.
194. Torp, Frans (i)	s. Suojeluskuntalainen.
195. Tuominen, Reino (i)	s. Liikeapulainen, suojeluskuntalainen.
196. Wessman, Frans (i, m)	s. Puutarhuri.
197. Viiala, Heikki (m)	s. Suojeluskuntalainen.
198. Wikström, H.M. (i)	s. Tilanhoitaja.
199. Vällä, Huugo (i, m)	s. Maanviljelijä, suojeluskuntalainen.
200. Vällä, ? (i)	s. Maanviljelijä.
201. ? (i)	Konttoripäällikkö
202. ? (i)	Maanviljelijä
203. ? (i)	Metsätyönjohtaja
204. ? (i)	Neuvoja
205. ? (i)	Puutarhuri
206. ? (i)	Sähköteknikko

Satunnaiset toimijat: Hämeenlinnan maalaiskunta

207. Ahlfors, Oskari s. 1901
(i) Työnjohtaja. HML mlk., Vuorentaka.
208. Berglund, Lauri s. 1900
(i, m) Asemamies. HML mlk., Hätilä.
209. Eloranta, Ilkka s. 1912
(i) Ylimääräinen asemamies, suojeluskuntalainen. HML mlk., Hätilä.
210. Eloranta, Kalle s. 1881
(i) Asemamiesten esimies. HML mlk., Hätilä.
211. Eriksson, Matti s. 1901
(i) Asemamies, Hämeenlinna.
212. Harjula, Mikko s. 1911
(i) Liikeapulainen, suojeluskuntalainen. HML mlk., Hätilä.
213. Heinonen, Feliks Emil s. 1898
(i) Asemamies, suojeluskuntalainen. Kirjoilla Mellilässä.
214. Helminen, Pekka s. 1894
(i) Metsätyönjohtaja. HML mlk.
215. Höglund, Julius s. 1883
(i) Rautatienkirjuri. HML mlk., Hätilä.
216. Högman, Kalle s. 1873
(i) Vaihdemies. HML mlk., Hätilä.
217. Karimaa, Fredrik s. 1882
(i) Vaihdemies. HML mlk., Hätilä.
218. Kivikari, Kaarlo s. 1881
(i) Vaihdemies. HML.
219. Korpelin, Kalle s. 1907
(i) Ylimääräinen asemamies. HML.
220. Laine, Emil s. 1883
(i) Kaupunginvoudin apulainen eli konstaapeli. Suojeluskunnan tilintarkastaja v. 1930. Hämeenlinnan maalaiskunnan Kansallisseuran johtokunnan jäsen 1931-1932. HML mlk., Hätilä.
221. Leinonen, Antti s. 1863
(i) Kauppias. HML mlk., Hätilä.
222. Leiponen, Antti s. 1886
(i, ilk) Rautatienkirjuri. Mukana vapun 1931 työväentaloja kohdistuneissa omavaltaisuuksissa. HML mlk., Hätilä.
223. Lämsä, Simo s. 1909
(i) Agr. ylioppilas. HML mlk., Vuorentaka.
224. Maijala, Lauri Akseli s. 1887
(i) Maanviljelijä, suojeluskuntalainen. HML mlk., Vuorentaka.
225. Maijala, Mikko s. 1885
(i, m) Maanviljelijä, suojeluskunnan esikunnan jäsen 1923-1933. HML mlk., Parola.
226. Mikkola, Sulo s. 1907
(i, m) Maanviljelijä, suojeluskuntalainen. HML mlk., Vuorentaka.
227. Mikkola, T.T. (Toivo Topias) s. 1900
(i, m) Isännöitsijä, suojeluskunnan esikunnan jäsen 1931-1944. Mukana Aunuksen retkellä. Hämeenlinnan maalaiskunnan Kansallisseuran

- johtokunnan jäsen 1931-1932. IKL:n paikallisyhdistyksen tilintarkastaja v. 1938. HML mlk., Vuorentaka.
228. Niemi, Kustaa s. 1880
(i) Kauppias. HML mlk., Hätilä.
229. Nukari, Kustaa Evert s. 1874
(k) Maanviljelijä, kansanedustaja 1924-30 (kok.). Kunnanvaltuuston jäsen 1918-30. Hämeenlinnan maalaiskunnan Kansallisseuran pj 1929-1930. Suojeluskunnan esikunnan jäsen 1918-30. 1. kansalaiskokouksen puheenjohtaja. Vetäytyi kansanedustajan tehtävistä ja muista luottamustoimista v. 1930 sairauden takia. HML mlk., Vuorentaka.
230. Nurminen, Uuno s. 1908
(i, ilk) Rautatieläinen, suojeluskuntalainen. Mukana vapun 1931 työväentaloja kohdistuneissa omavaltaisuuksissa. HML mlk, Hätilä.
231. Pietilä, Rauha Taavetti s. 1893
(i) Maanviljelijä, suojeluskuntalainen. HML mlk., Parola.
232. Pihlman, Kalle s. 1878
(i) Vaihdemies. HML.
233. Rajala, Toivo s. 1891
(i) Asemamies. HML.
234. Rosenlöf, John Anders s. 1905
(i) Konttoristi. HML mlk.
235. Selin, Reino s. 1908
(i) Verkatehtaan laitosmies. HML mlk., Hätilä.
236. Selin, Veli Pekka s. 1911
(i) Ylimääräinen asemamies. HML mlk., Hätilä.
237. Suojärvi, Toivo Adolf s. 1903
(i) Ylimääräinen asemamies. Sk. HML mlk., Hätilä.
238. Säilä, Uuno s. 1894
(i, m) Kansakoulunopettaja, suojeluskunnan esikunnan jäsen 1928-1934. Hämeenlinnan maalaiskunnan Kansallisseuran johtokunnassa 1929-1930. HML mlk., Ojoinen.
239. Toivonen, Juho s.
(m) HML mlk.
240. Tuomainen, Armas s. 1892
(i) Rataesimies. Vanaja, Mäskelä.
241. Tähtinen, Paavo s. 1900
(i) Ylimääräinen asemamies. HML.
242. Uotila, Elis s.
(m) Suojeluskuntalainen. HML mlk.
243. Veselof, Yrjö s. 1907
(i, m) Maanviljelijä, suojeluskuntalainen. HML mlk, Parola.
244. Visa, Paavo s.
(m) HML mlk.